

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Šimon Vobořil

Zakládání vojenského prostoru Ralsko (1945-1952)

Establishing of military area Ralsko (1945-1952)

Praha 2023

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Matěj Spurný, Ph.D

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Osečné, dne 14. srpna 2023

Šimon Vobořil

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu práce, doc. Matěji Spurnému za cenné rady, podněty a připomínky stejně jako všem účastníkům bakalářského a diplomního semináře „Myšlenkový svět obyvatel českých zemí ve 20. století: mezi nacionalismem, komunismem a demokracií.“ Velký dík také patří všem zaměstnancům archivů, kteří byli vždy ochotní a velice mi pomohli s pramenným výzkumem.

Abstrakt

Tato práce pojednává o „zakládacím období“ vojenského prostoru Ralsko v severních Čechách. Jejím cílem je popsat vzorce chování a strategie aktérů, kteří do zakládání tohoto vojenského prostoru promlouvali. Poukazuje jak na záměry státu a jednotlivých složek státní moci, tak na možnosti a limity vystěhovávaných obyvatel a jejich zástupců na lokální úrovni. Práce je založena především na archiváliích dostupných v archivech na místní i centrální úrovni. Výsledky archivního bádání jsou interpretovány a zařazeny do kontextu vznikajícího lidově-demokratického státního zřízení v Československu, budování nové poválečné společnosti a role dříve německojazyčného pohraničí.

Abstract

This thesis deals with the "founding period" of military area Ralsko in North Bohemia. Its aim is to describe the behavioural patterns and strategies of actors involved in the founding of this military space. It shows both the intentions of the state and individual branches of state power, and capabilities and limits of displaced inhabitants and their representatives on the local level. The thesis is primarily based on research in local and national level archives. Research results are interpreted and put into context of the emerging people's democratic state establishment in Czechoslovakia, the building of a new post-war society and the role of the formerly German-speaking borderland.

Klíčová slova

Ralsko, vojenský prostor, nucená migrace, pohraničí, Českolipsko, poválečné Československo

Keywords

Ralsko, military area, forced migration, borderlands, Česká Lípa District, post-war Czechoslovakia

Obsah

1.	Úvod	7
1.1.	Metodologická východiska	8
1.1.	Prameny a literatura	11
1.2.	Jména a názvy	15
2.	Prostor	16
2.1.	Pohraničí	18
2.2.	Vojenský prostor	24
3.	Plánování	31
4.	Osídlování	37
4.1.	Horní vsi	38
4.2.	Lánové vsi	40
4.3.	Obce v okolí Mimoně	42
5.	Vyjednávání	47
6.	Vysídlování	55
6.1.	Novousedlíci	59
6.2.	Starousedlíci	65
7.	Rozšiřování	72
7.1.	Hradčany	73
7.2.	Vrchbělá	78
8.	Závěr	81
	Seznam pramenů a literatury	86
	Seznam příloh	92

Použité zkratky

ČSLA – Československá lidová armáda

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

KSČ – Komunistická strana Československa

MNO – Ministerstvo národní obrany

MNV – Místní národní výbor

MRK – Místní rolnická komise

NA – Národní archiv

OKMZ – Osidlovací komise ministerstva zemědělství

ONV – Okresní národní výbor

ORK – Okresní rolnická komise

ROH – Revoluční odborové hnutí

SOA – Státní oblastní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

SNB – Sbor národní bezpečnosti

VLP – Vojenské lesní podniky

VÚ – Vojenský újezd

VÚA-VHA – Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv

VVP – Vojenský výcvikový prostor

ZNV – Zemský národní výbor

1. Úvod

Tato práce si klade za cíl popsat dopad rozhodnutí vlády o zřízení vojenského prostoru Ralsko na území, na kterém byl tento vojenský prostor vyhlášen. Tato část severních Čech na pomezí Máchova kraje, Pojizeří a Podještědí představuje jednu z několika oblastí českého pohraničí, ze kterých muselo krátce po odsunu Němců odejít i české obyvatelstvo. Změna politického systému i zahraniční orientace nové poválečné republiky si vyžádala jiný přístup státní moci ke svému vlastnímu teritoriu. Dosud nevídané možnosti a způsoby vedení války a neopadávající militarizace společnosti vedly k nutnosti záboru velkého území pro potřeby praktického vojenského výcviku v terénu, čemuž bylo právě pohraničí do velké míry bezprostředně kontrolované a ovlivňované přímo státní mocí, mnohem vhodnější než autonomnější a decentralizovanější vnitrozemí.

Jednou linkou této práce je pohled na obyvatele tohoto území, kteří ani zdaleka netvořili jednolitou masu, pro kterou by tato situace znamenala totéž. Pokud chceme pochopit skutečný dopad a vysvětlit reakce těchto lidí, musíme si nejprve odpovědět na otázku, kdo tito lidé byli a jaký byl jejich vztah k tomuto prostoru. Jelikož se budeme pohybovat v oblasti českého pohraničí v prvních několika poválečných letech, bude pro nás klíčové zasazení příběhu vzniku vojenského prostoru Ralsko do kontextu poválečného budování nového pohraničí i nové společnosti. Proto je zapotřebí nezačínat tento příběh vyprávět až od 30. října 1946, kdy vláda dospěla k definitivnímu rozhodnutí vyjmout tento kus krajiny z civilní sféry a vytvořit z něj nepřístupnou oblast určenou k výcviku armády, ale začít přinejmenším již s posledními výstřely druhé světové války.

Druhou linku představuje samotný prostor a jeho vnímání mnoha různými aktéry, kteří do zakládání vojenského prostoru Ralsko promlouvali. Vytváření nového pohraničí neprobíhalo jako plnění jednotného a detailně rozpracovaného konkrétního plánu. Můžeme si ho spíše představit jako soubor mnoha různě usměrňovaných a řízených procesů, které se vzájemně prolínaly a ovlivňovaly. Podobně budeme nahlížet i na náš případ.

Práce začíná kapitolou nazvanou Prostor, která představuje historický úvod, jehož cílem je přiblížit čtenáři kontext, ve kterém se námi popisované procesy odehrávaly. Především na základě sekundární literatury shrnuje vývoj poválečného osídlování pohraničí a fenoménu vojenských prostorů v československém, respektive českém kontextu. Po tomto historickém úvodu následuje samotný příběh zakládání vojenského prostoru Ralsko popisovaný v pěti

kapitolách odpovídajících pěti fázím, na které se tato „zakládací období“ dá rozdělit. Nejprve si ukážeme pohled vlády, potažmo centrálních státních orgánů, které již v prvních poválečných měsících stály za vznikem a konkretizací koncepce tohoto vojenského prostoru a následně si popíšeme, jak byli schopní místní aktéři ovlivňovat naplňování této koncepce a jaké argumenty používali pro prosazení svých zájmů v rámci vyjednávání s těmito centrálními orgány.

K pochopení situace na místě samém je pro nás důležitý pohled místních lidí, pohled zdola. I proto je nutné nastínit, jak probíhalo poválečné osídlování oblasti a popsat v jakém stavu a v jaké situaci se tito lidé nacházeli v okamžiku, kdy byli postaveni před fakt, že se musí vystěhovat. Pokusíme se pak zejména odpovědět na otázku, jaké faktory podmiňovaly a ovlivňovaly různé reakce osídlenců na nutnost odchodu a jaké strategie či možnosti vyjednávání volili ve vztahu ke státu, respektive vůbec ke své situaci. Vedle těchto přímo postižených nových osídlenců a starousedlíků se ovšem musíme zaměřit především na jejich reprezentanty, tedy nově vzniklé místní a okresní národní výbory a pokusit se popsat jejich motivace a strategie, se kterými do vyjednávání vstupovaly.

Ačkoliv hlavní migrační vlna z oblasti spadá do let 1947-1948, je rozsah zájmu práce časově ukončen rokem 1952, kdy došlo k rozšíření vojenského prostoru Ralsko do podoby, ve které existoval dalších téměř 40 let. Vystěhováním dalších dvou obcí a dvou osad je definitivně zakončeno období poválečných nucených migrací v této oblasti. I přesto, že toto vystěhování postihlo několikanásobně menší počet obyvatel, je nutné se jím v našem případě zabývat a ptát se, jak se od sebe tyto nucené migrace lišily a v čem byly naopak shodné a jak, či vůbec zda se proměnil pohled centra i místních na toto území mezi obdobím třetí republiky, (respektive ranných počátků komunistické diktatury), ve kterém probíhalo první vysídlení a v době vrcholného stalinismu, který rámoval vysídlení druhé.

1.1. Metodologická východiska

S pouhým tradičním rozdělením námi sledovaného období na třetí republiku, představující i přes její výrazné limity určitý návrat k prvorepublikové demokratické tradici a stalinistickou (případně revoluční) fázi komunistické diktatury charakterizovanou především terorem a Sověty diktovanou demontáží do té doby „přirozeného“¹ socioekonomického a zahraničněpolitického ukotvení Československa, si ale v našem případě nevystačíme. I přes

---

¹ z pohledu polistopadového politického a společenského antikomunistického diskurzu

nezpochybnitelný význam Února 1948 jako politického mezníku je pro nás přínosnější zasadit náš případ do kontextu období systematických násilných státních zásahů do struktury obyvatelstva, které začíná již krizí roku 1938, respektive Mnichovskou dohodou. Během následujících zhruba dvou dekád prošla společnost žijící na území Československa bezprecedentními změnami, které zcela rozložily její původní sociální a národnostní struktury. Pokud jsme si za počátek tohoto období označili Mnichovskou dohodu, která vyvolala útěk 160-170 tisíc Čechů, Židů a německých antifašistů z odtržených Sudet do vnitrozemí, není tak snadné najít přesný okamžik, kdy tyto zásahy skočily v takové míře, že přestaly být normou. Během desetiletí 1938-1948, které Adrian von Arburg označuje za *erupční fázi etnického nacionalismu*,² došlo vedle zmíněné pomnichovské uprchlické vlny kvůli nacistické hrozbě k odchodu několika tisíc občanů Československa především politických a kulturních elit do zahraničí, přes 100 tisíc osob muselo opustit své domovy v souvislosti se vznikem samostatného Slovenského státu a likvidaci československé státnosti na Podkarpatské Rusi. Obětí nacistické okupace se stalo zhruba 360 tisíc československých občanů, přičemž došlo k vyvraždění většiny místní židovské komunity a téměř všech českých a moravských Romů a Sintů. V posledních válečných měsících bylo do Protektorátu evakuováno minimálně půl milionu německých tzv. národních hostů ze „Staré říše“ a východních území, kteří spolu s více než 100 tisíci válečnými zajatci představovali první skupinou obyvatelstva nucenou po konci války Československo opustit. Podobný počet válečných zajatců československého občanství se naopak do země po konci války vrátil.³

Konec války představoval masivní impuls pro další vlnu nucených migrací motivovaných především národnostním hlediskem – zejména odsun zhruba tří milionů československých Němců, ale také odvezení až 30 tisíc příslušníků protisovětské emigrace Sověty, několik desítek tisíc slovenských Maďarů vystěhovaných přímo do Maďarska nebo do etnicky stoprocentně slovenských oblastí v rámci „reslovakizace“, nebo masivní stěhování Romů ze Slovenska do českých zemí, a zejména pak do pohraničí. Po válce se vedle

---

² VON ARBURG, Adrian. Poválečné přesuny obyvatelstva v českých zemích. Otázka jejich vztahu k sídelně-politickým opatřením z předchozích období a dopadu na společenskou transformaci. In: *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: Hledání východisek*. Praha, 2010. s. 292-293.

³ HAVELKA, Miloš. "Stratifikační násilí": intervence do sociální struktury československé společnosti 1938–1989. In: *Násilí: jiná moderna*. Praha, 2017, s. 37-50.; VON ARBURG, Adrian. Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945-1950 als Kehrseite von Vertreibung und Zwangsaussiedlung der Deutschen. In: *Osteuropa vom Weltkrieg zur Wende*. Wien, 2007, s. 72-73.

národnostního motivu začaly ve *stratifikačním násilí*⁴ ze strany státu silně objevovat důvody sociální a politické.⁵ Ty přetrvaly, a výrazně zesílily po roce 1948, kdy se vedle emigrace desítek tisíc odpůrců komunistického režimu a politické perzekuce ještě většího počtu, v Československu projevovaly především radikální proměnou hospodářské struktury státu v rámci překotné industrializace a kolektivizace zemědělství. Ze statisíců zemědělců se stali průmysloví dělníci, z dalších statisíců průmyslových dělníků administrativní a političtí kádři, a naopak pro další stovky tisíc úředníků nebo příslušníků pracující inteligence znamenaly takové zásahy pracovní a sociální degradaci. Nucené populační přesuny byly využívány v rámci několika akcí namířených zejména proti jednotlivým *nepohodlným osobám* (např. akce B v letech 1952-1953, či plánovaná a nerealizovaná akce T-43 v roce 1949) v rámci *čištění velkých měst od reakce*⁶ či vůči celým sociálním skupinám, především pak tzv. kulakům (vesnickým boháčům) na venkově.

Pohraničí poskytovalo pro provádění těchto zásahů vhodnější prostředí než vnitrozemí a již od roku 1945 představovalo laboratoř sociální revoluce plynule navazující na revoluci národní. Za konec etapy poválečného osídlování pohraničí (a s tím i nejmasovějších zásahů státu do struktury obyvatelstva) bývá většinou označován závěr padesátých let s tím, že nejintenzivnější „spontánní“ migrace skončily okolo roku 1952. V tomto období dochází také proběhla závěrečná fáze *očisty pohraničí* formou několika *vnitřních odsunů*,⁷ ze kterých jsou pro nás nejzajímavější ty, které byly motivovány bezpečnostními zájmy státu, tedy vysídlení zakázaného pásma podél hranic s Rakouskem a západním Německem a vytváření a rozšiřování vojenských prostorů.

I vzhledem k tomu, že je naše téma lokální, odehrávající se převážně v konkrétním regionu, a nikoliv například v prostředí politických špiček, není pro nás vhodný v české

---

⁴ HAVELKA, Miloš. "Stratifikační násilí": intervence do sociální struktury československé společnosti 1938–1989. In: *Násilí: jiná moderna*. Praha, 2017, s. 37-50.

⁵ BÍLEK, Jiří; KAPLAN, Karel. *Pomocné technické prapory 1950-1954: Vznik, vývoj, organizace a činnost; Tábory nucené práce v Československu v letech 1948-1954*. Praha, 1992. s. 114-127.; KAPLAN, Karel (ed.). *Akce B – vystěhování „státně nespolehlivých osob“ z Prahy, Bratislavy a dalších měst 1952–1953*. Praha, 1992.

⁶ HAVELKA, Miloš. "Stratifikační násilí": intervence do sociální struktury československé společnosti 1938–1989. In: *Násilí: jiná moderna*. Praha, 2017, s. 37-50.; HEUMOS, Peter. *"Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!": dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968*. Praha, 2006, s. 17-21.

⁷ DVORÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno, 2012.

historiografii padesátých let a období komunistické diktatury poměrně rozšířený tzv. totalitárněhistorický⁸ přístup, který až příliš autoritativně operuje s *černobilou šablonou monolitního režimu versus ovládnuté společnosti*.⁹ V tomto případě tak snadno dělicí čáru mezi těmito dvěma kategoriemi nakreslit nelze. Naši aktéři měli bezpochyby různě silnou autoritu, či moc (jak je tomu ostatně v každé, i demokratické, společnosti), ale jen těžko bychom mezi nimi našli pouze aktivní vládnoucí, a naopak pasivní adresáty vykonavatele jejich pokynů. I přesto, že většina funkcionářů, politiků, či zástupců lidosprávy na různých úrovních v našem příběhu (a v pohraničí obecně) působila (již před Únorem 1948) v řadách KSČ, i mezi nimi probíhalo dennodenní vyjednávání ovlivňované jednak státními zájmy (které se mohly v čase proměňovat), politickou ideologií (a jejími interpretacemi), tak lokálními zájmy, praktickými zkušenostmi i osobními postoji jednotlivců či komunit. Spíše než plnění předem vypracovaného plánu, který budeme zakládání vojenského prostoru Ralsko popisovat jako sérii různých procesů, o kterých vyjednávalo velké množství různě postavených představitelů.

1.1.Prameny a literatura

Práce je postavená zejména na primárním archivním výzkumu. Pro popsání vzniku a precizování myšlenky a plánu na vytvoření vojenského prostoru Ralsko byl zásadní fond Úřadu předsednictva vlády, uložený v Národním archivu a fond Ministerstva národní obrany z Vojenského historického archivu. Tyto fondy obsahují jak zápisy z jednání schůzí vládních meziministerských komisí, tak pracovní verze návrhů MNO a různé doplňující materiály, které jsou pro pochopení problematiky zásadní. Díky ochotě zaměstnanců VHA se podařilo nahlédnout i do archiválií poškozených povodní v roce 2002 (MNO 1945-1950, přičemž archiválie z let 1947-1949 nejsou běžně přístupné) a získat dobrou představu nejen o prvotních jednání z let 1945-46, ale i o celém průběhu vysídlovací akce let 1947-48.

Pro představu o vývoji na lokální úrovni od konce války až po počátek vysídlování byly zásadní různé fondy uložené ve Státním okresním archivu Česká Lípa. Nejvíce informací

---

⁸ viz HAVELKA, Miloš. Srovnávání nesrovnatelného aneb Existovala v nejnovějších českých dějinách epocha totalitarismu? *Soudobé dějiny*. 2009, 16(4), s. 607-624.; PULLMANN, Michal. Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění. *Soudobé dějiny*. 2008, roč. 15(3-4), s. 703-717.; PULLMANN, Michal. Diktatura, konsensus a společenská změna. K výkladu komunistické diktatury v českých akademických diskusích po roce 1989. In: *Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem, 2009, s. 231-246.; SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha, 2011. s. 12-18.

⁹ PULLMANN, Michal. Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění. *Soudobé dějiny*. 2008, roč. 15(3-4), s.705

poskytl fond ONV Česká Lípa, jehož součástí se po zániku vysídlených obcí a pozdější reorganizaci archivu stala většina jejich písemností. V SOkA Česká Lípa je také uloženo několik samostatných fondů jednotlivých MNV některých z těchto obcí, ale jejich torzovitost ve většině případů znemožňuje relevantní využití. Kromě konkrétních obcí bylo zapotřebí zaměřit se i na situaci regionu jako celku, což opět umožňoval velice rozsáhlý fond ONV Česká Lípa, ale také ONV Doksy, zvláště pak zprávy a statistiky o průběhu osídlování. Vedle vytvoření plastického obrazu reality, do které zasáhlo rozhodnutí o vytvoření vojenského prostoru na Českolipsku, poskytují tyto dva fondy (spolu s fondem Úřadu předsednictva vlády z NA) také cenné informace o vyjednávání mezi centrální a lokální úrovní, a to především ve formě korespondence různých lokálních aktérů a národních výborů a zápisů z jejich schůzí.

Pro vytvoření představy o tom, kam se stěhovali vysídlení lidé z vojenského záboru byl zásadní fond KNV Liberec uložený ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, kde se nachází velká část vyúčtovacích protokolů Národního pozemkového úřadu s odcházejícími národními správci. Tyto protokoly ale nejsou zcela kompletní a pro získání opravdu stoprocentního přehledu by bylo zapotřebí zbývající protokoly (pokud se dochovaly) dohledat v Národním archivu, kde by měly být uloženy v rámci fondu Fond národní obnovy. Zde by se měla nacházet veškerá vyúčtování s národními správci, ovšem fond není kompletně zpracovaný a jeho využití pro tento účel je v současném stavu nereálné.

Co se týče pramenné základny pro popis stěhování starousedlíků, jsou zásadní fondy MNO 1947 a MNO 1948 uložené ve VHA obsahující zejména tržové smlouvy a zápisy ze služebních cest zástupců vojenské správy pověřených jednáním se starousedlíky. Jak již bylo zmíněno výše, archiválie z těchto let byly poškozeny povodní, ale i přes poškození poskytují poměrně ucelený a komplexní přehled o jednání se starousedlíky a o prvních letech fyzického budování vojenského prostoru (zejména směrnice o budování infrastruktury a likvidace nemovitého i movitého majetku). Fond MNO, tentokrát z let 1951-52 byl zásadní i pro popis finálního rozšiřování vojenského újezdu v těchto letech, zejména díky zprávám a statistikám přesídlovacích komisí a vyúčtovacím protokolům s vystěhovanými. Ty byly doplněny o různorodý materiál ze SOkA Česká Lípa, zejména MNV Hradčany, ONV Česká Lípa a ONV Doksy zahrnující především zápisy z různých jednání.

Co se týče literatury, bylo zapotřebí seznámit se s obecným kontextem pohraničí po konci druhé světové války. Na rozdíl od literatury o odsunu Němců (která začala vznikat ve velké míře až v devadesátých letech) neexistuje pro osídlování takové množství literatury

zabývající se centrální úrovni a poválečným pohraničím jako celkem, ale téma je solidně zpracováno zejména na regionální úrovni, na které vznikaly hodnotné práce již před rokem 1989. Tyto práce se vzhledem k politickému tlaku z velké části orientovaly místo odsunu Němců zejména na poválečné osídlování a etnografický výzkum nových regionálních společenství. I v posledních třiceti letech ale vznikají stále nové regionálně zaměřené studie, přičemž by se neměly opomíjet ani vysokoškolské kvalifikační práce, díky kterým bychom dnes již těžko narazili na nějaký region v českém pohraničí, jehož raná poválečná historie by nebyla alespoň rámcově zpracována.

Autorem zřejmě nejkomplexnější práce na téma osídlování pohraničí je německý historik Andreas Wiedemann. Jeho kniha *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*,¹⁰ která vyšla v českém překladu roku 2016 doplňuje řadu přínosných publikací věnujících se dílčím tématům nebo regionům. Pro vznik této práce byla velice přínosná například další shrnující práce kolektivu František Čapka, Lubomír Slezák a Jaroslav Vaculík *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*,¹¹ dvousvazková studie Quido Kastnera o osídlování Litoměřicka,¹² kniha Eaglea Glassheima o *Očistě československého pohraničí*¹³ práce Tomáše Dvořáka o závěrečné fázi této „očisty“ v letech 1947-1952,¹⁴ nebo výzkum menšin v pohraničí Matěje Spurného.¹⁵ Bohužel nedokončeným, ale i přesto poměrně rozsáhlým a bezesporu důležitým projektem je také edice dokumentů *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951*¹⁶ dvojice Adrian von

---

¹⁰ WIEDEMANN, Andreas. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha: 2016.

¹¹ ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, 2005.

¹² KASTNER, Quido. *Osídlování českého pohraničí od května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka): II. Přepřacované vydání*. Praha – Ústí nad Labem, 1999

¹³ GLASSHEIM, Eagle. *Očista československého pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha, 2019.

¹⁴ DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno, 2012.

¹⁵ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha, 2011.

¹⁶ VON ARBURG, Adrian a Tomáš STANĚK, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.: Díl 1 Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*. Středokluky, 2010.; VON ARBURG, Adrian a Tomáš STANĚK, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.: Díl 2. Sv. 3 Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Středokluky, 2010.; VON ARBURG, Adrian a Tomáš STANĚK, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.: Díl 2. Sv. 1 Duben-srpen/září 1945. "Divoký odsun" a počátky osídlování*. Středokluky, 2011.

Arburg a Tomáš Staněk, jejíž součástí je i velice solidně zpracovaný historický a teoretický úvod, který patří k tomu nejlepšímu, co je k tématu k dispozici.

Co se týče lokální úrovně, poválečné Českolipsko je pokryto především výzkumem pracovníků českolipského státního okresního archivu a místního Vlastivědného muzea, v jehož sborníku *Bezděz* vyšlo několik článků, které byly pro psaní této práce velice přínosné¹⁷ v čele s článkem Jany Blažkové *Vznik vojenského újezdu Ralsko*,¹⁸ který vychází výhradně z archivních materiálů SOKA Česká Lípa. K samotnému vojenskému prostoru pak existuje několik menších publikací naučného a popularizačního charakteru, které pojednávají o jednotlivých vysídlených vesnicích, včetně jednoho svazku z populární edice „na starých pohlednicích.“¹⁹ Nejpropracovanější prací v tomto směru je pak obsáhlá kniha badatele Osvalda Honse *Zaniklé obce kolem Ralska*,²⁰ založená z velké části na vzpomínkách původních německých obyvatel. Připomínání vysídlených obcí se také věnuje Muzeum vystěhovalectví do Brazílie a muzeum Horních Vsí, které sídlí v bývalé škole v Náhlově, jedné z mála zachovalých obcí bývalého vojenského prostoru Ralsko.

Pro orientaci v tématu vojenských prostorů posloužilo několik článků a publikací, které se jednotlivým vojenským prostorům věnují.²¹ Jakousi zastřešující práci pak tvoří příspěvek Pavla Minaříka o migračních procesech spojených se vznikem a rozšiřováním vojenských

---

¹⁷ BLAŽKOVÁ, Jana. Internační a sběrné středisko v České Lípě. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 2001, roč. 10(1). s. 163-190.; BLAŽKOVÁ, Jana. Mimořádný lidový soud v České Lípě. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 2004, roč. 13(1). s. 135-154.; BLAŽKOVÁ, Jana. Němečtí antifašisté po konci druhé světové války na Českolipsku. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 2011, roč. 20(1). s. 161-199.; RYDYGR, Zdeněk. Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 1998, roč. 7(1). s. 21-27.

¹⁸ BLAŽKOVÁ, Jana. Vznik vojenského újezdu Ralsko. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 1997, roč. 5(1). s. 9-40.

¹⁹ KOVAŘÍK, Jaroslav. *Ralsko na starých pohlednicích*. Hostivice, 2014.; *Obce živé i zaniklé: Bývalý vojenský prostor Ralsko*. Kuřívody, 2009.

²⁰ HONS, Osvald. *Zaniklé obce kolem Ralska*. Ralsko, 2014.

²¹ BŘEZOVSKÝ, Martin. Vojenský výcvikový prostor Jince. In: *Střední Brdy*. Praha: 2005. s. 248-251.; KMOCH, Pavel. *Konec pánů Benešovska: SS-Stadt Böhmen, Ortsgruppe der NSDAP Beneschau, Wallenstein a ti druzí*. Praha, 2021.; JELÍNEK, Jiří. Cvičiště SS Strážov. In: *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha: 2018 s. 185-192.; KOZEL, Petr. K některým vojensko-ekologickým aspektům vojenských újezdů. *Geografie: sborník české geografické společnosti*. 1998, 3, s. 221.; POŘÍZKOVÁ, Hana. *Poválečná obnova obcí Dražanska (vyklizených za druhé světové války)*. Brno: 2010. Diplomová práce.; ŘEZNÍČEK, Michal. Dvoji vysídlení, jeden návrat: Vojenský výcvikový prostor Milovice v první polovině 20. století. In: *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha: 2018; TOPINKA, Jiří. Vysídlení obcí z vojenského prostoru Brdy 1940–1953. In: *Minulost Berounska: Sborník Státního okresního archivu v Berouně*. Roč. 7. Beroun: 2004.; ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: 2016.; týž. *Transfer českého obyvatelstva z vojenského cvičiště SS Benešov a jeho sociální dopady (1942–1945)*. Praha: 2011. Bakalářská práce.

prostorů na území Československa ve sborníku *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*,²² který byl velice inspirující i jako celek. Vojenským výcvikovým prostorům československé armády je také věnována *Ročenka Vojenského historického archivu* z roku 2011,²³ která přináší velké množství archivního materiálu i hodnotnou úvodní studii.

1.2. Jména a názvy

Jelikož v důsledku poválečných událostí v pohraničí došlo v rámci „odněmčování pohraničí“ k přejmenování názvů některých míst, budeme se v této práci držet jmen užívaných v současnost.

Problém představuje i název samotného námi sledovaného vojenského prostoru. Byl založen jako Vojenský výcvikový tábor u Bezdězu, resp. Vojenský výcvikový tábor Bezděz, což bylo jeho oficiální pojmenování od jara 1947 až do začátku roku 1948, kdy byl přejmenován na Vojenský tábor Mimoň a konečně v červnu 1950 byl podle nového zákona o vojenských újezdech vyhlášen vojenský újezd Ralsko, což je název, který vydržel až do jeho zániku roku 1991. V práci se budou vyskytovat všechna tři pojmenování v souladu s tím, jak jsou používány v pramenech a jaký byl oficiální název vojenského prostoru v popisovaném období.

Dalším problémem je pojmenování vojenského výcvikového tábora Císařský les, jehož název pochází od dobového názvu pohoří Slavkovský les. Jelikož jde ale o název konkrétního historického a dnes již neexistujícího prostoru, budeme v souladu s prameny používat i pro jeho popis výhradně jméno VVT Císařský les, resp. VVT v Císařském lese.

Třetím specifickým problémem je pak pojmenování obce Hradčany, ležící v prostoru bývalého vojenského prostoru Ralsko, k jejímuž přejmenování z původního Kumr, resp. Kummer došlo v roce 1948, tedy v období, které popisujeme. V textu se bude objevovat výhradně označení Hradčany i pro období před rokem 1948, ale v poznámkách pod čarou a citacích jsou v souladu s archiváliemi uvedeny i názvy Kumr a Kummer. Všechny ostatní případné nejasnosti budou vysvětleny v konkrétním případě v poznámce pod čarou.

---

²² MINAŘÍK, Pavel. Vznik a rozšiřování vojenských výcvikových prostorů na území Československa a s tím spojené vlivy na migrační procesy. In: *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha: 2018 s.135-149.

²³ Vojenský historický ústav. *Ročenka 2011*. Praha, 2012.

2. Prostor

Tato práce tematicky i časově spadá do období nejrozsáhlejší a největší proměny českých zemí a v širším pojetí i celé středovýchodní Evropy v moderních dějinách. Etnická reorganizace této části světa dala do pohybu obrovskou masu lidí a započala bezpočet různých sociálních a hospodářských procesů.

Nacionalizace krajiny a naturalizace národa byla pevnou součástí psaní tohoto příběhu o novém pohraničí vytrženém z *rukou cizáků*.²⁴ Noví osídlenci se v podobě dekretů o vlastnictví půdy zavazovali proměnit české²⁵ pohraničí v *pevnou hradbu obrany hranic státu*.²⁶ Předání půdy a tím i žitého prostoru do rukou českého národa bylo ústředním motivem budování nové společnosti. Součástí českého pohraničí se ale záhy stala i území, ze kterých museli noví budovatelé *osvobozených krajů*²⁷ houfně odcházet a *pevná hradba obrany státu*²⁸ se na přelomu čtyřicátých a padesátých let zhmotnila v nuceně vysídlenou zakázanou zónu táhnoucí se podél hranic a na jihu a západě Čech ještě doplněnou o ostnatý drát a strážní věže.

Ve většině studií věnovaných poválečnému pohraničí je středobodem člověk nebo společnost. V této práci je samotný prostor stejně tak důležitý jako lidé s ním svázání. Hlavním cílem nuceného vysídlení obyvatelstva z prostoru budoucího vojenského výcvikového prostoru Ralsko nebyli v očích jeho architektů vysídlení lidé, ale právě prostor samotný. Lidé, odpouštějící domy, které získaly většinou před relativně nedávnou dobou, kromě svých blízkých, sousedů a majetku také přemýšleli o tom z jakého konkrétního žitého prostředí musí odejít a v jakém prostředí začnou – mnozí již poněkolkáté v krátkém čase – nový život se kterým místem se budou identifikovat jako se svým domovem.

V titulu práce se objevuje slovní spojení vojenský prostor Ralsko. Spíš než o administrativní či vojenský termín ho budeme vnímat jako označení, pod kterým toto území nejčastěji popisují obyvatelé jeho bezprostředního okolí. Místní často nehovoří ani o

---

²⁴ text *Dekretu o vlastnictví půdy*

²⁵ v našem případě českého pohraničí můžeme vynechat slovensko-maďarský kontext, který je v dekretch přítomný, ale není oblastí zájmu této práce

²⁶ text *Dekretu o vlastnictví půdy*

²⁷ výstava propagující osídlování pohraničí, která se konala roku 1946 v Liberci nesla název *Budujeme osvobozené kraje*, viz TECHNIK, Svatopluk. *Výstava Budujeme osvobozené kraje v Liberci 1946*, Liberec, 2001.

²⁸ text *Dekretu o vlastnictví půdy*

výcvikovém prostoru, ale pouze o Prostoru. Zpravidla každé území, které je podobným způsobem vytrženo z běžného chodu krajiny zůstává součástí mentální mapy lidí, kteří ho znali nebo v jeho okolí žijí. Je příznačné, že kupříkladu obyvatelé Benešovska hovořili o tamním vojenském prostoru jako o „zabraném, příp. v zabraném“²⁹ a v našem případě jde pouze o Prostor. Lidé na Benešovsku věděli, co jim je zabíráno a kam jim je zamezen přístup. Věděli, co je zabrané. Vojenský prostor Ralsko se začal fyzicky budovat jako Vojenský tábor u Bezdězu v době, kdy si většina obyvatel ať už prostoru samotného nebo jeho širšího okolí zřejmě ještě nedokázala vytvořit přesnou a silnou představu o tom, co pro ně tento prostor znamená. Ani dnes po necelých osmdesáti letech od jeho vzniku a více než třiceti let od zániku si většina místních pod Prostorem vybaví hlavně to, že jde stále o jakési území nikoho, se kterým se příliš nedokáží ztotožnit a vlastně k tomu nejspíš ani nemají důvod. Tato práce se pokusí přiblížit čtenářům okolnosti, které vedly k tomu, že se z docela obyčejného kusu země na severu Čech stal Prostor Ralsko

Při vyprávění příběhu o vzniku vojenského prostoru Ralsko se nemůžeme omezit pouze na území, které bylo vyznačeno na mapě přiložené k rozhodnutí vlády o zřízení Vojenského výcvikového tábora u Bezdězu ze 30. října 1946, či spíše na to území, které rozhodnutím československé federální vlády ke konci roku 1991 o více než 45 let později vojenským prostorem být přestalo. Vyčlenění plné čtvrtiny rozlohy současného okresu Česká Lípa potřebám armády ovlivnilo jeho široké okolí a do tohoto procesu bylo zapojeno mnohem více než 449 zemědělských rodin z 16 vysídlených obcí a několik stovek příslušníků vojenské správy, které jejich vysídlení realizovali. Kromě zástupců ministerstev, velení armády, úředníků Osídlovacího úřadu a mnohých dalších, kteří dost možná neměli o prostoru, o jehož osudu rozhodovali příliš konkrétní představu a už vůbec ne konkrétní žitou zkušenost, byli dalšími aktéry tohoto příběhu také lidé, kteří žili v blízkém i vzdálenějším okolí toho, na co nyní pohlížíme jako na zvláštní jasně ohraničené a definované území, u kterého si příliš nedovedeme představit, že kdysi bylo zcela běžným zemědělským krajem plným života.

Podobně jako celé bývalé Sudety do roku 1945 nikdy netvořily jednotné homogenní území, ani u námi zkoumané oblasti bychom nenašli příliš objektivních znaků, které by jí něčím spojovaly a vydělovaly ze zbytku regionu. Jedinou jasnou hranicí by mohla být snad státní hranice Německé říše a druhé československé republiky, resp. Protektorátu Čechy a Morava

---

²⁹ ZOUZAL, Tomáš. *Transfer českého obyvatelstva z vojenského cvičiště SS Benešov a jeho sociální dopady (1942–1945)*. Praha, 2011. Bakalářská práce. s 88.

mezi, která mezi lety 1938 a 1945 takřka stoprocentně kopírovala východní vymezení budoucího vojenského prostoru, ale i toto vymezení založené na zdánlivě objektivním ostrém předělu mezi česky a německy mluvícím obyvatelstvem, můžeme na základě hlubšího zkoumání zpochybnit.

2.1. Pohraničí

Oblast, které se věnuje tato práce, leží v českém pohraničí. Vymezení českého pohraničí není jednoduché ať už z hlediska významu a obsahu tohoto pojmu, ale ani co se týče jeho rozsahu a hranice mezi pohraničím a vnitrozemím. Obecně pohraničí chápeme jako historické území, které do konce druhé světové války obývalo většinou německy mluvící obyvatelstvo.

O pohraničí jako oblasti s dominancí německé kultury můžeme mluvit od začátku 19. století charakterizovaného vznikem a konsolidováním ideje moderních národů, kdy se budování německé a české nacionální identity dostává do popředí veřejného života a zásadně mění tvář českého vnitrozemí i pohraničí.³⁰ V 19. století se také poprvé začíná objevovat pro popis českého pohraničí termín Sudety. Původně šlo o geomorfologické označení horského pásma oddělujícího Slezsko od Čech a Moravy.³¹ V souvislosti s rozvojem demografie a etnologie jako vědeckých disciplín se začíná používat adjektivum sudetský jako termín označující výhradně německé obyvatelstvo českých zemí jako nástroj odlišení od Němců žijících v jiných celcích habsburské monarchie. Postupně se označení Sudety a sudetští Němci dostalo z úrovně vědeckých kategorií i do běžné politické mluvy a rozšířilo se do obecného povědomí.³²

K prvnímu úřednímu vymezení pojmu pohraničí došlo roku 1936, a to ve vládním nařízení z 19. června o pohraničním pásmu a obvodu opevněných a jiných pro obranu státu důležitých míst. Toto nařízení reaguje na vzrůstající vojenské ohrožení státu ze strany nacistického Německa a vymezuje 55 politických okresů země české a 22 okresů země moravskoslezské, které spadají po pohraničního území, ve kterém značně posiluje roli vojenské

---

³⁰ KASTNER, Quido. *Osídlování českého pohraničí od května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka): II. Přepracované vydání. I. Díl.* Praha – Ústí nad Labem, 1999. s. 24.

³¹ Roku 1979 došlo především z politických důvodů v rámci sjednocování geomorfologického názvosloví české a slovenské části Federace k přejmenování dříve Sudetské soustavy na Krkonošsko-jesenickou subprovincii. Po roce 1989 došlo v geografické sféře k rehabilitaci pojmu Sudety a dnes se používá jak pojem sudetský, tak krkonošsko-jesenický jako synonyma. V Polsku se Sudety jako oronymum používal a používá dodnes bez jakékoliv politické konotace. Viz KRÁL, Václav. Rehabilitujme název Sudety. *Geografické rozhledy*, roč. 2(4), 1993. s. 105.

³² SPURNÝ, Matěj. Sudety: vývoj a současný život jednoho pojmu. *Proměny sudetské krajiny*. Domažlice, 2006. s. 4-6.

správy. Takto vymezené pohraničí se do značné míry kryje s územím osídleným německým obyvatelstvem, ale ne zcela. Na několika místech české osídlení dosahovalo až ke státním hranicím (Náchodsko, Břeclavsko, Domažlicko, a. j.) a naopak existovala řada německých enkláv – jazykových ostrovů ve vnitrozemí (Jihlavsko, Vyškovsko, Svitavsko, a. j.), stejně tak Němci tvořili podstatný podíl obyvatelstva velkých měst jako bylo Brno, Opava, či Olomouc.³³

Definice pohraničí jako území odstoupeného Německu na podzim 1938 naráží hned na několik problémů. Základem pro vytyčení nové hranice bylo sčítání lidu z roku 1910 – ačkoliv další sčítání proběhla v letech 1920 a 1930, které zjišťovalo obcovací jazyk a nikoliv národnost, což zapříčinilo, že bylo odtrženo i několik území majících českou většinu. Vedle toho bylo v průběhu v listopadu 1938 Československo pod Hitlerovým tlakem na strategické hranice nuceno Německu přenechat další téměř čistě české oblasti v Podkrkonoší, na Chodsku a v Podještědí.³⁴ Celkem přišlo Československo o 28 682 km² s 3 576 719 obyvateli 65 okresů, tedy o 10 okresů více než kolik pokládalo za pohraniční ve dva roky starém vládním nařízení.³⁵

Myšlenky na etnickou očistu českých zemí od Němců existovaly již od první republiky a v průběhu války začínalo být jasné, že po jejím konci bude toto radikální řešení česko-německých vztahů jedno z těch nejpravděpodobnějších. Po celou dobu svého působení londýnská exilová vláda otázku vysídlení části nebo většiny německých obyvatel Československa řešila i například v podobě umírněných variant počítajících s nuceným vysídlení pouze zjevných kolaborantů a následnou čechizací vytipovaných oblastí pohraničí a vnitrozemských jazykových ostrovů³⁶ či přímo vytvoření několika čistě německých žup v rámci republiky, ale nakonec zvítězila koncepce co nejplošnějšího vyhnání všech Němců s výjimkou těch, kteří proti nacistické okupaci aktivně bojovali, což spojenci přijali již koncem roku 1943, ačkoliv formální rozhodnutí o takto masivní etnické reorganizaci středovýchodní Evropy padlo až na konferenci v Postupimi v srpnu 1945.³⁷

---

³³ ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, 2005. s. 11.

³⁴ Tamtéž, s. 13.

³⁵ 155/1936 Sb.

³⁶ BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Praha, 2002. s. 32-33.

³⁷ GLASSHEIM, Eagle. *Očista československého pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha, 2019. s. 61.

Bezprostředně po konci války se pohraničí stalo dějištěm největších změn a nejdůležitějších sociálních procesů v moderních dějinách českých zemí. Již Košický vládní program z 5. dubna 1945 obsahuje institut národní správy majetku Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců a dalekosáhlé konfiskace zemědělské půdy. Přední představitelé vlády vyzývali potenciální české osídlence, aby co nejdříve zajišťovali a přebírali veškerý německý majetek a nečekali na přesnou formulaci příslušných právních ustanovení. Prvním z nich byl 19. května zveřejněný presidentský dekret o národní správě.³⁸

Vypracování konkrétních plánů na osídlování německy hovořících částí republiky trvalo celé léto, během kterého do pohraničí spontánně z vlastní iniciativy a nepříliš organizovaně přicházely statisíce jednotlivců a rodin z vnitrozemí. Jejich nejsilnější motivace byla vidina lehkého získání majetku, kterým ve vnitrozemí nedisponovali, a s tím spojené radikální zlepšení sociálního postavení.

Minimálně v prvních měsících tvořili většinu tohoto přistěhovaleckého proudu mladí lidé z okolních okresů vnitřního pohraničí – *poměrně úzkého teritoria českého vnitrozemí těsně přiléhající k etnicky německému pohraničí Čech, Moravy a Slezska*,³⁹ které se od 19. století často stávalo centrem českého vlasteneckého života a přirozeně neslo velkou zátěž migračních procesů v samotném pohraničí. Menší skupinou byli také hraničáři, kteří byli nuceni odejít ze svých domovů po Mnichovské dohodě. Stejně jako ve zbytku republiky, ustanovovaly se i v pohraničí nové orgány státní správy – národní výbory. Dvěma zemským národním výborům (ZNV) v Praze a v Brně byly podřízeny okresní národní výbory (ONV) a těm místní národní výbory (MNV) v jednotlivých obcích nahrazující prvorepublikový systém zastupitelstev. V revolučních dnech roku 1945 byli zástupci do národních výborů většinou voleni aklamací a v oblastech, kde ještě neexistoval dostatek „státně spolehlivých“ byly ONV a MNV nahrazovány okresními a místními správními komisemi ustanovenými ministerstvem vnitra. V pohraničí se podařilo v červnu 1945 ustanovit pouze ONV v Mostě, Duchcově a České Lípě.⁴⁰ Nad soustavou národních výborů stály z hlediska reálné hierarchie ozbrojené bezpečnostní složky – nově vzniklý Sbor národní bezpečnosti (SNB) nahrazující

---

³⁸ WIEDEMANN, Andreas. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha, 2016. s. 66.

³⁹ KASTNER, Quido. *Osídlování českého pohraničí od května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka): II. Přepracované vydání. I. díl*. Praha – Ústí nad Labem, 1999. s. 21.

⁴⁰ WIEDEMANN, Andreas. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha, 2016. s. 49.

prvorepublikové četnictvo a uniformovanou policii, a armády Československa, Sovětského svazu a v západní části země také Spojených států, kterým v prvních poválečných měsících sekundovaly dobrovolnické jednotky Revolučních gard.

Příchod nových osídlenců do pohraničí se samozřejmě prolínal s nuceným odchodem německých starousedlíků. Až do konce Postupimské konference 2. srpna probíhalo vyhánění Němců nepříliš organizovaně. Centrální úřady a vláda k odsouvání Němců vyzývala, ale nebyl ještě připravený žádný ucelený plán, jakým způsobem bude prováděno, a proto byly transporty během jara a léta 1945 iniciovány především místními zástupci národních výborů a armády. Vláda, která neměla v otázce etnického očištění Československa od Němců ještě stoprocentní mandát od spojenců se snažila jeho prozatímní realizaci ovlivňovat především v tom, aby probíhalo co nejrychleji a nejmasověji a bylo tím pádem již nezvratné a aby se předešlo násilným excesům, které by mohly na Československo vrhnout nepříznivé světlo na mezinárodní scéně.

Do konce roku 1945 byly vytvořeny tři možné definice pohraničí. První varianta vycházela z pomnichovských hranic Protektorátu a Říše, druhá podle zcela nebo většinou odtržených soudních okresů a třetí podle okresů politických. Nakonec byla 6. června 1946 přijata poslední možnost, která prostor pohraničí nebo také „území určeného k osídlení“ rozšiřovala o dalších 499 km², které nebyly po Mnichovské dohodě okupovány.⁴¹

Poválečné osídlování pohraničí můžeme dělit několika způsoby, z nichž jedno je rozdělení chronologické. Jak již bylo naznačeno výše, zpočátku nebyl příchod osídlenců do pohraničí příliš koordinován a probíhal velice živelně. Takový způsob "divokého osídlování" končí zhruba v polovině září 1945, kdy se začaly do praxe uvádět plány, na nichž příslušné orgány pracovaly celé jaro a léto. Od podzimu 1945 je spíše než chronologická periodizace účelnější rozdělení na zemědělské a nezemědělské osídlování. Plány na přerozdělení zemědělského majetku *Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů* vznikaly v obou exilových centrech, Londýně i Moskvě. přičemž komunisté v nich zpočátku spíše, než národnostní otázku spatřovali příležitost k radikálnímu dokončení prvorepublikové pozemkové reformy, které by se nemělo omezovat pouze na pohraničí a pouze na majetek osob, které se provinily vůči Československu v době války. Nakonec ale obě strany dospěly v dubnu 1945 v Košicích ke

---

⁴¹ ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, 2005. s. 23.

kompromisu a plány, které vznikaly prakticky po celou dobu války, se mohly začínat konkretizovat a realizovat. Právní základnou pro nové uspořádání zemědělství v pohraničí byly tři presidentské dekrety – dekret č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o národní správě, dekret č. 12/1945 Sb. ze 21. června o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců (...) a dekret č. 28/1945 Sb. z 21. července o osídlení zemědělské půdy Němců (...). Nejdůležitějšími koordinátory zemědělského osídlování bylo ministerstvo zemědělství, především pak jeho IX. oddělení a nově založený Osidlovací úřad (resp. dva osidlovací úřady v Praze a v Bratislavě) spolu s přidruženým Fondem národní obnovy. Kromě těchto dvou nejdůležitějších orgánů vznikla prakticky ve všech ministerstvech a větších úřadech nová samostatná oddělení, která měla osídlování v jejich oboru v gesci. Vše na nejvyšší úrovni koordinovala ústřední komise pro vnitřní osídlení při ministerstvu vnitra. Samostatné ministerstvo pro osídlení podobně jako v případě tzv. znovuzískaných území (Ziemie Odzyskane) v Polsku nevzniklo.

V praxi vypadala situace tak, že veškerý zemědělský majetek německých rolníků včetně půdy, nemovitostí a inventáře byl okamžitě bez náhrady zkonfiskován ve prospěch československého státu. Tento majetek spravoval Národní pozemkový fond prostřednictvím národních správců, kteří se s péčí řádného hospodáře a za odměnu o tento zkonfiskovaný majetek starali. Přidělování zemědělského majetku do rukou nových osídlenců vypadalo asi takto: Uchazeč o majetek si vybral v pohraničí usedlost, kterou předtím ideálně navštívil a prohlédl si jí, podal ve své domovské vnitrozemské obci přihlášku k přidělení v pohraničí, ve které doložil svou národní a hospodářskou spolehlivost. Tato přihláška byla doručena prostřednictvím zemského národního výboru příslušnému ONV v pohraničí. Tam byla prověřena místními rolnickými komisem (MRK) při MNV a postoupena okresní rolnické komisi (ORK) při ONV, která spolu s osidlovací komisí ministerstva zemědělství při ONV rozhodla o přidělu osídlenci. Pokud osídlenec prošel všemi úrovněmi prověření, byl mu předán dekret o vlastnictví půdy, který zaručoval, že mu budou nemovitost a půda knihovně připsány po zaplacení úhrady stanovené obvykle ve výši dvou průměrných ročních sklizní, jež mohla byla splácena v naturáliích a se splatností na mnoho let. Dekret o vlastnictví půdy mohli také získat ti národní správci, kteří přišli na usedlosti v pohraničí ještě před tímto organizovaným osídlováním, a to, pokud prošli prověrkami národní a hospodářské spolehlivosti, které se konaly

na jaře 1946 a neobstálo v nich celkem 13,5 procenta národních správců s tím, že ve výsledcích prověrek byly velké regionální rozdíly.⁴²

Nezemědělské osídlování bylo o poznání složitější. Základním právním rámcem pro něj byl již výše zmíněný dekret č. 5 o národní správě a dekret č. 108/1945 Sb. z 30. října, který se týkal konfiskace nepřátelského majetku a Fondů národní obnovy. Podle tohoto dekretu byl bez náhrady vyvlastněn veškerý majetek *Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů*, především pak ten, který nepodléhal dekretu č. 12. Šlo o veškeré podniky a živnosti, byty a bytové domy, movitý majetek, cenné papíry, vklady, či patentová práva. Velké podniky ve strategických odvětvích jako byly doly nebo chemičky byly znárodněny a sloučeny do národních podniků, zatímco většina menších a středních fabrik či živnostenských provozoven zůstávala nadále pod národní správou.⁴³

Bývalé majetky Němců spravoval Fond národní obnovy, de facto tvořící jednu organizaci s Osidlovacím úřadem. Obrovský problém byl vůbec s evidencí a zpětným přiznáním veškerého majetku podléhajícího konfiskaci. Na rozdíl od zemědělské sféry, kdy měly rolnické komise alespoň přibližnou představu o skutečném stavu a hodnotě usedlostí, zde byla situace obtížnější nejen v neexistenci nějakého podobného mezičlánku, ale také v mnohem větším objemu a rozmanitosti majetku, který navíc jeho noví uživatelé či národní správci nechtěli přiznávat.⁴⁴ Podobně jako prověrky národních správců zemědělských usedlostí probíhaly i evaluace národních správců podniků a živností. I zde se většina z nich osvědčila, ale podniky a živnosti jim předávány do vlastnictví nebyly.⁴⁵ Z národní správy, která měla být původně pouze přechodným mechanismem se stala dlouhodobá praxe, na jejímž vyřešení se nedokázaly strany Národní fronty shodnout a k jejímu rušení začalo paradoxně docházet až po únoru 1948 přičemž do soukromých rukou se dostalo jen něco málo přes 40 procent před Únorem schválených a prověřených privatizačních případů, které byly v následujících měsících často opět likvidovány nejčastěji nuceným vstupem jejich nového majitele do družstva.⁴⁶ Až po roce 1949 došlo k masovému přidělování rodinných domků do soukromých rukou za úhradu

---

⁴² WIEDEMANN, Andreas. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha, 2016. s. 117-119.

⁴³ Tamtéž, s. 130-132.

⁴⁴ Tamtéž, s. 132-133.

⁴⁵ Tamtéž, s. 117-119.

⁴⁶ ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, 2005. s. 147.

podobnou té, která figurovala v případě zemědělských usedlostí.⁴⁷ Mnoho živností a podniků bylo také cíleně rušeno buď v rámci zeštíhlování průmyslové struktury, která se měla více podobat té, která byla ve vnitrozemí, nebo kvůli přesunu vybavení a technologií do méně rozvinutých oblastí republiky.⁴⁸

Osídlovací úřad v Praze a Národní pozemkový fond ukončily činnost roku 1950. Během pěti let od jejich vzniku se československý stát i společnost výrazně proměnily. Nejvýraznější byla tato proměna v pohraničí, ze kterého se stala laboratoř sociální revoluce, mající zde mnohem radikálnější průběh než ve zbytku republiky. Plánovačům a ideologům této proměny zde nestály v cestě žádné silné vlastnické a společenské vztahy a konstrukty starousedlíků, které existovaly ve vnitrozemí. Mohla se zde začít budovat nová společnost prakticky od nuly. Ale nebudovala se jen společnost. Bylo zde možné snadno radikálně měnit krajinu k potřebám nově se ustavujícího socialistického režimu včetně jeho specifické zahraničně-politické orientace. Přístup ke krajině byl velice pragmatický, materialistický a produktivistický. Lidé, kteří o jejím osudu rozhodovali k ní měli zcela jiný vztah než starousedlíci, kteří jí byli nuceni opustit i než nově příchozí, kteří v ní začínali nové životy. Plánování nového pohraničí probíhalo spíše pomocí map a statistických údajů než podle žitých zkušeností a reality. Proto bylo poměrně jednoduché prosadit okolo hranic několikakilometrové zakázané pásmo v rámci něhož zanikly desítky vesnic, osad a samot. Nebylo toho moc, co by stálo v překážce budování obrovských hnědouhelných dolů polykajících jednu podkrušnohorskou vesnici za druhou. Nejspíš nebylo těžké si představit radikální přeměnu zemědělsky nepřilíš úrodných, ale o to průmyslově a řemeslně rozvinutějších vrcholových partií a pohraničních plání Krušnohoří či Slavkovského lesa v liduprázdné louky horských pastvinářských družstev či jako vojenskou střelnici zjižvenou výcvikem vojáků připravujících se zde na další světovou válku.

2.2. Vojenský prostor

Jak již bylo zmíněno výše, zásadním tématem této práce je území, a to konkrétně území sloužící velice specifickému účelu a zásadně se lišící od zbytku krajiny. V této podkapitole si

---

⁴⁷ ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, 2005. s. 150-152.

⁴⁸ Tamtéž, s. 152-158.

definujeme základní pojmy související s využíváním území pro vojenské účely a popíšeme jejich historický vývoj.

Na začátek této podkapitoly je třeba zařadit krátké vysvětlení pojmů používaných v celé práci. *Vojenský výcvikový prostor* je zvláště vyhrazená část státního území určená pro polní přípravu vojsk, zřizovaná obvykle na území vojenského újezdu. *Vojenský újezd* je zvláštní administrativní jednotka, spravovaná újezdním úřadem a správcem, zřizovaná na základě zákona č. 169/1949 Sb. o vojenských újezdech⁴⁹ *Vojenský výcvikový tábor*, či pouze *vojenský tábor* je dobové označení, které se významem kryje s vojenským výcvikovým prostorem. V práci jsou používány všechny tyto tři pojmy do jisté míry jako synonymum, jelikož pro nás označují v podstatě to samé – území pod vojenskou správou fakticky vyňaté z civilní sféry. Kromě toho nebývá mezi těmito pojmy příliš důsledně rozlišováno ani v samotných archivních pramenech a o reálném rozdílu mezi významy těchto termínů můžeme hovořit až v období, kterému se tato práce nevěnuje. Vyjma těchto tří administrativních pojmů budeme v souladu s dobovým diskurzem používat i termíny cvičiště a střelnice, které se ač teoreticky označují pouze určitou část plochy, na které probíhá výcvik nebo střelba, používaly často – především v letech 1945-1947 velice vágně a obecně. Jejich přesné používání budeme korigovat až v kapitolách věnujících se padesátým letům, kdy je jejich používání již jednoznačné a bezproblémové.

V době vzniku samostatného Československa se na území českých zemí nacházel pouze jeden vojenský výcvikový prostor, a to vojenský tábor Milovice, který vybudovala rakouská armáda mezi lety 1904-1905. Šlo o jediné velké území v přímém vlastnictví a správě armády, ve kterém by mohl být realizován výcvik většího množství vojáků. Ve srovnání s vojenským prostorem Ralsko zabíral milovický tábor ale pouhý zlomek jeho území – 3,4 km² oproti 250 km². Z toho vyplývá zcela odlišný charakter těchto dvou koncepcí. Vojenský tábor Milovice byl opravdu dřevěným barákovým táborem, kterým byl schopný pojmout až 2000 mužů, jejichž výcvik probíhal na přilehlé pěchotní a dělostřelecké střelnici. Ve dvacátých letech došlo k rozšíření tábora o další 2,7 km² a kromě vybudování nového cvičebního koridoru o rozměrech

---

⁴⁹ KOZEL, Petr. K některým vojensko-ekologickým aspektům vojenských újezdů. *Geografie: sborník české geografické společnosti*. roč. 103(3), 1998, s. 221.

11x4 km a vojenského letiště na Božím Daru zde našlo zázemí prakticky celé československé tankové vojsko.⁵⁰

Většina armádních útvarů ale využívala svá vlastní přechodná menší cvičiště vlastněná někdy přímo vojenskou správou, ale z valné většiny soukromíky, kterým armáda musela hradit nájem a způsobené škody. Tato cvičiště – většinou pěchotní střelnice – nebyla armádou využívána celoročně a nepřetržitě, ale pouze po krátkou dobu výcviku a po většinu času sloužila jako běžná zemědělská půda. V tomto duchu probíhala i velká armádní cvičení, kterých se účastnily desetitisíce mužů a která zpravidla probíhala koncem léta na polích po sklizni.⁵¹

Rostoucí množství a rozmanitost zbraní, a především pak dělostřelecké techniky, tanků a letadel si vyžádaly nutnost vybudování nových výcvikových táborů s poněkud odlišným konceptem. V letech 1926-1928 vybuvovala armáda rozsáhlou dělostřeleckou střelnici na ploše 210 čtverečních kilometrů patřících do té doby šlechtickým a církevním vlastníkům v oblasti středních Brd. Do té doby se jediná takto specializovaná dělostřelecká střelnice v Československu nacházela v Bolevci u Plzně a sloužila potřebám Škodových závodů. K dělostřelecké střelnici ve třicátých letech přibýly tři střelnice pěchotní. Roku 1935 dostal celý komplex jméno Výcvikový tábor Jince.⁵²

Šlo o jiný typ cvičiště, než jaký byl k vidění v Milovicích. Na rozdíl od milovického tábora vlastnila armáda kromě lokalit určených k samotnému výcviku a bezprostředního zázemí také obrovské území pozemků tvořících jakousi nárazníkovou zónu mezi vojenskou a civilní sférou. V souvislosti s tím dochází k velkému rozvoji instituce vojenských lesů a statků. Roku 1928 vznikají Vojenské lesní podniky, které mají za úkol s péčí řádného hospodáře zacházet s půdou v majetku armády. To v praxi vypadalo tak, že ve vojenských lesích probíhaly běžné lesnické práce jako doposud a velice často se civilními zaměstnanci Vojenských lesních podniků stávali stejní lidé, kteří byli zaměstnání u předchozích vlastníků pozemků. Vlastnictví a správa tohoto nárazníkového pásma měla jednak bezpečnostní rozměr, kdy měla armáda přirozeně celé území víc pod kontrolou a zadruhé se tím předcházelo potenciálním konfliktům

---

⁵⁰ MINAŘÍK, Pavel. Vznik a rozšiřování vojenských výcvikových prostorů na území Československa a s tím spojené vlivy na migrační procesy. In: *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha, 2018. s. 135-136.

⁵¹ Tamtéž. s. 135-136.; největším polním cvičením meziválečného Československa bylo tzv. závěrečné cvičení roku 1936, kterého se ve východních Čechách zúčastnilo přes sto tisíc vojáků

⁵² Tamtéž, s. 135-136.

s vlastníky pozemků bezprostředně sousedících s vojensky využívanou zónou a jejich záměrům, které by musela vojenská správa složitě korigovat a vyjednávat s nimi.⁵³

I přesto, že armáda byla výhradním vlastníkem všech pozemků, na kterých se brdský výcvikový prostor rozkládal, nešlo o hermeticky uzavřené území. Brdy byly již v té době protkány sítí turistických cest, z nichž některé vedly přímo skrz dopadové plochy a které byly nepřístupné pouze v době samotného výcviku. Stejně tak v naprosté většině času byl obyvatelům okolních obcí umožněn volný přístup do lesů, který byl omezován pouze v době konání ostré střelby.⁵⁴

V souvislosti se vzrůstajícím ohrožování státní suverenity Československa ze strany nacistického Německa bylo rozhodnuto o zřízení několika dalších velkých vojenských táborů charakterem podobných cvičišti v Brdech. Kromě výcvikové funkce měly vojenské prostory plnit i úlohu strategických základů a opěrných bodů armády v případě napadení země. Vojenské tábory Jince a Milovice měly být zásadní pro obranu Prahy a nově založená cvičiště ve Vyškově a u Přáslavic na Olomoucku posilovala obranyschopnost Moravy. Na západním Slovensku vznikla velká dělostřelecká a letecká střelnice u Malacek a u východoslovenského Humenného a středoslovenské Leště byla armádou odkoupená dlouhodobě pronajímaná plocha pěchotních střelnic, které byly přeměněny na stálé tábory v duchu těch na území českých zemí.

V listopadu 1935 došlo k reformě a přejmenování všech vojenských táborů na výcvikové tábory. Kromě táborů v Milovicích a ve Vyškově, které se staly centry pěchotního a tankového výcviku a byly v nich stále dislokovány poměrně silné útvary, byla většina ostatních cvičišť stále obsazena jen menšími vojenskými jednotkami a tábor u Humenného byl dokonce bez stálé posádky.⁵⁵

Zásadní proměna významu vojenských prostorů přichází s okupací českých zemí. Vojenská cvičiště zabral Wehrmacht, a k výcvikové a strategické úloze se přidal jejich zásadní význam pro realizování nacistické národnostní politiky v Protektorátu Čechy a Morava.⁵⁶ Okupační správa je neprodyšně uzavřela a české obyvatelstvo zcela vyloučila z dění uvnitř nich.

---

⁵³ BŘEZOVSKÝ, Martin. Vojenský výcvikový prostor Jince. In: *Střední Brdy*. Praha: 2005. s. 248-251.

⁵⁴ Tamtéž, s. 248-251.

⁵⁵ MINAŘÍK, Pavel. Vznik a rozšiřování vojenských výcvikových prostorů na území Československa a s tím spojené vlivy na migrační procesy. In: *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha, 2018 s. 135-136.

⁵⁶ viz BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha, 2015.

Ještě před začátkem války se začaly připravovat plány na podstatné rozšíření všech tří vojenských táborů v Čechách a na Moravě, a to jak z důvodů nutnosti výcviku čím dál většího množství vojáků, tak právě kvůli oslabení českého živlu v Protektorátu. Na rozdíl od první republiky, kdy byl při budování rozsáhlých vojenských cvičišť prvek masového nuceného vysídlení výrazně omezen tím, že byly vybírány oblasti, kde zpravidla takřka nikdo nežil a u kterých bylo možné využít výsledků pozemkové reformy, zde bylo vysídlení českého obyvatelstva zároveň jedním z účelů, pro které byly vojenské prostory zakládány.

Na přelomu let 1940 a 1941 probíhalo rozšiřování cvičišť u Milovic a v Brdech, které celkem postihlo na 5 a půl tisíce obyvatel. Ve zdaleka největším rozsahu byl rozšířen Vojenský tábor ve Vyškově, a to o dalších 18 500 hektarů půdy, kterou celkem obhospodařovalo téměř 19 tisíc obyvatel 33 obcí. Vystěhování obcí se táhlo až do konce války a na rozdíl od předchozích dvou případů bylo jeho účelem spíše posílení vyškovského německojazyčného ostrova než vojenské důvody. Nacisté měli v plánu po dobu války území, o která se cvičiště rozšířila, aktivně vojensky využívat, ale počítali s tím, že po jejím vítězném konci se opět vrátí civilistům, ale tentokrát v rámci germanizace českomoravského prostoru půjde buď o Němce přímo z Říše nebo z nově dobytých území s velkými německými menšinami na východě jako byla Besarábie či Povolží.⁵⁷

Kromě výrazného rozšíření stávajících vojenských prostorů bylo již od roku 1939 plánováno vybudování velice rozsáhlého cvičiště určeného výhradně pro Waffen-SS na Benešovsku jižně od Prahy, které představovalo *jakési srdce českého elementu, kam německý živel nedokázal během staletých bojů proniknout*.⁵⁸ Jeho realizace probíhala na jaře 1941 v podobě vyklízení 43 000 hektarů půdy, na které hospodařilo přes 30 000 obyvatel 65 obcí. Vyklízení bylo obdobně jako na Vyškovsku rozfázováno do několika etap a mělo být plně provedeno v průběhu následujících šesti let. Do konce války zde zůstalo (ovšem téměř nikdy ve svých původních domovech) zhruba 12 000 Čechů, kteří buď pracovali přímo na budování cvičiště nebo byli zaměstnaní na vyvlastněných statcích, nyní ve vlastnictví SS, takzvaných SS-Hofech.⁵⁹ Celé území bylo uzavřeno pro veřejnost a jeho hranice střeženy četnictvem. Izolace

---

⁵⁷ BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha, 2015. s. 187-228.

⁵⁸ Náčelník Waffen-SS v Čechách a na Moravě, Výklad o vojenském cvičišti Benešov z 28. 4. 1942, NA, 110-7-53, s. 99n. citováno v BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha: 2015. s. 210.

⁵⁹ BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha, 2015.

od zbytku Protektorátu byla ještě umocněna tím, že zde platily říšské zákony a místní představitelé SS zde byli takřka neomezenými pány.⁶⁰

I z tohoto stručného popisu využívání instituce vojenského cvičiště po dobu nacistické okupace vyplývá, že příprava na realizaci poválečného germanizačního osídlování byla zcela zásadním motivem při jejich rozšiřování a zakládání. Rozhodující slovo při jejich výběru a zakládání měl Pozemkový úřad, mající za první republiky na starosti pozemkovou reformu, ovládaný Hlavním rasovým a osidlovacím úřadem SS, a ne vojenské orgány, ačkoliv v průběhu války jejich vliv rostl.

V prvních poválečných dnech ministerstvo národní obrany osvobozeného Československa rozhodlo, že hodlá pro své potřeby udržet vojenské střelnice a výcvikové tábory jen v rozsahu, v jakém byly v roce 1938 používány tehdejší československou armádou a že území zabraná a vyvlastněná pro střelnice a výcvikové tábory v době okupace jsou armádou uvolněna a jejich obyvatelé se mohou vrátit.⁶¹ Po dobu nacistické okupace se plocha výcvikových prostorů na území Čech a Moravy téměř ztrojnásobila z původních 43 500 ha na 117 000 ha,⁶² což postihlo zhruba 60 000 obyvatel 245 obcí. Vedle českých, židovských a antifašistických uprchlíků z pohraničí odtrženého na podzim 1938 představují jednu z prvních skupin obyvatelstva donucenou k opuštění svých domovů v desetiletí 1938-1948. V této dekádě ohraničené Mnichovskou dohodou a převzetí veškeré moci v zemi komunisty se do pohybu dalo na 5,5 milionu obyvatel českých zemí – polovina jejich veškerého meziválečného obyvatelstva. Pro většinu z nich byl důvodem jejich přesunu etnický původ – 3 miliony Němců odsunutých z pohraničí a 1,7 milionů Slovanů naopak do pohraničí mířících, 500 tisíc říšských Němců evakuovaných do českomoravského prostoru v posledních měsících války, 100 tisíc zahraničních válečných zajatců a více než 100 tisíc totálně nasazených Čechů navrátilších se z Německa.⁶³

---

⁶⁰ KMOCH, Pavel. *Konec pánů Benešovska: SS-Stadt Böhmen, Ortsgruppe der NSDAP Beneschau, Wallenstein a ti druzí*. Praha, 2021.

⁶¹ POŘÍZKOVÁ, Hana. *Poválečná obnova obcí Dražanska (vyklizených za druhé světové války)*. Brno, 2010. Diplomová práce. s. 40.

⁶² NA, Ministerstvo zemědělství II, kart. 417, inv. č. 237, Zpráva o stavu likvidace německé postátňovací akce, bývalých vojenských cvičišť Benešov, Brdy, Milovice a Vyškov a jiných pro válku důležitých zařízení, 1947.

⁶³ VON ARBURG, Adrian. Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945-1950 als Kehrseite von Vertreibung und Zwangsaussiedlung der Deutschen. In: *Osteuropa vom Weltkrieg zur Wende*. Wien: 2007, s. 73.

Vysídlenci z vojenských cvičišť ale museli opustit své domovy kvůli prostoru, kde stály. Jak bylo výše popsáno nebyl to jediný důvod – pro tvůrce národnostní politiky nacistických okupantů bylo samozřejmě klíčové, že vysídlovaní byli Češi, ale to samo o sobě nebyl důvod pro jejich vystěhování. Až kombinace s tím, že žili na určitém konkrétním místě, vedla k nutnosti odejít.

3. Plánování

Myšlenka vzniku nových velkých výcvikových táborů v českých zemích se začala v prostředí armády a ministerstva národní obrany řešit prakticky hned v okamžiku, kdy dozněly poslední výstřely druhé světové války na našem území a v teoretické rovině byla zřejmě přítomná ve vojenských exilových i domácích kruzích ještě předtím. První ucelená koncepce nových vojenských prostorů byla dokončena již 14. června 1945.⁶⁴ Velení obnovované československé armády dospělo k rozhodnutí, že stávající velké vojenské tábory na území Československa nedostačují k plnohodnotnému výcviku moderní armády a podle dislokace jednotlivých armádních sborů určilo, že pro Čechy je takových cvičišť zapotřebí 6, pro Moravu 3 a pro Slovensko 2,5 (sic!). Na Slovensku již tři cvičiště podobného typu existovala (Humenné, Lešť a Malacky) a za války byla značně poničena, nicméně bylo rozhodnuto o jejich rekonstrukci s tím, že střelnice v Malackách by sloužila zčásti i pro jednotky dislokované na Moravě.⁶⁵ Zbývalo tedy rozhodnout o umístění čtyř výcvikových prostorů v Čechách a jednom na Moravě. Plánování zřejmě probíhalo čistě teoreticky pouze nad mapami bez detailní znalosti reálií vytipovaných oblastí. Základní premisou bylo umístění takto rozsáhlých území do Němci osídleného pohraničí. Přesto, že přesná legislativa týkající se odsunu Němců a konfiskace jejich majetku, se teprve tvořila, počítalo vedení armády s tím, že se pro jejich potřeby podaří snadno získat prostory vysídlené od Němců, ve kterých nebude prováděno nové osídlování, čímž se předejde jak politickým a sociálním problémům s nuceným stěhováním českého obyvatelstva, tak obrovským finančním nákladům týkajících se odkupů a náhrad za vyvlastněné nemovitosti a pozemky a také budování ubytovacích a velké části provozních kapacit, k čemuž měly posloužit vyklizené obce.⁶⁶

12. července 1945, dva měsíce po konci války bylo zahájeno jednání zástupců MNO s ministerstvem zemědělství ohledně možnosti vzniku čtyř konkrétních vojenských prostorů v pohraničí, o čemž byl následně vyrozuměn osídlovací úřad (založený 17. července 1945), který měl v rámci plánovaného osídlování pohraničí dbát na to, aby se tyto čtyři oblasti

---

⁶⁴ VÚA-VHA, MNO 1945, kart. 17, inv. č. 929, č. j. 166 dův. / hl. št. 1. odděl. 1945, Voj. výcvikové tábory – návrh na zřízení, 1945.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

neosídlovaly.⁶⁷ Šlo o budoucí výcvikové tábory u Českého Krumlova, v Císařském lese, u Pradědu a u Bezdězu. V prvotním návrhu z června byl vytipován ještě vojenský prostor v Krušných horách mezi Chomutovem, Horním Jiřetínem a státní hranicí. V tomto případě se předpokládala změna hranice ve prospěch Československa, ale její neuskutečnění znehodnotilo prostor natolik, že od jeho zřízení bylo hned již v červenci upuštěno a armáda se spokojila pouze s pěti velkými výcvikovými prostory v Čechách namísto plánovaných šesti.⁶⁸

Probíhaly i diskuse o tom, zda by nebylo lepší místo budování nových táborů, využít cvičiště založená a rozšířená během nacistické okupace.⁶⁹ Záhy se ale ukázalo, že tato možnost je neprůchozí z politického i finančního hlediska. Nucené stěhování českých obyvatel navíc z domovů, které je ze stejných důvodů přinutili opustit okupanti a kam se bezprostředně po válce většina z nich vrátila, nebylo atraktivní ani pro MNO.⁷⁰ Krom toho by bylo zapotřebí těmto lidem vyplatit ze státního rozpočtu minimálně zbytek odškodného za vyvlastnění, které jim bylo za okupace vyplaceno jen z části (což by už samo o sobě dosahovalo obrovských částek)⁷¹, ale spíše by bylo nutné přistoupit k novému oceňování nemovitostí a individuálnímu jednání o odkupu či vyvlastnění za svobodných podmínek se všemi vysídlenci. Armáda v těchto prostorech zabrala pouze vojenské objekty, které zde byly vybudovány, a ačkoliv se myšlenky na obnovování těchto cvičišť alespoň v menším měřítku objevovaly po celou dobu jednání, armáda na ně vždy reagovala zamítavě.

Nový způsob vedení války využívající velké množství těžké techniky a nové technologie vyžadoval k výcviku mnohem větší území, než tomu bylo doposud. Stávající vojenské tábory v Brdech, Milovicích, Vyškově a na Slovensku svým rozsahem dostačovaly pouze pro elementární výcvik, ale neměly kapacitu na rozsáhlá cvičení více taktických bojových skupin pohromadě, jejichž plynulý výcvik vždy mezi květnem a zářím měl být

---

⁶⁷ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Stenografický zápis o meziministerské poradě konané dne 13/12 1945 v MNO, 1945.

⁶⁸ VÚA-VHA, MNO 1945, kart. 17, inv. č. 929, č. j. 166 dův. / hl. št. 1. odděl. 1945, Zápis o poradě konané dne 19. června 1945 v 15 hod. u hl. št. 1. oddělení o zřízení vojenských výcvikových táborů a cvičišť pro novou čs. armádu, 1945.

⁶⁹ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, čís. 9039 I/4-1945, Dopis NKÚ adresovaný MNO z 12. 12. 1945 ve věci zřízení vojenských výcvikových táborů, 1945.; NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Stenografický zápis o meziministerské poradě konané dne 13/12 1945 v MNO, 1945.

⁷⁰ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Stenografický zápis o meziministerské poradě konané dne 13/12 1945 v MNO.

⁷¹ Tamtéž.

zásadní pro novou armádu. Nebyly zde ani v dostatečné míře vybudovány specializované střelnice pro moderní dělostřelectvo a tanky, na což upozorňovala vojenská správa mimo jiné s poukazem na to, jak rozsáhlou síť cvičišť vybuďovali nacisté v Protektorátu.⁷² Pro střelnice určené novým typům zbraní bylo zapotřebí získat prostory o rozloze alespoň 20x15 kilometrů. Základ nových cvičišť měla tvořit hlavní střelnice o minimální délce 15 a šířce 5 kilometrů s dostatečným ochranným pásmem, drobnější střelnice navazující na střelnici hlavní a ubytování pro vojáky při okraji cvičiště.⁷³

Kromě výcvikového účelu měly výcvikové prostory hrát roli taktickou. Očekávalo se, že německé nebezpečí je zažehnáno maximálně na 15-20 let, během kterých Německo nabere síly a opět zaútočí na Československo. Cvičiště proto měla být umístěna v blízkosti hranic a být operačními základnami pro obranu republiky. Zabraná krajina měla navíc odpovídat charakteru středohorských pásem a pahorkatin právě na česko-německých hranicích, aby se vojáci v takovém terénu mohli dokonale orientovat.⁷⁴

Umístění výcvikových prostorů do pohraničí vyhovovalo i třetí zásadní podmínce vojenské správy – jejich výstavba měla být co nejlevnější. V pohraničí, kde byla velká většina půdy a nemovitostí zkonfiskována podle dekretů 12 a 108/1945 Sb., by odpadlo finančně velice náročné a zdlouhavé vyplácení náhrad za vyvlastnění nebo dobrovolný odkup postižených obyvatel. Finance souvisely i s posledním faktorem, který rozhodoval o výběru konkrétního místa. Zabráním těchto území neměla vzniknout žádná výrazná národohospodářská škoda, a proto měly nové vojenské prostory vznikat v ekonomicky nerozvinutých oblastech, u kterých se předpokládaly obtíže s osídlováním českými lidmi.

Plánovači MNO vybrali na základě těchto podmínek v pohraničí čtyři lokality. Oblast zamýšleného výcvikového tábora u Českého Krumlova byla ze dvou třetin zalesněná, jedna s nejnižší hustotou zalidnění v Čechách vůbec a nebyl zde předpoklad, že se chudé podhorské vesnice mezi Českým Krumlovem, Volary a Horní Planou podaří uspokojivě dosídlit. Horský

---

⁷² NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 921 Dův. hl. št./1. odděl. 1945, Zřízení voj. výcvikových táborů v Čechách a na Moravě – Důvodová zpráva, 1945.

⁷³ VÚA-VHA, MNO 1945, kart. 17, inv. č. 929, č. j. 166 dův. /hl. št. 1. odděl. 1945, Voj. výcvikové tábory – návrh na zřízení, 1945.

⁷⁴ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 921 Dův. hl. št./1. odděl. 1945, Zřízení voj. výcvikových táborů v Čechách a na Moravě – Důvodová zpráva, 1945.

a podhorský terén s pastvinami byl skvělým předpokladem pro možnost výcviku veškerého typu a zároveň se odtud dala relativně dobře pokrývat oblast jižního pohraničí.⁷⁵

Výcvikový tábor v Císařském lese se měl rozkládat v západním cípu tohoto pohoří (dnes nazývaného Slavkovský les) mezi Mariánskými Lázněmi, Kynšperkem nad Ohří a Loktem. U tohoto vojenského prostoru převažovala nad výcvikovým potenciálem nutnost soustředit v této oblasti značné množství vojáků, kteří odtud mohli snadno ovládat jednak údolí Ohře, a především hlavní přístupové cesty od německých hranic na Prahu. Nedostatečné vojenské zabezpečení tohoto prostoru bylo vnímáno jako jedna z největších slabín československé obrany z roku 1938 a pro MNO bylo bezpodmínečně nutné tuto chybu napravit. Samotná oblast určená k zabránění skutečně nebyla hospodářsky nijak vyspělá a ani hustotou zalidnění nepatřila ani k průměru vnitrozemí, ale ležela uprostřed světoznámého lázeňského trojúhelníku Františkovy Lázně – Karlovy Vary – Mariánské Lázně, přičemž k Mariánským Lázním se přimykala velice těsně.⁷⁶

Největším z projektovaných byl vojenský tábor u Pradědu. Měl zaujímat plochu 544 km² (ostatní VVT zhruba dvakrát menší) východně od hlavního hřebene Vysokého Jeseníku prakticky až ke státní hranici, kde by zůstal široký koridor pro silnici a železnici do Města Albrechtic a Zlatých Hor. Armáda zde plánovala realizovat cvičení prakticky veškerého typu a rozsahu, a navíc lyžařský a zimní výcvik, pro který zde byly ideální podmínky. Kromě vysokohorských hřebenů a údolí do něho měla být zahrnuta všechna sídla od Bruntálu na jihu po Jeseník na severu. Velice rozsáhlé území zahrnovalo téměř čtyřicet obcí a město Vrbno pod Pradědem, mající přes 5000 obyvatel. Plán na zřízení tohoto vojenského prostoru vznikl ještě za války a zřejmě se o něm spekulovalo dokonce již na konci třicátých let.⁷⁷ Jeho strategická úloha velice poklesla poté, co bylo rozhodnuto o polsko-německé hranici na Odře a Nise, čímž

---

⁷⁵ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 921 Dův. hl. št./1. odděl. 1945, Zřízení voj. výcvikových táborů v Čechách a na Moravě – Důvodová zpráva, 1945.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ CEPEK, Josef. Ke zřízení vojenského výcvikového tábora v oblasti Jeseníků. *Sborník Bruntálského muzea*. Bruntál, 2011. roč. 14(1). s. 79-83.

se tato oblast nově ocitla v bezprostřední blízkosti hranic se spřáteleným státem namísto Německa, které je za hranicemi uvedeno ještě v návrhu z 10. září 1945.⁷⁸

Budoucí vojenský prostor Ralsko byl projektován jako vojenský výcvikový tábor u Bezdězu nebo VVT Bezděz – oficiální název neexistoval minimálně do jara 1947. Ačkoliv v relativní blízkosti byl již vojenský tábor v Milovicích, bylo zapotřebí v prostoru severně od Prahy vybudovat mnohem rozsáhlejší cvičiště. Milovice po zmenšení o nacistický zábor mohly poskytovat zázemí maximálně pro elementární výcvik a několik menších specializovaných střelnic, ale prakticky nebyl prostor pro jejich další rozvoj. V mapě přiložené k nejstaršímu návrhu z 10. září 1945 jsou vyznačené hranice značně odlišné od těch, v jakých byl VVT Bezděz definitivně schválen 30. října 1946 hned na několika místech (srov. obr. 4 a obr. 6).

Nutnost budování nových velkých vojenských táborů a celková koncepce byly schváleny na meziministerské poradě konané 13. prosince 1945. Nejzásadnější výhrady se týkaly možného negativního vlivu na okolí vojenských prostorů a nikoliv osudu samotných území určených k záboru. MNO se muselo zaručit, že podobně jako v případě střelnice v Brdech, budou i tato cvičiště co možná nejotevřenější veřejnosti a turistický ruch v nich bude moci probíhat stejně jako doposud a bylo dosaženo předběžného vynětí všech významných turistických letovisek v zabraných územích (Karlova Studánka a Rejvíz u Pradědu, výletní restaurace a mariánskolázeňský les v Císařském lese). Jedině u Pradědu byla kritizována příliš velká rozloha s ohledem na ztrátu taktického významu při posunu hranic, znehodnocení Hrubého Jeseníku pro turismus a rekreaci a příliš velké ztráty v oblasti lesnictví a průmyslu. Pro severní Moravu a Slezsko bylo navrženo několik alternativních umístění cvičiště (u Králíků, na Javornicku, nebo východně od Červenohorského sedla), ale všechny předpokládaly alespoň nějaké československé územní zisky v Kladské kotlině, o jejímž osudu sice stále probíhala jednání, ale s postupujícím odsouváním Němců a osídlováním Poláky se československé naděje stále zmenšovaly.⁷⁹

Na co ale nebyl kladen příliš velký zřetel byl fakt, že situace na probíraných územích často vypadala úplně jinak než na základě, čeho byly v létě a na podzim vypracovány podklady MNO. V případě VVT u Českého Krumlova a VVT v Císařském lese se skutečně osídlování

---

⁷⁸ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 921 Dův. hl. št./1. odděl. 1945, Zřízení voj. výcvikových táborů v Čechách a na Moravě – Důvodová zpráva, 1945.

⁷⁹ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Stenografický zápis o meziministerské poradě konané dne 13/12 1945 v MNO, 1945.

příliš nedařilo a jak na Šumavě, tak na náhorních plošinách Slavkovského lesa stále většinu obyvatelstva tvořili Němci pod dohledem několika českých národních správců. Bez studia pramenů na lokální úrovni můžeme jen těžko říct, jak velkou roli v tom hrál fakt, že Osidlovací úřad a tamní osidlovací komise ministerstva zemědělství neměly nejpozději od brzkého podzimu povolovat nové příchody osídlenců. V zamýšleném vojenském záboru v Jeseníkách bylo v září 1945, kdy bylo zemskému národnímu výboru – expozituře v Ostravě v září řečeno, že se nesmí osídlovat 39 obcí v projektovaném VVT u Pradědu, již 4500 zemědělských osídlenců, z čehož značná část (334 rodin) byla ustanovená národními správci a minimálně polovinu z necelých 25 tisíc zdejších obyvatel již tvořili Češi.

4. Osídlování

Se stoprocentní jistotou z archivních pramenů samozřejmě motivace všech jednotlivců, kteří do námi sledované oblasti od pozdního jara 1945 přicházeli, odhalit nedokážeme. I přesto se ale pokusíme zrekonstruovat podobu zhruba roku a půl života ve vsích, který představoval jednak zcela novou a převratnou kapitolu v jejich historii a zároveň kapitolu závěrečnou. Tento rok a půl je zásadní pro podobu nuceného vysídlení obyvatel, na což se pokusíme v této kapitole poukázat. Není možné příběh tohoto vysídlení začít vyprávět až od momentu, ve kterém bylo osídlencům sděleno, že se musí vystěhovat. Pro jejich životy bylo ostatně samotné rozhodnutí odejít do pohraničí ve většině případů daleko zásadnějším zlomem než další stěhování o několik měsíců později. Nakreslit v životech těchto lidí tlustou čáru mezi životem ve vnitrozemí a v pohraničí je sice problematické, ale nutné rozhodnutí. Zaprvé jen těžko najdeme v životech všech jednotlivých aktérů tohoto příběhu zásadnější okolnost, která by je umožňovala popisovat jako výlučnou skupinu a zadruhé zkrátka není v ničíh silách dohledat a zrekonstruovat všechny motivace a detaily o jednotlivých aktérech našeho příběhu před rokem 1945.

V okamžiku konce války se na území okresu Česká Lípa nacházelo asi 110 tisíc obyvatel. Kromě starousedlíků, žijících zde již před rokem 1938, sem přišlo mnoho Němců z Říše a v posledních měsících asi 30 tisíc evakuovaných z německých oblastí na východě.⁸⁰ Například počet obyvatel okresního města se zvýšil z předválečných 17 na 26 tisíc v květnu 1945.⁸¹ Přesný poměr českého a německého obyvatelstva nelze přesně určit, je však jisté, že po Mnichovské dohodě většina českých obyvatel Českolipsko opustila.⁸² Okres Česká Lípa byl z vnitrozemí velice dobře dostupný a silně provázaný se sousedními českými kraji, a proto byl jedním z nejlépe osídlovaných okresů vůbec. Lidé z vnitrozemí zpočátku mířili zejména do měst (Česká Lípa, Mimoň, Nový Bor) a částí okresu těsně přiléhajícím k etnicky českému osídlení a za majetkem, který museli opustit v roce 1938.

Oblast budoucího vojenského prostoru Ralsko z velké části ležela přímo na bývalé protektorátní hranici, takže zažívala příliv osídlenců z vnitrozemí silně již od prvních poválečných dní. Jak jsme již nastínili výše, toto území netvořilo přirozený a hegemonní celek.

---

⁸⁰ BLAŽKOVÁ, Jana. Internační a sběrné středisko v České Lípě. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 2001, roč. 10, s. 163.

⁸¹ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 359, inv. č. 509. Zpráva o osídlování v okrese Česká Lípa, 1945.

⁸² Tamtéž.

Pro naše účely si ho můžeme rozdělit na tři části definované v první řadě geograficky a na základě objektivních podobností – 1) Horní vsi, 2) lánové vsi u Kuřívod a 3) obce v okolí Mimoně. Toto konstruované ahistorické rozdělení samotní aktéři našeho příběhu ve své době nevnímali. Odráží se ale do určité míry v různých způsobech, kterým bylo toto území osídleno, jak se na něm v poválečných letech tvořila nová společnost, i jak probíhalo jeho vysídlení a bude nám sloužit jako vhodný prostředek pro zjednodušení a schematizaci.

4.1. Horní vsi

Název Horní vsi se vžil jako označení pro malé shlukové obce ležící na pahorkatině zvedající se z rovinatého Pojizeří směrem na západ – od Českého Dubu po Svěbořice, od Svěbořic po Okna, od Oken k Mukařovu a od Mukařova podél říček Mohelka a Ještědka zpět do Českého Dubu. V našem kontextu budeme ovšem pojmem Horní vsi myslet výhradně obce postižené vznikem vojenského prostoru Ralsko – Černá Novina, Holičky, Dolní Novina,⁸³ Svěbořice, Náhlov, Palohlavy, Křída, Olšina, Proseč, Okna s osadou Kracmanov a Jablonec⁸⁴ s osadami Chlum a Prosíčka. Všechny tyto obce leží východně od údolí říčky Zábrdky, které tvoří severojižní osu širší oblasti Horních vsí a kterým procházela jazyková a mezi lety 1938–1945 i státní hranice. Jazyková hranice zde byla výrazně ostřejší z české strany. Kupříkladu v obci Vápno se z 284 obyvatel přihlásilo k československé národnosti 268 a k německé pouze 2, zatímco v Proseči, ležící o kilometr dále na západ, na úbočí zábrdského údolí byl již národnostní poměr 63 ku 142 v neprospěch česky hovořících a s každou další obcí západním směrem se dominance německého etnika zvětšovala.⁸⁵ Co je ale ještě důležitější než výčet několika demografických údajů, je fakt, že v tomto případě šlo o téměř výhradně české zemědělce – vlastníky půdy, přičemž Češi v rámci pohraničí většinou působili v průmyslu, byli zaměstnaní ve státních podnicích nebo přímo působili ve státní správě, či bezpečnostních složkách republiky.

V našem zemědělském vesnickém prostředí byla poměrně častá i smíšená manželství. Někdy můžeme hovořit o bilingvních rodinách, ale většinou jeden z partnerů do určité míry přejal etnickou identitu toho druhého, čemuž odpovídala i výchova dětí. V oblasti existovalo

---

⁸³ někdy též Česká Novina nebo pouze Noviny – neplést s Novinami pod Ralskem mezi Mimoní a Stráží pod Ralskem)

⁸⁴ někdy též Jabloneček

⁸⁵ *Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha, 1934.

několik českých škol (v Náhlově, Svébořicích, Jablonci, Ploužnici a Vrchbělé), které často vznikly z iniciativy českých národních spolků – zejména Národní jednoty severočeské, působících ve větších obcích, či městech přilehlého vnitřního pohraničí. Po 30. září 1938 byl prostor západně od Zábrdky odtržen od Československa, začleněn do Velkoněmecké říše v rámci župy Sudety a v průběhu listopadu dosáhli nacisté po nátlaku na co nejstrategičtější vedení nové německé hranice ještě připojení téměř stoprocentně etnicky českého prostoru jižních svahů Ještědu až po Český Dub.

Oblast Horních vsí rozhodně nebyla pro obyvatele „z české strany“ neznámou. Hned v prvních poválečných dnech se místní čeští rolníci povzbuzováni výzvami vlády k ustanovování národních správ na majetku *Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců* – někdy doslova – vydávali na protější břeh Zábrdky a spontánně se začali usazovat na usedlostech německých rodin, kterým zpravidla vyhradili jednu místnost, ve které Němci žili až do jejich odsunu. Jelikož většina těchto osídlenců měla své staré domovy pouze několik kilometrů daleko, neměli často co ztratit, a naopak možnost zisku vlastní usedlosti pro ně znamenala dramatický sociální vzestup. Jelikož šlo o malé vesnice (největší Jablonec měl před válkou lehce přes 400 obyvatel)⁸⁶ a rizika pro nové osídlence byla minimální, byly prakticky všechny usedlosti teoreticky obsazeny do několika měsíců po konci války. I přes několik odsunů v létě a z počátku podzimu 1945 zde značná část Němců zůstávala a značná část si zažádala o navrácení státního občanství, v čemž byli podporováni i nově příchozími, kteří je často osobně znali nebo s nimi byli nějak, občas i rodinně, spřízněni a nemůžeme mluvit o příliš viditelné etnické nenávisti či snahám o zneužívání mocenské rovnováhy vychýlené ve prospěch Čechů.

Nesmíme si ale zdejší situaci idealizovat. I zde docházelo k případům tzv. zlatokopectví, krádežím a mnozí se snažili využít nepřehledné situace, přičemž staré sousedské a rodinné spory si lidé často přinesli do nových domovů. Docházelo i ke sporům mezi českými starousedlíky, kteří *dovedli půdu otců uhájit i za nejhorší národní persekuce*⁸⁷ a nově příchozími. Starousedlíci byli často ti, kteří se ujímali řízení obcí jako členové nově ustanovených místních národních výborů, ale postupně jak se situace konsolidovala, se jejich význam a vliv snižoval a v průběhu roku 1946 můžeme hovořit již o tom, že došlo k vytvoření

---

⁸⁶ *Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha, 1934.

⁸⁷ NA, Ministerstvo vnitra – nová registratura, kart. 12137, inv. č. 152, sign. P 1476/3, Dopis starousedlíků ústřednímu výboru Národní jednoty severočeské ze dne 5. ledna 1948, 1948.

nové funkční hierarchie a navázání mezilidských i hospodářských vztahů a obtíží ubývalo, a to zčásti i díky prováděnému organizovanému odsunu zbývajících Němců.

4.2. Lánové vsi

Situace o několik kilometrů jižněji vypadala jinak. Na křižovatce cest vedoucích z Osečné (a dále Liberce a Českého Dubu), Mnichova Hradiště, Bělé pod Bezdězem a Mimoně bylo již ve 13. století založeno město Kuřívody. V meziválečném období mělo téměř 900 obyvatel a vedle lesního těžářství bylo díky své výhodné poloze významné především jako místo konání trhů a přirozené obchodní centrum pro široké okolí malých vesnic. V těsné blízkosti Kuřívod se nacházely tři svým charakterem velice podobné obce – Židlov, Horní Krupá a Jezová. Šlo o typické lesní lánové vsi rozložené podél jedné hlavní komunikace. Lesní lánové vsi jsou typické pro německou kolonizaci českých zemí a v pohraničí se s nimi setkáme velice často. Mark Cornwall, autor monografie o „sudetoněmeckém ministru zahraničí“ Heinzi Ruthovi, rodákovi z Lázní Kunderatic, tvrdí, že právě tato jihovýchodní část budoucího VVP Ralsko byla do velké míry bilingvní a kontakty mezi „skutečným a „vnitřním“ pohraničím zde byly velice silné a provázané, a to především proto, že tímto krajem procházely hlavní tahy z německého severu a západu do českého Pojizeří, jehož centrum, Mnichovo Hradiště, bylo významným obchodním střediskem i pro německy hovořící.⁸⁸ Kromě odlišné typologie zástavby byly tyto lánové vsi také lidnatější než malé Horní vsi uprostřed lesů. Všechny ležely na frekventovaných cestách, po kterých od května 1945 mířily proudy osídlenců z vnitrozemí, přičemž Kuřívody plnily úlohu důležité křižovatky hned dvou významných silnic spojujících vnitrozemí a pohraničí. Jejich osídlování neprobíhalo tak rychle a živelně a naprostá většina nově příchozích jimi pouze prošla hlouběji do pohraničí.

Během léta začal ONV Česká Lípa uvádět do praxe vlastní plán řízeného systematického osídlování. Oslovil všechny vnitrozemské ONV, aby vyzvaly potenciální zájemce o místní usedlosti k podávání hromadných přihlášek a vysílání zástupců k prohlídkám konkrétních obcí a usedlostí. Ideální pak mělo být, že skupina rolníků z jedné nebo několika blízkých vnitrozemských obcí zcela osídlí některou z vesnic na Českolipsku. To se ale ukázalo být záhy nerealistickým, a tak se postupem času začalo prosazovat alespoň to, aby příchozí

---

⁸⁸ CORNWALL, Mark. *Čertova zed': život a smrt Heinze Ruthy*. Praha: 2020. s. 53; Cornwall se v práci kromě Ruthovy osobnosti zabývá i prostorem, ve kterém vyrůstal a který ho formoval. Do značné míry se tento prostor kryje s námi sledovanou oblastí. Např. část rodiny Heinze Ruthy pocházela z Horní Krupé.

skupiny osadníků byly tvořeny lidmi ze stejného okresu.⁸⁹ Českolipsko bylo rozděleno mezi několik vnitrozemských okresů (viz Tab. 1)⁹⁰ a příchod osídlenců byl ještě před vznikem osídlovací komise při ONV řízen přímo úředníky ONV.

Vnitrozemský okres	Obce k osídlení	Obyvatelstvo 1930 (Češi/Němci)	Rozdělení
Český Brod	Hvězdov Ploužnice	587 (58/520) 421 (14/407)	Obce v okolí Mimoně
Benešov	Hradčany Svébořice	382 (14/358) 640 (45/591)	
Mnichovo Hradiště	Palohlavy	251 (36/215)	Horní vsi
	Dolní Novina	112 (3/109)	
	Černá Novina	132 (46/86)	
	Holičky	143 (5/138)	
	Náhlav	133 (48/85)	
Mnichovo Hradiště	Jablonec	437 (33/402)	2038 (301/1741)
	Okna	318 (42/283)	
	Proseč	206 (63/142)	
	Křída	108 (9/99)	
	Olšina	198 (16/182)	
Mnichovo Hradiště	Horní Krupá	274 (9/265)	Lánové vsi
	Kuřívody	827 (43/779)	
	Židlov	317 (5/312)	
	Jezová	300 (10/290)	
Celkem		5486 (489/4973)	

Tab 1. Obce na území budoucího VVP Ralsko a okresy, které je měly osídlovat

Tento princip se v Horních vsích nepodařilo uskutečnit takřka vůbec a v Kuřívodech a okolí pouze částečně. Stejně jako v Horních vsích i sem posupně začali spontánně přicházet obyvatelé z bezprostředního okolí – zejména z Pojizeří. Zároveň ale docházelo k osídlování řízenému ONV a do obcí přicházely větší skupinky lidí ze vzdálenějších krajů. Rozdělení obcí podle okresů nebylo v praxi striktně dodržováno, ale ONV Česká Lípa podporoval příchody větších skupin osídlenců, kteří se již znali či pocházeli z podobného prostředí. Nově příchozí z blízkého okolí a vzdálenějších krajů spolu měli často velké spory a navzájem proti sobě bojovali. Osídlenci z blízkého okolí měli ke zdejšímu kraji již vybudovaný určitý vztah a většina měla alespoň nějakou představu o poměrech v obcích, jejímiž novými obyvateli se

⁸⁹ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 359, inv. č. 509, Zpráva o osídlovací akci v okrese Č. Lípa ku dni 15. VIII. 1945, 1945.

⁹⁰ zdroj rozdělení obcí mezi vnitrozemské okresy *Českolipské listy*, Česká Lípa: ONV Česká Lípa, 1945, roč. 1, č. 5 z 30. 8. 1945, s. 1.; údaje o počtu obyvatel *Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha, 1934.

stávali a často s nimi již předtím měli nějaké kontakty, ačkoliv zřejmě ne takové jako v případě nových osídlenců v Horních vsích. Považovali za přirozené, že právě oni by měli být těmi, kteří budou určovat pravidla ve svých nových domovech a oni budou hlavní silou osídlování kraje, který byl přeci zčásti i jejich. Osídlence ze vzdáleného vnitrozemí lákaly majetky a sociální vzestup stejně jako první skupinu, ale jejich hlavním argumentem nebyla příslušnost k místnímu kraji, nýbrž uposlechnutí výzev k *obsazení pohraničí s úmyslem poctivě pracovat tam, kde vládli a podkopávali naše národní bytí germánští okupanté.*⁹¹ Prezentovali své angažmá v pohraničí jako službu národu a republiky a přicházeli budovat pohraničí zcela nové. Oproti tomu novousedlíci z vnitřního pohraničí nechtěli radikálně měnit kraj, se kterým se nějak identifikovali. Jejich cílem nebylo vybudování nové společnosti, ale rozšíření té, kterou znali ze svých domovů.

4.3. Obce v okolí Mimoň

Jednoznačně nejvýznamnějším osídlením v naší sféře zájmu bylo město Mimoň. Mimoň sice nikdy nebyla přímo součástí vojenského prostoru, ale po většinu jeho existence zde sídlilo jeho velitelství. Mezi lednem 1948 a červnem 1950 nesl název Vojenský tábor Mimoň, a není možné vyprávět náš příběh bez přihlédnutí k příběhu poválečného budování tohoto města. Mimoň měla před válkou něco málo přes šest tisíc obyvatel, z nichž zhruba desetinu tvořili lidé hlásící se k československé národnosti.⁹² Po České Lípě šlo o druhé největší a hospodářsky nejvýznamnější sídlo okresu. Kromě textilní výroby se zde významně prosadil dřevařský průmysl. Velice důležitými pro mimoňský průmysl byly obce ležící v jejím sousedství. S jeho rostoucím významem se obyvatelé Vranova, Ploužnice, Hvězdova, Borečku, Hradčan ale i vzdálenějších Svěbořic stále častěji kromě práce na vlastních polích či pastvinách, případně na některém z blízkých dvorů (Pavlín a Velké Ralsko), nechávali zaměstnávat v mimoňských továrnách. Dobré dopravní spojení do města pomáhalo snadné dostupnosti slušné místní pracovní síly a obce, z nichž tato pracovní síla pocházela, se díky těsným vazbám na město rozvíjely a modernizovaly. Kromě přímého zaměstnávání dělnictva se v obcích

---

⁹¹ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 230, inv. č. 303, Žádost o přezkoumání hospodaření činitelů místního nár. výboru v Horní Krupé a příbuzenského vztahu pana předsedy, 1945.

⁹² *Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha, 1934. s. 196.

rozdíjel i drobný domácí průmysl a velké množství nejrůznějších druhů živností, čehož mimošší továrníci a obchodníci dokázali dobře využít.

Snad s výjimkou Svěbořic platily tyto obce v okolí Mimoně před válkou za oblíbená turistická letoviska. V Hradčanech byl vyhlášený výletní hotel s plovárnou na pláži Hradčanského rybníka a několik dalších oblíbených ubytovacích zařízení. Spolu s Ploužnicí a Hvězdovem – dvěma obcemi tvořícími prakticky jediný organický sídelní celek patřily do širšího celku rekreační oblasti Máchova kraje. Zde je dobré připomenout, že také severní část oblasti budoucího vojenského prostoru Ralsko bývá do konce druhé světové války vzpomínána zejména jako místo odpočinku a rekreace, kterému vévodily vyhlášené rašelinné Lázně Kunderatice u Osečné a letovisko Hamr na Jezeře obklopené krajinou pískovcových skal a sopečných vrcholů se zříceninami hradů Děvín a Ralsko.

Pokud snaha o organizované osídlování v případě Horních vsí selhala prakticky zcela a u Kuřívod částečně, v případě obcí v okolí Mimoně se poměrně úspěšně dařila. Tato část Českolipska byla prezentována jako jedno z *míst, které byly nejméně zamořeny nacismem v celém okolí*.⁹³ Takové označení si v dobovém tisku tato oblast vysloužila především kvůli tomu, že v posledních měsících války u Hvězdova a Hradčan Luftwaffe vybuodovala dvě polní letiště, na kterých (zejména na hradčanském) až do samého konce války operovalo několik desítek letadel eskadry č. 2 Immelmann pod vedením Hitlerova oblíbence elitního bombardovacího pilota Hanse Ulricha Redela, se kterými se vydávala na útoky proti spojeneckým armádám u Drážďan, Zhořelce a v severozápadních Čechách.⁹⁴ Nešlo již o oblast sousedící s vnitrozemím a během války zde nezůstali prakticky žádní Češi. Kromě vojenské posádky letiště se sem také ve válečných letech přestěhoval značný počet Němců z Říše a v místních továrnách pracovali váleční zajatci především polské a ruské národnosti.⁹⁵ Poté, co se německé vojenské jednotky z Mimoně a Hradčan 8. května vydaly směrem k americkým pozicím, byly prakticky okamžitě ustanoveny národní výbory v Hvězdově a Ploužnici (pro obě

---

⁹³ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 230, inv. č. 303, Zpráva Okresnímu národnímu výboru v České Lípě sepsaná Národním výborem v Kumru 11. 6. 1945, 1945.

⁹⁴ RYDYGR, Zdeněk. Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. *Bezdez. Vlastivědný sborník Českolipska*. roč. 7. 1998. s. 211.

⁹⁵ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 230, inv. č. 303, Protokol o událostech od 9. 5. do 28. 5. 1945 sepsaný Československým národním výborem Hvězdov a Ploužnice, 1945.

obce jeden společný) a v Hradčanech, kde se jeho součástí stali všichni zde žijící čeští starousedlíci.⁹⁶

Již v květnu sem přicházeli první noví osídlenci z vnitrozemí a do začátku léta byla oblast prakticky bez říšských Němců a jiných cizinců, kteří byli v několika vlnách odsunuti.⁹⁷ Větší masa nově příchozích sem začala proudit až v letních měsících, kdy se začal uskutečňovat plán českolipského ONV na organizované osídlování. 15. června byl ONV v Českém Brodě pověřen knihovnický inspektor Václav Pop *kolonisačí* obcí Hvězdov, Ploužnice, Bohatice, Zákupy a Mimoň a do konce roku 1945 se mu na Českolipsko skutečně podařilo přivést přes 300 rodin z okolí Kostelce nad Černými lesy.⁹⁸ Pro představu, v celém soudním okrese Mimoň bylo do konce roku ustanoveno 856 národních správců zemědělských usedlostí, z nichž více než třetinu tvořili osídlenci z okresu Český Brod.⁹⁹ Kromě nich hrál důležitou roli při osídlování zdejšího kraje také vojenský oddíl Strážní letka. Vedle zajišťování bezpečnosti a likvidace vraků a munic na letištích se totiž i oni začínali v kraji usazovat. Antonín Provazník, kronikář obce Hradčany, sám příslušník Strážní letky, označuje její příchod prakticky za začátek osídlování, přičemž valná většina z nich pocházela z Prahy a blízkého okolí.¹⁰⁰ Dá se říci, že koncem srpna zde byla situace konsolidovaná a příchod nových osídlenců, stejně jako vysídlování Němců se dělo spořádaně a organizovaně. 13. srpna požádaly MNV Hvězdov a Ploužnice (de facto jeden MNV) o sloučení obcí¹⁰¹ a 30. září proběhly volby do společného MNV Hvězdov-Ploužnice, do jehož čela byl zvolen Václav Pop.¹⁰² Do konce roku byla tato

---

⁹⁶ SOKA Česká Lípa, MNV Hradčany, kart. 1V, inv. č. 2, Kronika, s. 25, 1947-1951.; SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 230, inv. č. 303, Protokol o událostech od 9. 5. do 28. 5. 1945 sepsaný Československým národním výborem Hvězdov a Ploužnice, 1945.

⁹⁷ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 230, inv. č. 303, Protokol o událostech od 9. 5. do 28. 5. 1945 sepsaný Československým národním výborem Hvězdov a Ploužnice, 1945.

⁹⁸ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Prohlášení týkající se ohlášení pravého stavu zamýšleného zabránění některých obcí okresu českolipského pro vojenské účely sepsané Václavem Popem 30. 1. 1946, 1946.

⁹⁹ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 359, inv. č. 509, Výsledky v osídlení zemědělské půdy na Českolipsku, 1945.

¹⁰⁰ SOKA Česká Lípa, MNV Hradčany, kart. 1V, inv. č. 2, Kronika, s. 29, 1947-1951.

¹⁰¹ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 230, inv. č. 303, Žádost o sloučení obcí Hvězdova a Ploužnice, 1945.

¹⁰² Tamtéž.

obec teoreticky plně osídlena a čekalo se pouze na počátek organizovaných odsunů Němců, kteří stále přebývali na zarezervovaných usedlostech.¹⁰³

Hospodářská struktura zde byla o poznání pestřejší než ve výše popisovaných zemědělských obcích na východě budoucího VVT Bezděz. Kromě zemědělství se tu vyskytoval také drobný domácí průmysl a několik mlýnů.¹⁰⁴ Noví osídlenci se rovněž rozhodli navázat na rekreační tradici a obnovili všechny ubytovací objekty a koupaliště v obcích. Především v Hradčanech byla plovárna na rybníce spolu s hotely zásadní pro chod obce. Velká část obyvatelstva pracovala v lese, a ještě více jich docházelo za prací do průmyslových podniků v Mimoni nebo na velkou pilu v Borečku. Celkově tvořilo obyvatelstvo těchto vesnic až 40 procent veškerého mimoňského průmyslového dělnictva.¹⁰⁵

Samostatnou kapitolou je pak vývoj letiště v Hradčanech. Nepodařilo se zjistit příliš podrobností o vojenském útvaru Strážní letka, který letiště obsadil 15. června 1945, ale zdá se, že šlo pouze o dočasnou jednotku, která byla někdy v průběhu léta rozpuštěna a značná část jejího mužstva v Hradčanech zůstala jako noví osídlenci-civilisté. Letiště bylo uklizeno od německých letadel, vraků a munice a na konci roku 1945 vznikla v Mimoni buňka *Národního Aeroclubu*.¹⁰⁶ *Národní Aeroclub* plánoval na polním letišti zřídit plnohodnotné civilní letiště a výcvikové středisko pro motorová letadla. MNV v Hradčanech (jehož členy byli z velké části bývalí příslušníci Strážní letky) se ovšem domníval, že dojde ke zrušení letiště a jelikož bylo nacisty vybudováno prakticky na jediné orné půdě v okolí Hradčan jinak obklopených lesy a skalami, přistoupil MNV k přípravám na rozparcelování a obnovení zemědělského využívání.¹⁰⁷ 29. ledna 1946 se po odeslání písemné žádosti vypravila deputace MNV Hradčany

---

¹⁰³ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 359, inv. č. 509, Seznam obcí zcela osídlených českými osadníky, 1945; SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Prohlášení týkající se ohlášení právního stavu zamýšleného zabránění některých obcí okresu českolipského pro vojenské účely sepsané Václavem Popem 30. 1. 1946 adresované ministerstvu národní obrany, ministerstvu zemědělství, osidlovacímu úřadu v Liberci, osidlovací komisi v České Lípě a Okresnímu národnímu výboru v České Lípě, 1946.

¹⁰⁴ VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 355, sign. 85/1/2-37, příloha k čís. 1 k č. j. 1513/49 – Přehled nemovitostí jednotlivých obcí v prostoru VVT Mimoň, 1948.; SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, Žádost o viněti (sic!) obcí Hvězdova a Plouznice ze zájmové oblasti vojenské střelnice sepsaná 7. října 1946 ONV Hvězdov-Plouznice. 1946.

¹⁰⁵ NA, Úřad předsednictva vlády – běžná, kart. 1163, Memorandum občanů českolipského okresu sepsané MNV Mimoň, doručené na Úřad předsednictva vlády 18. 5. 1946, 1946.

¹⁰⁶ NA, Úřad předsednictva vlády – běžná, kart. 1163, Pamětní spis Národního Aeroclubu v Mimoni ze 17. května 1946 adresovaný předsedu vlády Zdeňku Fierlingrovi, 1946.

¹⁰⁷ VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 115, sign. 27/4/5/4, Zápis o návštěvě zástupců mimoňského aeroklubu v ústředí Československého národního aeroklubu z 15. ledna 1946, 1946.

k velitelství letectva MNO v Praze jednat ve věci úředního zrušení letišť.¹⁰⁸ V té samé době s MNO již ovšem jednal mimoňský aeroklub a na počátku února po komisionálním jednání přímo na místě bylo rozhodnuto o zachování letiště pro vojenské účely a vyvlastnění pozemků, na nichž se nachází.¹⁰⁹ V zimě a na jaře probíhalo jeho budování takřka výhradně na náklady členů aeroklubu (ve spolupráci s MNO, které poskytlo hangáry a ubytovací baráky a zajistilo dopravu).¹¹⁰ V srpnu bylo ovšem ze strany MNO sděleno, že civilní provoz zde nepřipadá v úvahu a aeroklubem již značně zařízené letiště převezme vojenská správa jako součást budoucího výcvikového tábora s tím, že aeroklubu doporučuje, aby si zajistil letiště náhradní.¹¹¹

Je otázkou, nakolik byl takový postup pouhým nedorozuměním vyplývajícím zřejmě z nejasností ohledně přesné podoby a rozlohy vojenského prostoru, či zda nešlo ze strany MNO o způsob, jak posílit svoji pozici a přítomnost v kraji při vyjednávání o vzniku výcvikového tábora. Letiště ovšem rozhodně nehrálo nikterak zásadní roli při výběru konkrétního umístění střelnice a cvičiště. V žádném z návrhů vypracovaných roku 1945 o něm není jediná zmínka a až do ledna 1946 se jím vojenská správa nijak podrobně nezaobírala – její zájem upoutal pravděpodobně až spor MNV v Hradčanech s mimoňským aeroklubem. Na jaře 1946 dokonce probíhaly v rámci MNO diskuse o tom, zda by nebylo nejlepší letiště opravdu zrušit, jelikož by překáželo činnosti plánované střelnice a prakticky by nebylo možné ho využít.¹¹²

---

¹⁰⁸ VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 115, sign. 27/4/5/5, Žádost MRK, Jednotného svazu českých zemědělců a MNV v Kumru o uvolnění letiště tamního letiště z 28. ledna 1946 adresovaná plk. Boreckému, 1946.; tamtéž, Letiště Kumr u Mimoně – žádost MNV o uvolnění tohoto letiště, 1946.

¹⁰⁹ VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 115, sign. 27/4/5/4, Letiště Kumr u Mimoně – zajištění, 1946.

¹¹⁰ VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 115, č. j. 15202/let. 1946, Zřízení výcvikového střediska pro motorové létání v Mimoně, 1946.

¹¹¹ VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 115, sign. 27/4/5/6, Letiště Kumr u Mimoně, výstavba pro motorové středisko branné letecké výchovy, 1946.

¹¹² VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 115, č. j. 15202/let., vyjádření hl. št. 1. oddělení z 3. 5. 1946, 1946.

5. Vyjednávání

Ve dvou předchozích kapitolách jsme si stručně popsali nejdůležitější aspekty a kontext plánování vojenského prostoru Ralsko na centrální úrovni ministerstev a nejvyšších státních úřadů a poválečný vývoj na místě samém. V prvotní fázi se dá tento příběh popisovat právě v těchto dvou liniích – lokální a centrální. To se ale mění v období mezi velkou meziministerskou poradou 13. prosince 1945 a usnesením vlády o zřízení vojenského výcvikového tábora u Bezdězu 30. října 1946.

Z pramenů není jisté, kdy přesně informace o plánování vojenského cvičiště na Českolipsko oficiálně dorazila. Teoreticky nemělo osídlování žádné ze čtyř vybraných oblastí v českých zemích probíhat již od založení Osidlovacího úřadu a osidlovacích komisí ministerstva zemědělství při okresní národních výborech, ale zde minimálně prvních několik měsíců osídlování nebránil. První prokazatelné důkazy o tom, že osídlování bylo blokováno pochází z ledna 1946, kdy osidlovací komise při ONV Česká Lípa podává zprávu o situaci ve *sféře ministerstva národní obrany* a přimlouvá se pro upuštění od tohoto záměru.¹¹³ Zatímco v případě dalších tří nových vojenských prostorů byly všechny lokální orgány včetně místních národních výborů či správních komisí jednotlivých obcí vyrozuměny nejpozději na podzim 1945 a ty se záhy začaly zapojovat do vyjednávání s centrálními orgány,¹¹⁴ zde byla situace jiná.

Nehledě na to, že oficiálně se na Českolipsko – a zvláště pak k samotným novým osídlencům – dostaly zprávy o plánování vojenského prostoru s velkým zpožděním, již od podzimu se o této skutečnosti mluvilo. Zdrojem těchto zpráv byly Doksy a Staré Splavy ležící na březích Máchova jezera, které mělo být původně pro vojenské účely také zabráno. Několik důstojníků si zde prý během podzimu 1945 vyhlídlo vilky na březích jezera a netajili se tím, že

---

¹¹³ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 359, inv. č. 510, Dopis OKMZ při ONV Česká Lípa z 9. 1. 1946 ohledně zajištění národních správců ve vojenské sféře adresovaný Ministerstvu zemědělství – odbor IX, 1946.

¹¹⁴ VÚA-VHA, MNO 1945, kart. 142, inv. č. 6928, přesně nedatovaný opis okresní správní komise v Českém Krumlově ve věci zřízení dělostřelecké střelnice v prostoru Jablonec-Hodňov-Olišina-Vitěšovice-Ondřejov-Křišťanov-Arnoštov-Černý les a Horní les adresovaný MNO, 1945; tamtéž, Memorandum obce Lichtvard u Bruntálu – Žádost o vynětí obce ze zájmové oblasti státu ze dne 12. listopadu 1945 adresované vládě Republiky Československé, 1945.; NA, Úřad předsednictva vlády – běžná, kart. 1163, Opis resoluce ONV, OSK, místních organizací několika politických stran a dalších organizací postižených plánované vojenské střelnice ve Vysokém Jeseníku z 21. listopadu 1945 adresované vládě, předsednictvu prozatímního Národního shromáždění a ministerstvu národní obrany, 1945.

počítají s přidělení pro ubytování jejich rodin poté, co bude vojenský prostor vyhlášen.¹¹⁵ Jen v Doksech požádalo o přidělení některé z vilek 75 příslušníků branné moci.¹¹⁶ To vzbudilo mezi zdejšími nově příchozími obyvateli z vnitrozemí značné pobouření a už od té doby byl postoj místních i MNV, stejně jako celého okresu Dubá zastupovaného okresní správní komisí vůči armádě a MNO velice odmítavý.¹¹⁷

Od břehů Máchova jezera se tyto zprávy dostaly k osídlencům obcí ležících za Hradčanskými stěnami, zejména do Hradčan, Hvězdova a Ploužnice, z nichž někteří se dožadovali jejich potvrzení či vyvrácení od svých MNV a ONV v České Lípě. Tato situace vedla k tomu, že již dříve zmiňovaný Václav Pop, předseda MNV Hvězdov-Ploužnice po dlouhém naléhání obdržel na konci ledna 1946 od zaměstnanců OKMZ při ONV Česká Lípa důvěrnou informaci o tom, že jím vedená obec skutečně spadá do vojenské sféry a počítá se s tím, že bude vystěhována, přičemž mu bylo nařizeno, aby tuto skutečnost před osídlení zamlčel.¹¹⁸ Na to Pop zareagoval sepsáním prohlášení, které jako soukromá osoba poslal MNO, ministerstvu zemědělství, osidlovacímu úřadu v Liberci, ONV v České Lípě a jemu příslušné OKMZ, ve kterém se dožaduje oficiálního objasnění skutečného stavu a nadřízeným úřadům dal *snad troufale* lhůtu dvaceti dní na odpověď, po jejímž uplynutí hodlal obyvatele své obce informovat o tom, co mu bylo sděleno OKMZ.¹¹⁹ Zda Pop na svoje prohlášení dostal uspokojivou odpověď nevíme, ale ONV Česká Lípa, který sám v té době ještě nebyl ohledně plánování vojenského tábora oficiálně obeznámen, popisuje situaci v březnu 1946 takto: *Obyvatelstvo kraje, který má býti podle řeči přeměněn na vojenskou střelnici přestává pracovat, poněvadž neví „dne ani hodiny“ jak je mu různými živly tlumočeno, obrací se na nás, my stále tvrdíme neobávejte se, v první řadě bychom o tom byli zpraveni my, odcházejí tedy uklidnění*

---

¹¹⁵ SOkA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Ručně psaná přesně nedatovaná čtyřstránková Zpráva o projektu výcvikového tábora v okolí Doks sepsaná pravděpodobně některým ze členů MNV Doksy, 1946.; tamtéž, Dopis MNV Doksy a místních buněk čtyř politických stran ve věci zřízení výcvikového střediska z 10. října 1946 adresovaný prezidentu republiky Edvardu Benešovi, 1946.; NA, Klement Gottwald 1938-1953, č. j. 10.483/1946, Dopis ONV Česká Lípa z 19. března 1946 ve věci: Území okresu Česká Lípa – zřízení vojenské střelnice adresovaný ministerstvu zemědělství, 1946.

¹¹⁶ SOkA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Dopis MNV Doksy z 12. října 1946 ve věci důvodů jež mluví proti zřízení vojenského výcvikového střediska v kraji Máchově, adresát neuveden, 1946.

¹¹⁷ SOkA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Ručně psaná přesně nedatovaná čtyřstránková Zpráva o projektu výcvikového tábora v okolí Doks sepsaná pravděpodobně některým ze členů MNV Doksy, 1946.

¹¹⁸ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Prohlášení týkající se ohlášení pravého stavu zamýšleného zabránění některých obcí okresu českolipského pro vojenské účely sepsané Václavem Popem 30. 1. 1946 adresované ministerstvu národní obrany, ministerstvu zemědělství, osidlovacímu úřadu v Liberci, osidlovací komisi v České Lípě a Okresnímu národnímu výboru v České Lípě, 1946.

¹¹⁹ Tamtéž.

od nás, aby však v krátkém čase byli opět z klidu vyrušeni, ježto přijde důstojník do obce a „vybírá si vilu k obývání“ vzhledem k tomu, že tam v tom kraji bude zřízena střelnice.¹²⁰ Pozici ONV výmluvně ilustruje pokračování citace z dopisu adresovaného ministerstvu zemědělství 19. března 1946: (...) *A my stále stojíme bez zpráv, my stále zde stojíme ze zákona sice nejvyšší orgán státní správy v tomto okrese, ale v tomto případě bez informace a bez funkce. A lid chce zprávy od svých lidí, lid chce zprávy ne od zaměstnanců, lid chce zprávy od svých zástupců, lid chce zprávy od nás!*¹²¹ ONV byl pravděpodobně poprvé oficiálně vyrozuměn až 25. března během jednání na armádním posádkovém velitelství v České Lípě ohledně zřízení jiného vojenského cvičiště (mnohem menšího rozsahu – 640 ha), které požadovala zdejší posádka, přičemž ani ona zřejmě oficiálně o plánování VVT u Bezdězu nevěděla.¹²²

I později byly komunikace a celkově přístup centrálních orgánů, zejména pak ministerstva národní obrany k představitelům místní a okresní samosprávy velice problematické. MNO bylo de facto jediným garantem celého projektu, přičemž od prosince 1945 mělo ve svém záměru podporu vlády, která uložila prakticky všem ministerstvům a dotčeným státním úřadům, aby byly MNO nápomocny v jeho realizaci. Tato spolupráce byla většinou čistě technického rázu, kdy například ministerstvo spravedlnosti společně s ministerstvem zemědělství a Osidlovacím úřadem připravovali právní podklady a legislativní postup týkající se převodu nemovitostí a pozemků na stát a možnosti odpuštění platby náhrady. Jediné ministerstvo, které vystupovalo proti a snažilo se minimalizovat požadavky MNO, bylo ministerstvo školství a národní osvěty, do jehož gesce spadala péče o přírodní bohatství a životní prostředí. Již za první republiky bylo totiž v oblasti plánované k vojenskému záboru vyhlášeno několik přírodních rezervací majících za cíl ochranu místní unikátní flóry a přírodního společenství pískovcových skal, roklí a několika vodních ploch.¹²³ Jak bylo často připomínáno, tuto rezervaci respektovali i nacisté během okupace a po konci války se začalo plánovat

---

¹²⁰ NA, Klement Gottwald 1938-1953, č. j. 10.483/1946 Dopis ONV Česká Lípa z 19. března 1946 ve věci: Území okresu Česká Lípa – zřízení vojenské střelnice adresovaný ministerstvu zemědělství, 1946.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² tento požadavek byl MNO zamítnut jako přehnaný; SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart 426. inv. č. 518, Dopis pravděpodobně sepsaný OKMZ v České Lípě z 1. dubna 1946 ve věci požadavku posádkového velitelství v České Lípě pro vojenské cvičiště a střelnici adresovaný ministerstvu zemědělství – odbor IX/2, 1946.; tamtéž, Dopis ministerstva zemědělství z 9. dubna 1946 ve věci požadavku posádkového velitelství v České Lípě pro vojenské cvičiště a střelnici adresovaný OKMZ v České Lípě, 1946.

¹²³ šlo konkrétně o rezervace Novozámecký rybník, město Doksy, Velký rybník (tj. Máchovo jezero, pozn. aut.) Břežyňský rybník a Kummerské pohoří zřízené podle § 20 zákona č. 81/1920 Sb.; SOKA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Zápis o meziministerské poradě dne 12. 6. 1946 v Kuřích Vodách, 1946.

propojení těchto rezervací a eventuálně přeměna celé oblasti na první národní park v Československu.¹²⁴ Ač bylo argumentováno tím, že zde přípravy na vyhlášení národního parku probíhaly již před válkou¹²⁵, pochází myšlenky na jeho vznik zřejmě až z posledních měsíců roku 1945 od odpůrců vojenského prostoru na ministerstvu školství a národní osvěty.

Proti plánu na vybudování vojenského prostoru se také postavily prakticky všechny orgány místní a okresní samosprávy. Nejhlasitějším odpůrcem paradoxně nebyl ONV v České Lípě, na území jehož okresu se plánovaný vojenský prostor měl z drtivé většiny rozkládat, ale okresní správní komise sousedního okresu Dubá společně s MNV města Doksy ležícího na březích Máchova jezera a v prvotních návrzích také na samotné hranici vojenského prostoru. S jedinou výjimkou MNV Hvězdov-Plouznice se další místní národní výbory samostatně do vyjednávání nezapojovaly, a to zřejmě proto, že o celé věci byly informovány až v momentě, kdy bylo již de facto vše rozhodnuto.

Samotné vyjednávání mělo značně nerovný charakter. V průběhu roku 1946 se v Kuřívodech uskutečnila tři velká jednání všech zainteresovaných ministerstev a úřadů, na která byli jako partneři do diskuze pozváni také zástupci samosprávy okresů Česká Lípa a Doksy a MNV Doksy. Jejich možnosti cokoliv změnit byly ovšem velice omezené. Zástupci MNO, pod jejichž patronací se jednání odehrávala k nim rozhodně nepřístupovali jako k rovným partnerům a vnímali je jen jako nutnost při vyrovnávání se s nepovedeným nežádoucím vývojem v *prostoru, který neměl být osídlen a byl osídlován přes zákaz*¹²⁶ a na druhém jednání v červnu jim bylo přímo sděleno, že (*zástupci MNO*) *nemusili vůbec jednat se zástupci lidové správy, že mohli vše rozhodnout od zeleného stolu a dáti prostě rozkaz*

---

¹²⁴ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Stenografický zápis o meziministerské poradě konané dne 13/12 1945 v MNO, 1945.; NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Dopis OSK Dubá z 16. května 1946 ve věci stanoviska okresu Dubá ke zřízení výcvikového tábora v oblasti Bezděz – Doksy adresovaný panu ministerskému předsedovi Zdeňku Fierlingerovi, 1946.; SOKA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Zápis sepsaný dne 7. října 1946 u MNO. – III/5 odděl. se zástupci MNV. Doxy (sic!) Václava Vachuška, předseda národního výboru a Arnold Vinterling, člen rady MNV Doxy (sic!), 1946; tamtéž, podklady pro jednání zástupců MNV Doksy na MNO, 1946.

¹²⁵ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Dopis OSK Dubá z 16. května 1946 ve věci stanoviska okresu Dubá ke zřízení výcvikového tábora v oblasti Bezděz – Doksy adresovaný panu ministerskému předsedovi Zdeňku Fierlingerovi, 1946.; SOKA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Zápis sepsaný dne 7. října 1946 u MNO. – III/5 odděl. se zástupci MNV. Doxy (sic!) Václava Vachuška, předseda národního výboru a Arnold Vinterling, člen rady MNV Doxy (sic!), 1946.

¹²⁶ VÚA-VHA, kart. 5, inv. č. 81, Zápis o jednání komise ministrů v Kuřích Vodách dne 3. října 1946 podle usnesení 21. schůze třetí vlády ze dne 17. 9. 1946 o prostoru vojenského výcvikového tábora u Bezdězu. 1946.

*k provedení.*¹²⁷ Jejich role měla ležet především v organizaci vysídlení a komunikaci s obyvatelstvem, a nikoliv v aktivní účasti na plánování podstatných, či méně podstatných aspektů budoucího vojenského prostoru.

Hned po první kuřívodské *meziministerské konferenci* si zřejmě zástupci samosprávy uvědomili, že při přímých jednáních s MNO nemají prakticky žádnou šanci na splnění svých požadavků a rozhodli se jít cestou tlaku na jiná ministerstva. Během půl roku od dubna do října 1946 proběhlo několik schůzek delegací z Českolipska a Dubska u odpovědných náměstků ministerstev, ministrů, vedoucího „osidlovacího“ IX. oddělení ministerstva zemědělství Kořátka nebo předsedy vlády Fierlingera. Několik memorand bylo adresováno též předsednictvu Národního shromáždění, poslancům zvoleným za dotčené volební okrsky a mnoha rozličným organizacím. Ve svých požadavcích často požadovali upuštění od zřízení cvičiště jako celku, ale je vcelku jisté, že s naplněním těchto maximalistických cílů sami nepočítali. Nejpalčivějším tématem bylo vedení jižní a západní hranice cvičiště, tedy zamezení přítomnosti vojska v okolí Máchova jezera, Bezdězu a Hradčanských stěn, která by existenčně ohrozila Doksy jako rekreační středisko a znemožnila lesní hospodaření zdejších obcí. ONV Česká Lípa také požadoval vypuštění všech obcí, ležících při okrajích vojenského prostoru. Z pramenů bohužel nedokážeme vyčíst, jak velký byl tento tlak na rozhodování vlády, respektive jejího předsednictva, které mělo zásadní vliv na výslednou podobu, ve které byl vojenský prostor v říjnu 1946 schválen.

Zásadní zlom přišel, když vláda na 57. schůzi konané 17. května 1946 uložila MNO, aby se snažilo *všemi prostředky dosáhnout posunutí vojenského prostoru směrem od Máchova jezera na severovýchod k Ještědu* (viz obr. 5).¹²⁸ Takové řešení plně vyhovovalo zájmům Doks a okresu Dubá, jelikož tím se hranice cvičiště dostaly do dostatečné vzdálenosti od oblasti jejich zájmů a nijak neohrožovaly Máchův kraj jako *letovisko drobných lidí, kteří si po celoroční práci k nám přijedou odpočinout a těší se především na klid našich lesů.*¹²⁹ O poznání méně spokojení byli ovšem zástupci ONV Česká Lípa, jelikož toto posunutí znamenalo zabránění

---

¹²⁷ SOkA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Ručně psaná přesně nedatovaná čtyřstránková Zpráva o projektu výcvikového tábora v okolí Doks sepsaná pravděpodobně některým ze členů MNV Doks, 1946.

¹²⁸ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 1059/46 dův., Návrh vládního usnesení o zřízení vojenských výcvikových táborů – výsledky jednání vlády konané 17. května 1946 sepsané 23. května 1946. 1946.

¹²⁹ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, Dopis MNV Bělá pod Bezdězem z 11. 5. 1946 adresovaný vládě republiky Československé, 1946.

veškerých původně německých Horních vsí mezi Olšinou a Osečnou, tedy Černé a Dolní Noviny, Holiček, Palohlav, Křídy, Těšnova a Zábrdí a konec nadějí na vypuštění obcí Olšina, Proseč, Kracmanov, Jablonec a osady Chlum ležících při hranicích cvičiště a jednání o zachování státní silnice (Mnichovo Hradiště -) Horní Krupá – Židlov - Olšina (- Osečná) pro civilní provoz s určitými ústupky i co se týče vysídlení těchto obcí.¹³⁰ V této oblasti již byly vydány osídlencům dekrety o vlastnictví a jak bylo již popsáno výše, žilo zde poměrně hodně českých starousedlíků a smíšených manželství.

Debaty o tom, zda je důležitější stěhování co možná nejmenšího počtu obyvatel a zamezení možného otřesení důvěry v dekrety o vlastnictví půdy nebo turistický ruch v Máchově kraji sice na jednání pokračovaly až do října, ale k revizi květnového vládního rozhodnutí již nedošlo. Narativ o *prostoru osídlovaném přes zákaz* a státním zájmu na turismu u Máchova jezera a Bezdězu jednoznačně převládl nad tím o zemědělském významu oblasti a úspěšném osídlení českým živlem. Maximální hospodářské vytěžení oblasti určené k vysídlení bylo ovšem stále žádoucí, a tak bylo OKMZ v České Lípě minimálně od ledna 1946 povoleno, aby byli na uvolněné usedlosti dosazováni tzv. dohlížitelé. Těm bylo sice sděleno, že jim na rozdíl od národních správců nevzniká nárok na přidělení usedlosti do osobního vlastnictví, ale jinak měli stejná práva a povinnosti jako oni.¹³¹ Zavedení institutu dohlázele mělo za cíl uklidnit situaci, ve které obyvatelstvo váhalo, zda vůbec začínat s jarními hospodářskými pracemi a zvýšit značně pokleslou produktivitu práce. Stát, a především jeho nižší samosprávné celky si nemohly v prvních poválečných letech dovolit snižování výkonu v zemědělské oblasti a ochuzovat se o dodávky potravin. I přesto, že byl tento prostor do značné míry již definitivně odepsaný, bylo nutné z něj získat maximum možného.

Aktivity ONV Česká Lípa se po 12. červnu, kdy byl na druhé meziministerské konferenci v Kuřívodech oznámen záměr o posunu cvičiště k Ještědu, značně poklesly a soustředily se především na záchranu nejlépe osídlené a konsolidované spojené obce Hvězdov-Plouznice. Na všech jednáních požadavky na vypuštění Hvězdova-Plouznice jakožto

---

¹³⁰ SOkA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Zápis o meziministerské poradě dne 12. 6. 1946 v Kuřích Vodách, 1946.

¹³¹ VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 30, inv. č. 1603, sign. 85/5/8, Přehled osídlenců v oblasti vojenského tábora mimošského. 1946.

*noclehárny pro průmyslové dělnictvo v Mimoni a v České Lípě*¹³² zaznívaly, ale nakonec bylo na posledním velkém jednání se zástupci lidosprávy konaném opět v Kuřívodech 3. října 1946 právě na úkor vypuštění Hvězdova-Ploužnice dohodnuto vedení východní hranice VVT tak, aby do něj nebyla začleněna převážně česká starousedlická obec Cetenov s osadami Dehtáry, Dolánky a Těšnov s pouhými 254 obyvateli 57 domů¹³³ (ve Hvězdově-Ploužnici žilo okolo 800 obyvatel), kteří byli jako součást českolipského okresu začleněni po Mnichovu do Německé říše a *po celou dobu okupace zůstali věrnými Čechy*,¹³⁴ čímž byla také uvolněna silnice z Osečné do Mnichova Hradiště včetně nově osídlených osad Zábrdí a Vlachové.¹³⁵ Na veřejné schůzi MNV Hvězdov-Ploužnice 4. října 1946 (necelý měsíc před vyhlášením VVT Bezděz) bylo sice oficiálně zažádáno o vynětí obce¹³⁶ z vojenského záboru, ale tato intervence přišla velice pozdě a s nedostatečnou podporou dalších orgánů stejně jako na poslední memorandum ONV Česká Lípa z 13. října obsahující mimo jiné žádost deputace ONV Česká Lípa o přijetí u předsedy vlády Gottwalda. Uskutečnění této schůzky bylo nakonec Úřadem předsednictva vlády odkládáno tak dlouho, až o její konání sami žadatelé ztratili zájem.¹³⁷

Ukazuje se, že zástupci místní lidosprávy mohli ohledně výsledné podoby dosáhnout poměrně značných ústupků. Nedokázali to ale sami ze své pozice, ale spojením s některým z vyšších orgánů. To se nejvíce projevilo v případě plánovaného vojenského prostoru u Pradědu. Již od podzimu chodilo na různá ministerstva a vysoké úřady mnoho dopisů, memorand a deputací, přesvědčujících o nevhodnosti budování vojenského prostoru právě zde. K místním a okresním národním výborům se na začátku dubna přidal i zemský národní výbor v Brně s expoziturou v Ostravě, což vedlo k intervencím na ministerstvech a vládě, jejím předsednictvu i na stranických sekretariátech. Vláda nakonec na své 57. schůzi 17. května 1946

---

¹³² SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Memorandum ve věci zřízení vojenské střelnice na Mimoňsku sepsané ONV Česká Lípa 13. října 1946 adresované Předsednictvu vlády republiky československé, 1946.

¹³³ podle sčítání lidu z roku 1930; *Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha, 1934.

¹³⁴ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 359, inv. č. 509. Zpráva o osídlování v okrese Česká Lípa ze 17. srpna 1945, 1945.

¹³⁵ VÚA-VHA, kart. 5, inv. č. 81, Zápis o jednání komise ministrů v Kuřích Vodách dne 3. října 1946 podle usnesení 21. schůze třetí vlády ze dne 17. 9. 1946 o prostoru vojenského výcvikového tábora u Bezdězu. 1946.

¹³⁶ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, Žádost o viněti (sic!) obcí Hvězdova a Ploužnice ze zájmové oblasti vojenské střelnice sepsaná 7. října 1946 ONV Hvězdov-Ploužnice. 1946.

¹³⁷ NA, Klement Gottwald 1938-1953, č. j. 35503, Žádost ONV Česká Lípa o neodkladné slyšení u předsedy nebo místopředsedy vlády z 24. října 1946, 1946; tamtéž, č. j. 35 503/1946, urgence žádosti o schůzku s předsedou vlády z 11. listopadu 1946, 1946.

rozhodla o přesunutí vojenského prostoru z Hrubého Jeseníku do okresu Moravský Beroun poblíž Města Libavá.¹³⁸ Bez studia pramenů místní provenience nedokážeme přesně určit, jaké všechny vlivy zde hrály roli, ale zdá se, že silný místní odpor byl klíčový.

V případě námi sledovaného vojenského výcvikového tábora Bezděz byly pro vyjednávání klíčové tři faktory: hospodářský význam rekreační a turistické oblasti Máchova kraje, ochrana přírody a starousedlé české obyvatelstvo na východní hranici cvičiště. Na úkor prvních dvou jmenovaných faktorů se v západní části zábor velice výrazně zmenšil, a naopak na východě se posunul až na bývalou jazykovou hranici. Samotní noví osídlenci neměli prakticky žádný hlas, což bylo zřejmě také z velké části dáno tím, že jich zde nebylo absolutně příliš mnoho, a navíc z velké části žili v poměrně malých obcích, ve kterých se jen obtížně organizoval odpor. Proces osídlování pohraničí na podzim 1946 ještě nebyl u konce a stále bylo myslitelné již jednou usazené osídlence přimět k opuštění usedlostí, na kterých většina z nich patrně nežila ani rok. Odchod z jedné usedlosti v pohraničí na jinou, lépe vyhovující, nebo naopak návrat zpět do vnitrozemí ostatně nebyl v té době stále nic neobvyklého a ve stále značných masách lidí, kteří se v pohraničí v té době usazovali nebo ho opouštěli nepředstavuje zhruba 500 vysídlených rodin z výcvikového tábora u Bezdězu nijak závratný počet a jejich vysídlení představuje jen další z řady dílčích submigrací, ze kterých se nové pohraničí postupně tvořilo.

---

¹³⁸ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 1059/46 dův., Návrh vládního usnesení o zřízení vojenských výcvikových táborů – výsledky jednání vlády konané 17. května 1946 sepsané 23. května 1946. 1946.

6. Vysídlování

Zpráva o vyhlášení vojenského výcvikového prostoru Bezděz byla obyvatelstvem určeným k vysídlení přijata prakticky bez protestů. Ani obyvatelé nejlépe osídlené Hvězdova-Plouznice neprojeví žádnou snahu vznik cvičiště blokovat. Přijali ho jako holý fakt a starali se především o technické okolnosti vysídlení.¹³⁹ Velice aktivní byl opět MNV Doksy, který se angažoval v přesném vytyčování hranic na místě a vytrvale se snažil o maximální ústupky, kterých většinou i dosáhl.¹⁴⁰ Na místě samém bylo také upuštěno od vysídlení části obce Vrchbělá, která měla být původně využita pro ubytování vojáků, ale nakonec si sama vojenská správa zvolila ubytovací kapacity v obcích vysídlených zcela a zastavěná část Vrchbělé nebyla vznikem VVT dotčena vůbec.¹⁴¹

Největší a de facto jediný protest, respektive pokus o protest, proti vysídlení místních iniciovala Národní jednota severočeská. NJS přímo v postižené oblasti prakticky nepůsobila a plnohodnotnou činnost po válce nezapočala v žádné z později vysídlených obcí. Velice aktivní byl v této oblasti ale jednatel Mnichovohradištského okrsku a člen ústředního výboru NJS Ladislav Nevyhoštěný ze Strážniště těsně sousedícího s vysídlovanou oblastí, kterému Ústředí NJS dokonce zařídilo motocykl, aby mohl probouzet *úplně spící sousední Mimoňsko*.¹⁴² Pravděpodobně z jeho iniciativy rozeslala NJS na začátku února 1947, kdy již vysídlování oblasti začínalo, dopis všem MNV postižených obcí, ve kterém je vyzývala k vytvoření akčního výboru a uspořádání protestní schůze.¹⁴³ Většina obcí na dopis vůbec nereagovala a předseda MNV v Jablonci, český starousedlík, dokonce projevil *ohromné překvapení, že je ještě někdo, kdo by se chtěl zabývat osudem 18 obcí, které jsou určeny k zániku pro bezpečnost státu*.¹⁴⁴

---

¹³⁹ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Žádost o vyslání zástupce OKMZ Česká Lípa na zasedání veřejné schůze místního občanstva MNV Hvězdov-Plouznice z 15. 12. 1946, 1946.

¹⁴⁰ SOkA Česká Lípa, MNV Doksy, kart. 104, inv. č. 506, Zápis sepsaný 19. prosince 1946 v kanceláři MNV v Doksech, 1946.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Dopis Ladislava Nevyhoštěného z 8. září 1946 ve věci povolení na jízdu motocyklem adresovaný Ústředí Národní Jednoty Severočeské, 1946.; tamtéž, Odpověď Ústředí Národní Jednoty Severočeské Ladislavu Nevyhoštěnému z 24. září 1946, 1946.

¹⁴³ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Nepodepsaný dopis ze 4. února 1947 adresovaný Místnímu národnímu výboru (sic!) ve věci Mimoňsko-vojen. střelnice, 1947.

¹⁴⁴ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Dopis Františka Večerníka z 8. února 1947, odpověď na čís. j. 225-E, adresovaný Národní jednotě severočeské, 1947.

Jinak ovšem zareagovali zástupci Proseče, Olšiny, Křídý, Palohlav a Náhlova, tedy obcí, které byly do vojenské sféry pojaty až v červnu 1946 v rámci posunu vojenského prostoru na severovýchod k Ještědu. Bylo to zřejmě poprvé, kdy s nimi takto někdo přímo jednal, přičemž o jednáních v létě a na podzim 1946 nebyly tyto obce vůbec informovány. Obyvatelé těchto obcí, z velké většiny držící dekrety o vlastnictví půdy nebo čeští starousedlíci, sepsali memorandum vyzývající k vypuštění těchto dodatečně zabraných a z hlediska půdy oproti zbytku vojenského prostoru velice úrodných obcí.¹⁴⁵ Memorandum bylo prostřednictvím Ústředí NJS, které nad ním převzalo záštitu adresováno prezidentu republiky, předsednictvu Ústavodárného Národního shromáždění, předsednictvu vlády a MNO, přičemž ho podpořilo pouze předsednictvo vlády příslibem, že bude dále *vznesené námitky v mezích možností podporovat*.¹⁴⁶ Podobně jako nezájem o záchranu těchto obcí ze strany adresátů memoranda, nebylo již příliš angažovaných ani na místě samém. Rozčarování z vynuceného stěhování bez možnosti do debaty o něm vůbec zasáhnout, které navíc přišlo v době, kdy se podařilo *kraj z 90 % obsadit dobrými rolníky a těch pár darebáků vyprovodit*¹⁴⁷ mělo za následek ztrátu posledních iluzí o budování nového pohraničí *takové republiky, kterou si tak nikdy nepředstavovali*.¹⁴⁸

Ustavující protestní schůzi akčního výboru konané v hostinci v Olšině 16. února 1947 tento pokus o protest začal i skončil zároveň a 4. března dokonce zástupci obce Okna prostřednictvím NJS odvolali svůj předchozí přípis z února *s tím, že zdejší obec (...) naopak bude podporovat, aby střelnice byla*.¹⁴⁹ Od dubna 1947 NJS již řeší ohledně vysídlované oblasti

---

¹⁴⁵ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Memorandum předsedů MNV, rolnických komisí a místních sdružení Jednotného svazu českých zemědělců v Náhlově, Olšině, Palohlavech, Proseči, Jablonce a Křídě z 9. února 1947 ve věci Vojenské území v kraji bezděžském, 1947.

¹⁴⁶ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Dopis Úřadu předsednictva vlády ze 3. března 1947 ve věci Zřízení vojenského výcvikového tábora u Bezdězu adresovaný Ústřednímu výboru Národní jednoty severočeské, 1947.

¹⁴⁷ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Dopis Františka Večerníka z 8. února 1947, odpověď na čís. j. 225-E, adresovaný Národní jednotě severočeské, 1947.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Dopis Místního národního výboru v Oknech ze 4. 3. 1947 adresovaný Národní jednotě Severočeské, 1947.

pouze náhrady za jimi vlastněné objekty a odkup různých movitých věcí likvidovaných obcí¹⁵⁰ a v květnu je vyrozuměna, že požadavky memoranda nebudou vyslyšeny.¹⁵¹

Souběžně s vyjednáváním o rozsahu vojenského prostoru probíhalo i plánování vysídlení zdejšího obyvatelstva. I přes poměrně solidní pramennou základnu v této oblasti ale není možné spolehlivě určit, kolik přesně obyvatel zde v okamžiku vyhlášení VVT žilo a kolik se účastnilo organizované stěhovací akce. Nejčastější údaj operuje s počtem 449 zemědělských rodin dohromady o 2 447 osobách. 69 rodin obdrželo dekrety o vlastnictví půdy, 194 z nich patřilo ke kvalifikovaným národním správcům, 57 k dohlížitelům a zbylých 117 tvořili starousedlíci, kterým byly usedlosti vyňaty z konfiskace.¹⁵² Tyto údaje ovšem často neobstojí v konfrontaci s jinými dokumenty (nesedí ostatně ani prostý součet jednotlivých kategorií) a zemědělských rodin bylo patrně víc než nejčastěji uváděných 450-500. Kupříkladu v dokumentu, na jehož základě byly domlouvány technické okolnosti vysídlení prostoru v České Lípě 26. listopadu 1946 a jehož údaje byly zřejmě oficiálně směrodatné pro praktické provádění vysídlení, je uvedeno, že v obci Svěbořice žije celkem 32 rodin na stejném počtu usedlostí.¹⁵³ I když pomineme údaje z konce roku 1945, podle kterých mělo být ve Svěbořicích obsazeno již 75 usedlostí 419 osobami¹⁵⁴, ale které vzhledem k ještě ne zcela zkonsolidované situaci v pohraničí a nedostatku jiných pramenů, nemohou být ověřeny, měla OKMZ v březnu 1947, kdy již stěhování minimálně měsíc probíhalo, jednat o přesídlení se 42 osídlenci.¹⁵⁵ Krom toho tento přehled obsahuje pouze počty zemědělských rodin hospodařících na konfiskátech podle dekretu 12/1945 Sb. a vůbec nehovoří o národních správcích živností či domů zkonfiskovaných podle dekretu 108/1945. Vyklízená oblast sice byla většinou zemědělská, ale zejména ve větších obcích byl zřejmě i značný počet nezemědělských osídlenců – domkářů. Ve výše zmíněných Svěbořicích bylo například na základě dekretu 108/1945 Sb. zkonfiskováno

---

¹⁵⁰ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Svěbořice, složka Lípa Česká, různé dokumenty týkající se odkupu movitých věcí a restitucí majetků, 1947.

¹⁵¹ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, č. j. 12494-II-3758/47 – Dopis úřadu předsednictva vlády adresovaný Ústřednímu výboru Národní jednoty severočeské z 3. dubna 1947 ve věci zřízení vojenského tábora u Bezdězu, 1947.

¹⁵² SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Protokol sepsaný 26. listopadu 1946 u ONV v České Lípě – Předmětem jednání jest dohoda o technickém provedení přesídlení osídlenců v politickém okrese Česká Lípa a Mnichovo Hradiště, 1946.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 359, inv. č. 509, Seznam obcí zčásti osídlených českými osadníky, 1945.

¹⁵⁵ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Seznam národních správců, osídlených ve vojenské oblasti pol. okresu Česká Lípa, 1947.

31 nemovitostí z celkových 151.¹⁵⁶ Ve Hvězdově-Ploužnici byl tento poměr ještě vyšší, a to 68 nezemědělských konfiskátů z celkových 188¹⁵⁷ a v Kuřívodech dokonce tyto konfiskáty tvořili téměř polovinu všech nemovitostí – 115 z 234.¹⁵⁸ Celkově na konfiskáty podle dekretu 108/1945 Sb. připadá zhruba čtvrtina veškerých nemovitostí ve vysídlované oblasti – 255 z 1179.¹⁵⁹ Nezemědělstí osídlenci z vysídlované oblasti byli určeni výhradně k přestěhování do okresu Česká Lípa a jejich rozptýlení bylo čistě v gesci osidlovacího referenta ONV.¹⁶⁰ Dokumenty o jejich stěhování se v prostudovaných archivech bohužel nedochovaly, a proto můžeme tuto část vysídlování popisovat jen na základě kusých zpráv z jiných archiválií a pro úplnost by bylo zapotřebí prostudovat dosud nezpracované archiválie Fondu národní obnovy uložené v Národním archivu, kde by měla být uložena přinejmenším vyúčtování s jednotlivými odcházejícími národními správci.¹⁶¹ Co se týče rozdělení kompetencí OKMZ při ONV Česká Lípa a samotného ONV Česká Lípa, právě na podzim 1946 vrcholily jejich kompetenční i osobní spory, které se negativně propisovaly i do této prvotní fáze vysídlení oblasti budoucího vojenského prostoru.¹⁶²

Odhad o 450-500 odcházejících rodinách je každopádně nutné brát s rezervou a považovat ho přinejmenším za spodní hranici reálného počtu. Prostorem budoucího VVT Bezděz prošlo v průběhu prvních dvou poválečných let bezpochyby mnohem více osídlenců a značná část z těch, kteří zde žili ještě v okamžik jeho vyhlášení, nebyla zahrnuta do organizované stěhovací akce a odešli svépomocí ještě před jejím započtím na začátku roku 1947 nebo nezávisle na ní v jejím průběhu. I o nich prostudované archiválie mlčí a bylo by nutné po nich pátrat opět v dokumentech Fondu národní obnovy¹⁶³ nebo v záznamech Národního pozemkového fondu, jejichž část je souhrnně uložena ve Státním oblastním archivu

---

¹⁵⁶ VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 355, sign. 85/1/2-37, příloha k čís. 1 k č. j. 1513/49 – Přehled nemovitostí jednotlivých obcí v prostoru VVT Mimoň, 1948.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Protokol sepsaný 26. listopadu 1946 u ONV v České Lípě – Předmětem jednání jest dohoda o technickém provedení přesídlení osídlenců v politickém okrese Česká Lípa a Mnichovo Hradiště, 1946.

¹⁶¹ NA, Fond národní obnovy (nezpracované)

¹⁶² SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Doporučený dopis OKMZ Česká Lípa z 2. října 1946 v záležitosti přesídlení dekretálních osídlenců a národních správců na zemědělských usedlostech v oblasti vojenského tábora mimoňského adresovaný ministerstvu zemědělství, odb. IX, 1946.

¹⁶³ NA, Fond národní obnovy (nezpracované)

v Litoměřicích.¹⁶⁴ Všechny odcházející osídlence by bylo zapotřebí dohledávat jednotlivě podle jmen, přičemž jejich jednoznačný kompletní soupis také nemáme.

6.1. Novousedlíci

Jak již bylo zmíněno výše, vystěhovávání osídlenci byli rozděleni do několika kategorií, podle kterých k nim bylo přistupováno. Zcela zásadní bylo odlišovat starousedlíky a po válce nově příchozí osídlence. Vysídlování starousedlíků tvoří natolik odlišnou problematiku, že se jí budeme věnovat v samostatné podkapitole. Novousedlíci byli rozděleni do dalších tří podkategorií. Do první spadali ti, kterým byly na jaře 1946 uděleny dekrety o vlastnictví půdy. Šlo o obyvatele dodatečně zabraných obcí v severovýchodním cípu vojenského prostoru a mělo se jim vycházet co možná nejvíc vstříc – v praxi měly mít jejich žádosti o přidělení národní správy nejvyšší prioritu, dokonce ještě větší než ty podané starousedlíky. Další v pořadí byli kvalifikovaní národní správci – ti, kteří se osvědčili, ale kvůli tomu, že žili v oblasti určené k vysídlení jim nebyly uděleny dekrety o vlastnictví. Nejnižší prioritu měli dohlážitelé, kteří byli bráni jako de facto obyčejní noví osídlenci z vnitrozemí a kteří byli o dočasnosti svého působení na usedlostech spraveni od začátku.¹⁶⁵ V praxi probíhalo vystěhování všech podkategorií novousedlíků identicky a jediný rozdíl byl v jejich prioritizaci co se týče přidělování náhradních usedlostí. Veškeré náklady s vlastním stěhováním nesla vojenská správa, která na něj vyčlenila několik gážístů, nákladních automobilů a měla i eventuálně zařizovat pronájem železničních vagonů. Osídlenci si také mohli bez odkoupení od NPF převést veškerý movitý inventář vystěhovávaných usedlostí, který byl zkonfiskován podle prezidentských dekretů, a to včetně menších zemědělských stojů či hospodářských zvířat.¹⁶⁶

Vysídlení obyvatel budovaného VVT Bezděz bylo plánováno jako součást celkového plánu na nové osídlení pohraničí. Žádný ucelený plán jako takový ovšem nikdy neexistoval a skládal se z mnoha dílčích různě usměřňovaných migračních proudů. Hlavní úlohu při vypracování a realizování plánu na přesídlení obyvatel z Mimoňska mělo ministerstvo zemědělství, které bylo hlavně zodpovědné za celkovou organizaci osídlování pohraničí. Na

---

¹⁶⁴ SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 320-322, inv. č. 213, 1946-1949.

¹⁶⁵ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Protokol sepsaný 26. listopadu 1946 u ONV v České Lípě – Předmětem jednání jest dohoda o technickém provedení přesídlení osídlenců v politickém okrese Česká Lípa a Mnichovo Hradiště, 1946.

¹⁶⁶ VÚA-VHA, kart 5, inv. č. 81, Zápis o jednání komise ministrů v Kuřích Vodách dne 3. října 1946 podle usnesení 21. schůze třetí vlády ze dne 17. 9. 1946 o prostoru vojenského výcvikového tábora u Bezdězu. 1946.

schůzi konané 30. září (měsíc před vyhlášením VVT) v Olšině, byl zástupci ministerstva zemědělství, NPF, ONV v České Lípě a místních národních výborů postižených obcí schválen teoretický plán na přesídlení všech obyvatel z této oblasti. Je velice pravděpodobné, že toto jednání bylo spíše seznámení všech zúčastněných s vizí vypracovanou ministerstvem zemědělství, která byla jen doplněna o drobné detaily a místní stejně jako okresní národní výbory s jejím základním rámcem nemohly již příliš mnoho udělat.¹⁶⁷

Zemědělci z vysídlovaných obcí měli pomoci problematičtým částem pohraničí, kde se osídlování dosud příliš nedařilo. Počítalo se s tím, že všichni nuceně vystěhovaní budou uspokojeni přidělem náhradní usedlosti podléhající konfiskaci podle jednoho z prezidentských dekretů, což bylo pro stát velice jednoduché a levné řešení. Pro většinu případů takový postup také řešil složitá vyjednávání o odkupu či vyvlastňování. Dohlížitelé, národní správci, a to ani ti s vydanými dekrety o vlastnictví, nebyli knihovními vlastníky usedlostí, na kterých hospodařili. Tyto nemovitosti včetně mrtvého i většiny živého inventáře patřily státu a tito lidé je pouze *spravovali*. Případy, kdy národní správce odešel z některé usedlosti, vzdal se její národní správy a zažádal o národní správu usedlosti jiné, nebyly vůbec neobvyklé a v případě vysídlení prostoru budoucího VVT Bezděz státní orgány z této praxe udělali samotnou podstatu celé stěhovací akce. S tím, že by se osídlenci stěhovali do vnitrozemí se v zásadě nepočítalo (ale i v tom případě měli nárok na bezplatné přestěhování vlastního inventáře vojenskými gážísty) a bylo to v zásadě logické. Národní správci nemohli být jako nevlastníci odškodněni v hotovosti, a tudíž si nemohli koupit za náhradu vlastní nemovitost na volném trhu a můžeme se domnívat, že žádný z těchto osídlenců neměl dostatek vlastních finančních zdrojů pro takový nákup bez náhrady.

Ministerstvo zemědělství zarezervovalo pro osídlence z prostoru budoucího VVT Bezděz všechny volné usedlosti v politických okresech Žlutice, Kralovice a Teplá a významný počet v okrese Český Krumlov. Z bezprostředního okolí vysídlované oblasti jich bylo k tomuto účelu určených jen několik v okresech Liberec a Jablonné v Podještědí. Teoreticky již plně osídlený okres Česká Lípa, nebyl jako cíl stěhování vůbec zvažován.¹⁶⁸ V okresech Teplá a

---

¹⁶⁷ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Doporučený dopis OKMZ Česká Lípa z 2. října 1946 v záležitosti přesídlení dekretálních osídlenců a národních správců na zemědělských usedlostech v oblasti vojenského tábora mimošského adresovaný ministerstvu zemědělství, odb. IX, 1946.

¹⁶⁸ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Protokol sepsaný 26. listopadu 1946 u ONV v České Lípě – Předmětem jednání jest dohoda o technickém provedení přesídlení osídlenců v politickém okrese Česká Lípa a Mnichovo Hradiště, 1946.; SOkA Česká Lípa, MNV Kuřívodky, kart. 1, inv. č. 14, č. j. 15786/47-IX-B/32 – Soupis volných usedlostí zarezervovaných pro přesídlení z České Lípy, 1947.

Český Krumlov měli lidé z Mimoňska z části dosídlit obce negativně postižené zřizováním vojenských výcvikových táborů Císařský Les a Český Krumlov, které byly budovány souběžně s VVT Bezděz.¹⁶⁹ Většinou šlo o vesnice při okrajích těchto prostorů, které nebyly osídlovány záměrně od počátku nebo z nich osídlenci kvůli obavám z vojenské činnosti sami dobrovolně odcházeli. K osídlení byly ovšem určeny i některé obce přímo ve vojenských táborech, například Květušín u Českého Krumlova, který se později stal známým díky experimentální internátní škole pro romské děti.¹⁷⁰ Vojenská správa v nových výcvikových prostorech potřebovala ponechat určitý počet civilistů, kteří by byli zaměstnaní ve vojenských lesích a statcích. V případě VVT Bezděz bylo pro tzv. společné ubytování určeno město Kuřívody a stávající ubytovací kapacity vojenských dvorů Medný, Ostrov a Nový Dvůr.¹⁷¹ Jako motivace pro stěhování do předem vybraných obcí měl sloužit mimo proplacení veškerých nákladů za stěhování a náhrad za prokázané výlohy na novou úrodu a stavební náklady i paušální příspěvek 300 Kčs pro každou vystěhovanou rodinu zvýšený o dalších 300 Kčs těm, kteří se rozhodli pro nejbližší okresy Liberec a Jablonné v Podještědí, o 800 Kčs pro přestěhované do západočeských okresů Žlutice, Karlovice a Teplá a o 1000 Kč pro osídlence mířící do okresu Český Krumlov.¹⁷²

V říjnu a listopadu se konalo několik prohlídek usedlostí zarezervovaných ministerstvem zemědělství za účasti zástupců místních rolnických komisí a všech potenciálních zájemců. Nabízené usedlosti v západních i jižních Čechách byly ovšem z drtivé většiny výrazně horší než ty, které museli osídlenci opustit na Mimoňsku a zažádat o jejich přidělení se rozhodlo jen několik málo odcházejících rolníků. Většina se naopak v rozporu s pokyny ministerstva zemědělství snažila najít si na vlastní pěst vhodnou usedlost na Českolipsku nebo v sousedních okresech. ONV v České Lípě se je v tom podle všeho snažil podporovat, ačkoliv oficiálně tato záležitost nebyla v jeho kompetenci. Nejpozději na konci roku dospěla situace do takového

---

¹⁶⁹ VÚA-VHA, kart. 5, inv. č. 81, Zápis o jednání komise ministrů v Kuřích Vodách dne 3. října 1946 podle usnesení 21. schůze třetí vlády ze dne 17. 9. 1946 o prostoru vojenského výcvikového tábora u Bezdězu. 1946.; SOkA Česká Lípa, MNV Kuřívody, kart. 1, inv. č. 14, č. j. 15786/47-IX-B/32 – Soupis volných usedlostí zarezervovaných pro přesídlence z České Lípy, 1947.

¹⁷⁰ VÚA-VHA, MNO 1946, kart. 26B, sign. 9/2/1, Opis hlášení o obhlídce obce Květušín se starousedlíky datovaný 29. srpna 1947, 1947.

¹⁷¹ NA, Úřad předsednictva vlády – tajná, kart. 662, sign. 341/1/2, Opis návrhu vládního usnesení o zřízení vojenských výcvikových táborů z 12. července 1946, 1946.

¹⁷² SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Protokol sepsaný 26. listopadu 1946 u ONV v České Lípě – Předmětem jednání jest dohoda o technickém provedení přesídlení osídlenců v politickém okrese Česká Lípa a Mnichovo Hradiště, 1946.

bodou, že bylo ministerstvo zemědělství požádáno, aby pro přesídlence, *kteří nemají mnoho chuti jít na západ*,¹⁷³ zajistilo jiné náhradní usedlosti co možná nejbližší oblasti, kterou museli nejpozději do konce března 1947 opustit. Na přelomu let 1946 a 1947 již byly ale prakticky všechny usedlosti vhodné k osídlení osídleny a zbývaly jen ty, které neposkytovaly příliš dobré podmínky pro hospodaření, od konce války nebyly dostatečně udržovány, byly znehodnoceny častým střídáním národních správců, či se přímo staly terčem tzv. zlatokopů. S nevyhovujícím stavem přidělu se v této době také potýkali příslušníci ozbrojených složek a odbojáři, kterým byly za službu během války často tyto majetky slibovány, a také volynští Češi a jiní repatrianti, pro které byla vládou avizovaná možnost snadného zisku nemovitosti jednou z nejsilnějších motivací pro návrat do vlasti.

Z původně centrálně plánované a řízené stěhovací akce co se týče kontroly, do kterých konkrétních míst by měl tento migrační proud směřovat, sešlo zřejmě ještě před koncem roku 1946. Jednou ze základních myšlenek této akce bylo stěhování co možná největšího množství lidí žijících v jedné obci společně do jiné nedostatečně osídlené obce v západních a jižních Čechách,¹⁷⁴ čímž připomínala osidlovací plán ONV Česká Lípa z léta 1945. Kromě značného ušetření na nákladech spojených se samotným stěhování bylo cílem přemísťovat již konsolidované komunity zemědělců, kteří se již znali a dokázali spolupracovat, čímž by odpadla část počátečních těžkostí, které jsme si popsali již v podkapitole o osidlování. Ukázalo se ovšem, že víc než známý kolektiv osídlenců sdílející stejné zkušenosti a osud, bylo důležitější geografické prostředí. Novousedlíci si zřejmě za maximálně rok a půl, který zde hospodařili, nestihli vytvořit příliš pevné vazby na konkrétní obec, ve které žili, ale dokázali se minimálně dobře integrovat do hospodářských a sociálních podmínek regionu, pokud ne přímo se s regionem jako takovým identifikovat. Českolipsko a sousední okresy měli možnost poznat a i přesto, že většina z nich zřejmě o tomto prostoru jako o svém domově příliš neuvažovala, nebylo pro ně přijatelné se znovu stěhovat do míst, která vůbec neznali a museli by v nich opět procházet složitým zapojováním do místních podmínek, což hrálo vedle horší kvality nových usedlostí zcela zásadní roli, proč byly k takto radikálnímu kroku ochotny jen nižší desítky novousedlíků. Jen zřídkakdy takto odcházely jednotlivé rodiny. Většinou se jednalo o skupinky

---

¹⁷³ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Zpráva OKMZ Česká Lípa o přípravách k přesídlení zemědělců z oblasti vojenského cvičného tábora u Mimoně z 6. XII. 1946 adresovaná Radě Okresního národního výboru v České Lípě, 1946.

¹⁷⁴ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Protokol sepsaný 26. listopadu 1946 u ONV v České Lípě – Předmětem jednání jest dohoda o technickém provedení přesídlení osídlenců v politickém okrese Česká Lípa a Mnichovo Hradiště, 1946.

několika rodin, které se pravděpodobně dobře znaly a rozhodly se na nové místo odejít společně, přičemž z velké části šlo o osídlence, kteří již takto společně na Českolipsko přišli.

Pro státní orgány, a především pak pro MNO bylo důležitější rychlé vysídlení oblasti, aby se již na jaře mohlo začít s budováním střešnic a další infrastruktury pro chod vojenského prostoru, a tak osídlencům, kteří si dokázali najít sami jinou náhradní usedlost v přestěhování nijak nebránily, poskytly jim možnost přestěhování vojenskými gážísty na náklady MNO a již od počátku roku 1947 v aktivním vyhledávání náhradních usedlostí osoby určené k přestěhování podporovaly.¹⁷⁵ Návrhy přicházely jak ze samotného ministerstva zemědělství, které celou akci koordinovalo, tak z různých pohraničních ONV. Nejvíce snahy o zajištění přesídlenců samozřejmě projevoval ONV v České Lípě, který v nich viděl již prověřené zemědělce zvyklé na místní podmínky. Přesto, že okres Česká Lípa měl být již teoreticky plně osídlen, bylo toto osídlení opravdu jen teoretické. Za osídlený byl považován takový okres, v němž žilo 75 procent předválečného obyvatelstva,¹⁷⁶ což okres Česká Lípa opět splňoval pouze teoreticky. Značný počet konfiskátů byl pro zájemce pouze zarezervován, případně i přidělen do národní správy, ale tito zájemci na něm reálně nehosponořovali a z mnoha důvodů se nakonec do pohraničí trvale nepřestěhovali, přičemž ale tyto konfiskáty byly vykazovány jako osídlené. Velké množství národních správců stále z pohraničí odcházelo ať už z vlastní vůle, či proto, že byli odvoláni příslušnými MNV pro nedobré hospodaření a na začátku roku 1947 byla i přes poměrně slušnou celkovou konsolidaci poměrů v okrese tato fluktuace osídlenců jedním z největších problémů Českolipska.

Dalším problémem pak bylo nedostatečné osídlení sklářské oblasti u Nového Boru. Tato oblast byla před koncem války prakticky stoprocentně německojazyčná a jelikož chyběl dostatek českých lidí vzdělaných ve sklářském průmyslu jak na úrovni velkých závodů, tak především v domáckých podmínkách malých vesnických a rodinných podniků, zůstávalo zde velké množství neodsunutých Němců – specialistů, a právě do této oblasti se snažil ONV v České Lípě ve velkém nasměrovat odcházející osídlence z Mimoňska. Tato snaha byla do značné míry úspěšná u větších obcí jako Skalice nebo Kunratice u Cvikova, kde byly i slušné

---

¹⁷⁵ VÚA-VHA, MNO 1947, kart. 59, sign. 85/6/2, Opis protokolu z jednání o bližší dohodě o technickém provedení přesídlení osídlenců z výcvikového tábora v okrese Česká Lípa konaného 8. ledna 1947 v obci Olšina, 1947.

¹⁷⁶ WIEDEMANN, Andreas. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha: 2016. s. 65.

podmínky pro zemědělství a narazila v případě horských vsí ve vyšších nadmořských výškách Lužických hor, kde zemědělství ani před válkou nehrálo významnou roli a nabízené usedlosti byly často ve výrazně horším stavu než ty, ze kterých bylo nutné se vystěhovat.

Na nabídky usedlostí z Českolipska či sousedních okresů slyšeli především osídlenci, kteří do vystěhovávané oblasti přišli ze vzdálenějších částí vnitrozemí a kteří se zde stále neorientovali natolik dobře, aby si dokázali náhradní usedlost opatřit zcela sami. Naprostá většina z nich se usídlila na území pozdějšího Libereckého kraje (v hranicích správní reformy z roku 1949).

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, valná většina nových osídlenců Horních vsí a značná část těch, kteří po válce přišli do lánových vsí u Kuřívod, pocházeli z blízkého okolí vnitřního pohraničí. Tito lidé měli v zásadě tři možnosti, jak se svou situací naložit. Nejjednodušší pro ně bylo vrátit se zpět do svých původních několik kilometrů vzdálených domovů a vrátit se ke svému předchozímu životu, který ovšem většinou zřejmě nepředstavoval hospodaření na vlastní usedlosti a znamenal by pro tyto lidi značný sociální pád, a proto ji volilo jen velice málo stěhovaných.

Druhou možností bylo najít si vhodnou usedlost stále ve „svém kraji“, ale již mimo zabranou oblast. Tím by nedošlo ke přílišnému zpřetrhání hospodářských ani sociálních vazeb a tito lidé si mohli v některých případech i polepsit ať už tím, že si za symbolickou cenu odkoupili konfiskované vybavení domů, ze kterých odcházeli, tak tím, že měli poměrně slušnou vyjednávací pozici pro získ prakticky jakékoliv usedlosti, která se uvolnila. Tito osídlenci si byli své privilegované pozice zřejmě vědomi a využívali jí. Rozhodně se nedá říct, že by se spokojili s první alespoň trochu vyhovující usedlostí, která jim byla nabídnuta, ale naopak hráli o čas, dokud se jim opravdu nepodařilo získat pro sebe co možná nejlepší náhradu.

Poslední možností bylo odejít na některou z nabízených usedlostí ve vzdálenějším pohraničí. Toho ale využil jen nepatrný zlomek z této skupiny. Naprostá většina těchto lidí šla osídlit blízké pohraničí zároveň s cílem zachovat své již existující sociální vazby a jak jsme si již popsali výše spíše se rozšířit to, co znali ze svých domovů i o několik kilometrů dále za bývalou jazykovou hranici než budovat nějak diametrálně nové životy, a proto pro ně vidina stěhování o několik desítek či dokonce stovek kilometrů daleko nebyla myslitelná. Většina osídlenců z této skupiny se proto usadila v blízkosti hranic vojenského prostoru a od jejich původního bydliště před koncem války je málokdy dělilo více než 20 kilometrů.

Původně měla být celá stěhovací akce dokončena k 31. březnu 1947 s tím, že 1. dubna dojde k formálnímu předání veškerých pozemků do rukou vojenské správy. Pro maximální zjednodušení a zrychlení prací zřídila OKMZ v České Lípě expozituru v Mimoni, tzv. likvidační kancelář, jejíž úředníci koordinovali všechny potřebné úkony, které museli vystěhovávající podstoupit. Likvidační kancelář nakonec ukončila svou činnost až 15. června 1947. Jako důvod téměř tříměsíčního zpoždění stěhovací akce byla uvedena tuhá zima znemožňující samotné stěhování, které v praxi probíhalo až od března. Spíše než tuhá zima ale hrálo roli to, že se nepodařilo zajistit řízené přestěhování osídlenců do předem vybraných náhradních usedlostí, které si z velké části tito osídlenci našli sami bez pomoci centrálních i místních orgánů. Zdržování stěhování nebylo v zájmu samotných osídlenců, pro které bylo ideální započít jarní práce už na náhradní usedlosti, jelikož bylo jasné, že na původních již sklízet nebudou. Případná horší sezóna způsobená pozdějším startem prací byla ale přijatelná cena za zisk skutečně vyhovující náhradní nemovitosti a stěhování osídlenci s tímto argumentem pracovali a poměrně úspěšně se jim dařilo dosahovat svých cílů.

6.2. Starousedlíci

Jako starousedlíci byli stručně řečeno chápáni všichni, kteří byli knihovními vlastníky nemovitosti ve vysídlovaném prostoru. Pro zařazení mezi starousedlíky nebyla klíčová národnost, ale právě vlastnictví nemovitosti, ačkoliv pojmy starousedlík a český starousedlík bývají v archiváliích často používány jako synonyma. Velkou část starousedlíků skutečně tvořily etnicky české rodiny, které zde žily ještě před válkou, ale neúplnost archiválií nám nedovoluje určit, zda jich byla většina. V případě Němců mohl být jejich majetek zkonfiskovaný na základě dekretů presidenta republiky 12/1945 Sb. a 108/1945 Sb. z této konfiskace vyňat na základě potvrzení, že je žadatel *státně spolehlivý* a je mu navraceno státní občanství, o které přišli plošně všichni českoslovenští občané německé a maďarské národnosti na základě presidentského dekretu 33/1945 Sb. Implementace těchto dekretů do praxe se v různých oblastech lišila, ale v našem *případě ONV konfiskoval šmahem vše, protože nevěděl, kdo je starousedlík atd. (...) s vědomím, že Češi a němečtí antifašisté zažádají o vyloučení.*¹⁷⁷

V oblasti našeho zájmu, a především pak v Horních vsích byla ale mnohem rozšířenějším jevem tzv. smíšená manželství. Někteří místní za války optovali pro státní

---

¹⁷⁷ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Dopis nepodepsaného zástupce MNO z 24. dubna 1947 adresovaný IX. odboru ministerstva zemědělství (k rukám p. min. rady Ing. Bajtra), 1947.

občanství Německé říše, ale až do května 1945 prakticky nebyli nuceni se ke konkrétní národnosti přihlásit. S etnickou příslušností ovšem po konci války vědomě pracovali a využívali ho při vyjednávání s úřady. Lidé s německy psanými příjmeními začali používat jejich počeštěné verze – z Futschika se stal Fučík, ze Schabky Žabka a z Bureschových Burešovi.¹⁷⁸ Snažili se dokazovat svou loajalitu k československému státu nebo přímo českému národu poukazováním na příbuzenství s etnicky jednoznačně vyhraněnými Čechy, poukazováním na odpor proti nacistickému režimu nebo alespoň pasivitu během okupace.¹⁷⁹ V pramenech se můžeme v několika případech setkat s tím, že konkrétní vlastník nemovitosti je zprvu veden jako Němec, ale později je označen za Čecha (a obráceně), přičemž není výjimkou, že protokoly s deklarovaně etnickými Čechy musely být před podepsáním přeloženy němčiny.¹⁸⁰ Tyto případy jen ilustrují, že i přesto, že se patrně většina osob identifikovala s etnickou příslušností, která se u nich objevuje v oficiálních archiváliích, nelze jí brát jako univerzální shůry danou vlastnost daného člověka, ale je spíše výsledkem subjektivní kvalifikace původce pramenu.¹⁸¹

Smíšená manželství byla většinou vyňata z organizovaných odsunů v roce 1946, ale řešení jejich majetkových poměrů bylo složitější. Pokud byla nemovitost úředně ve vlastnictví osoby české národnosti, bylo vše v pořádku, ale v případě, že byl knihovním vlastníkem Němec, či Němka, podléhala nemovitost konfiskaci a o tom, zda bude z konfiskace vyňata a celé smíšené manželství se tím dostane do kategorie starousedlíků, musel nejprve rozhodnout ONV, což zpravidla trvalo několik měsíců, přičemž jsou časté případy, že ani na počátku roku 1947, kdy začínala stěhovací akce, nebylo o vynětí z konfiskace rozhodnuto.

Značná část nemovitostí byla knihovně zapsána tak, že byla společným majetkem obou manželů, což znamenalo, že v případě smíšeného manželství byla konfiskátem *ideální polovina* nemovitosti, přičemž nedocházelo k fyzickému ani jinému dělení usedlostí či jejich inventáře, ale dvojnásobně poklesla její účetní hodnota, což bylo v našem případě pozdějšího odkupu či

---

¹⁷⁸ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 250, inv. č. 335, Šetření o národní spolehlivosti – jednotlivé protokoly, 1945-1946.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž.; VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 551-553, sign. 85/2/4, Vyvlastnění nemovitostí v prostoru VVT Mimoň podle zákona o vyvlastnění k účelům obrany státu č. 63/1935Sb. – jednotlivé protokoly, 1946-1948.

¹⁸¹ viz VON ARBURG, Adrian a Tomáš STANĚK, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl 1 Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici.* s. 301-302.; VON ARBURG, Adrian. Jak dál ve výzkumu poválečného postavení německy hovořícího obyvatelstva v českých zemích?: Několik úvah k diskuzi. In: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945.* s. 40-42.

vyvlastnění zásadní. Smíšené rodiny přirozeně často podávaly žádosti o vynětí z konfiskace celých usedlostí, a ne pouze ideální poloviny, ale šance na jejich kladné vyřízení byly mizivé.

Poslední starousedlickou skupinu tvořili Němci, kteří z nějakého důvodu nebyli zařazeni do některého z organizovaných odsunů v průběhu roku 1946, přičemž důvody pro vynětí z odsunu lze zjistit jen u menšího počtu případů. Časté jsou pak případy, kdy byly do Německa odsunuty pouze dospělé děti a rodiče zůstali v Čechách nebo kdy šlo o rodiny, u nichž byl jeden nebo více dospělých mužských příslušníků v zahraničním vojenském zajetí, případně ve válce přímo padli. Objevují se ale i úplné rodiny, ve kterých žádný z členů nežádal o navrácení státního občanství a během šetření majetkových a národnostních poměrů v obcích určených k vysídlení prováděných v lednu 1947 bylo zjištěno, že někteří dokonce působili v řadách NSDAP, či Hitlerjugend v případě dětí.¹⁸² O osudech těchto rodin více nevíme, ale můžeme se domnívat, že byly, často v souladu s jejich přáním, dodatečně odsunuty do Německa nebo „rozptýleny“ ve vnitrozemí na podzim 1947 a jejich majetek s konečnou platností zkonfiskován.

Ostatním starousedlíkům byla vedle dobrovolného odkoupení jejich nemovitosti státem stejně jako všem ostatním osídlencům nabídnuta výměna jejich usedlosti za konfiskát v pohraničí. Pro stát to byla mnohem levnější varianta než jejich nemovitosti získávat odkupem nebo vyvlastněním. De facto jediný náklad státu zde představovala finanční kompenzace v případě, že si starousedlíci vybrali k přestěhování usedlost s nižší účetní hodnotou určenou podle odhadních pravidel pro konfiskáty.

Třetí a poslední možnost pak představovalo vyvlastnění. Právní rámec vyvlastnění se připravoval jako součást souhrnného plánování všech čtyř nových vojenských prostorů a v druhé polovině roku 1946. Vycházel ze zákona 63/1935 Sb. o vyvlastnění k účelům obrany státu. Tento zákon byl využit především při budování soustavy opevnění podél hranic s Německem v letech 1935-1938, kdy k získávání pozemků pro budování velkých dělostřeleckých tvrzí docházelo dobrovolnou dohodou právě podle tohoto zákona.¹⁸³ Kromě toho byly ještě ve třicátých letech vydány tři vládní vyhlášky umožňující podle stejných

---

¹⁸² SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 250, inv. č. 335, Šetření o národní spolehlivosti – jednotlivé protokoly, 1945-1946.; VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 551-553, sign. 85/2/4, Vyvlastnění nemovitostí v prostoru VVT Mimoň podle zákona o vyvlastnění k účelům obrany státu č. 63/1935Sb. – jednotlivé protokoly, 1946-1948.

¹⁸³ URMINSKÝ, Ivan. Pozemkové záležitosti ve fondu ŘOP spojené s výstavbou opevnění v první čs. republice. In: Vojenský historický ústav. *Ročenka 2006*. Praha, 2007. s. 24.

principů provádět proces vyvlastnění i v dobách míru, a to v případě stavby letišť (152/1936 Sb.), veřejných silnic (28/1937 Sb.) a drah (147/1938 Sb.). Zákon 63/1935 byl pro účely budování vojenských prostorů formálně využit také v období protektorátu, ovšem stejně jako byla iluzorní autonomie Protektorátu, bylo iluzorní i dodržování tohoto právního rámce. Na začátku roku 1947 byla ale situace jiná – vojenská *správa nemůže podle dosavadních právních ustanovení vůči těmto (českým majitelům nemovitostí) použití žádných donucovacích prostředků (...) a jest odkázána na jejich dobrou vůli, (příčemž) několik jednotlivců může svými neúměrnými požadavky stran náhradních nemovitostí neb svou nechutí opustit prostor tábora zmařit budování těchto táborů.*¹⁸⁴ Aby se tomuto předešlo, vydala 21. 1. 1947 vláda vyhlášku na základě které se vyvlastnění podle zákona 63/1935 Sb. týkalo i těchto případů.

Postup vystěhovávání starousedlíků od začátku výrazně komplikovala nutnost provádět mnohem důkladnější odhady hodnoty jejich nemovitostí, které neprováděli zástupci národních výborů a rolnických komisí jako v případě konfiskátů, ale znalci, které zprostředkovala vojenská správa. Tato odhadní komise začala svou činnost až 24. dubna 1947 (téměř měsíc po původně plánovaném ukončení vysídlovací akce) a do konce července se jí podařilo zpracovat odhady pouze pro starousedlíky z Náhlova, Holiček, Noviny, Kracmanova a Oken.¹⁸⁵ Tristní postup prací popisuje Škpt. just. JUDr. Jan Forman, který byl pověřen jednáním se starousedlíky, jehož první služební cesta začala tím, že první den pouze čekal na přidělení dopravního prostředku, kterým by mohl z Mimoně do stěhovaných obcí vyrazit, druhý den se pro něho našel *motocykl se sidecarem a písař, který ovšem píše pouze jedním prstem a nebyl tak nic platný.*¹⁸⁶ Třetí den odpoledne byl Formanovi přidělen *automobil Tatra, avšak v žalostném stavu, u kterého nefungovala spojka, takže vůz bylo nutno napřed roztlačit a pak teprve zařadit rychlost, přední ochranné sklo u vozu chybělo, takže všechen prach ze silnice pronikal do vozu, kapota postrádala zámeček, takže se při nerovnostech silnice zvedala do výšky a ohrožovala rozhled řidiče, u vozu zlobila dále karburace a zapalování, takže (...) byli stále nuceni zastavovat a spravovat.*¹⁸⁷ Bývalý automobilní důstojník Forman vědom si toho, že

---

¹⁸⁴ NA, Úřad předsednictva vlády – běžná, kart. 1163, Přesně nedatovaný návrh vládní vyhlášky o vyvlastnění k účelům vojenských výcvikových táborů, 1947.

¹⁸⁵ VÚA-VHA, MNO 1947, kart. 59, sign. 85/6/2 – 70, Zpráva o služebním řízení v prostoru VVT Mimoně provedeném ve dnech 25. července 1947 za účelem jednání se starousedlíky o postupu nemovitostí sepsaná Škpt. just. JUDr. Janem Formanem, 1947.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž.

s takovým vozidlem bez ohrožení života jeho i jeho řidiče jeti nemůže¹⁸⁸ se poté, co se mu velitelství VVT ani čtvrtý den nedokázalo zařídit odpovídající podmínky, vrátil do Prahy s prakticky nulovým výsledkem.¹⁸⁹

Vedle těchto technických potíží řešení náhrad za nemovitosti výrazně komplikovala malá kapacita ONV v České Lípě, který rozhodoval o zrušení či zachování konfiskace sporných případů smíšených manželství, ale i neodsunutých čistě německých rodin. Situace se zřejmě podařila relativně zvládnout na podzim 1947 kdy již byla menší část starousedlíků přestěhována na nové usedlosti. Tito si dokázali vybrat vyhovující náhradu z konfiskátů nejčastěji do několika kilometrů a své původní domovy opouštěli společně s novousedlíky, přičemž pro ně zřejmě platí podobná specifika jako pro osídlence z blízkého vnitřního pohraničí.

Stejně jako nedokážeme přesně určit, kolik „skutečných“ starousedlíků se nacházelo v momentu vyhlášení VVT (v pramenech se podařilo dohledat minimálně 148 konkrétních jmen a adres, které byly v některé fázi a některou autoritou pokládány za starousedlíky), nedokážeme přesně odhadnout ani počet těch, kteří zde zůstávali ještě rok poté. Minimálně však šlo o 40 rodin, jejichž jména se objevují v návrhu pro započetí vyvlastňovacího řízení v únoru 1948.¹⁹⁰

Hlavním problémem starousedlíků zřejmě nebyla jejich bezpodmínečná neochota opustit vlastní majetek, ale nejistota a nedostatečná komunikace a kapacity vojenské správy a dalších orgánů, kteří se jimi měli zabývat. Vedle toho, že se výše zmíněné odhadní komisi dlouhou dobu vůbec nedařilo působit na místě samotném, nebyli vlastníci s jejich odhady často spokojeni. Znalci totiž v souladu s pokyny MNO¹⁹¹ trvali na oceňování vycházející z cenové hladiny ještě před začátkem války, která se ovšem lišila od té poválečné a starousedlíci by si za utržené peníze nedokázali na volném trhu pořídit adekvátní náhradu.¹⁹² Uzavření dobrovolné

---

¹⁸⁸ VÚA-VHA, MNO 1947, kart. 59, sign. 85/6/2 – 70, Zpráva o služebním řízení v prostoru VVT Mimoň provedeném ve dnech 25. července 1947 za účelem jednání se starousedlíky o postupu nemovitostí sepsaná Škpt. just. JUDr Janem Formanem, 1947.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 551 sign. 85/2/4, č. j. Ad 28604-46 – Seznam majetku osob určeného k vyvlastnění, 1948.

¹⁹¹ vycházející z dosud platného nařízení předsedy vlády 175/1939 Sb. o zákazu zvýšení cen z 20. července 1939

¹⁹² NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Dopis čtrnácti starousedlíků z nejvýchodnějších obcí Mimoňska ze dne 5. ledna 1948 adresovaný Ústřednímu výboru Národní jednoty severočeské, 1948.; tamtéž, č. j. 76.629 – IV/4 odděl. 1948, dopis MNO z 2. února 1948 adresovaný

dohody a standartní trhové smlouvy byl vojenskou správou preferovaný postup po vyčerpání všech možností uspokojení starousedlíků konfiskáty, zatímco starousedlíci za ideální považovali, aby jim sama vojenská správa na volném trhu zakoupila náhradní nemovitost a tu poté vyměnila za původní. Na podzim také vypukly spory o sklizeň a další setbu, jelikož po zákazu setby na podzim 1946 nyní zemědělci sklidili pouze to, co stihli zasít na jaře, což jejich finanční možnosti ještě více omezovalo.¹⁹³ Proto na vojenské správě požadovali možnost ještě jednou zasít a v létě 1948 sklidit řádnou úrodu, což bylo ovšem pro armádu další nepřijatelné zdržení plnohodnotného budování a využívání prostoru.

Do konce roku 1947 bylo uzavřeno pouze 11 trhových smluv a jelikož se v rozpočtu pro rok 1948 již s náklady na odškodňování poškozených v souvislosti s budováním vojenských prostorů nepočítalo, bylo rozhodnuto o přistoupení k vyvlastňování.¹⁹⁴ Tím ovšem na začátku roku 1948 došlo k novému začátku de facto identického procesu, který probíhal již od jara 1947, jelikož právní rámec vyžadoval maximální využití prostoru pro dobrovolnou dohodu, čímž docházelo k dalšímu kolu již několikrát ztroskotaných vyjednávání. Je pravda, že v tom okamžiku již zřejmě většina starousedlíků na svých původních usedlostech nežila. Od léta 1947 v obcích nebyly k dispozici prakticky žádné služby a občanská vybavenost, nevyučovaly školy, docházelo k odpojování od elektrické a telefonní sítě a postupně se z nich čím dál tím více stávaly vesnice duchů sloužící především jako zásobárna stavebního materiálu a základní zázemí pro vojenské jednotky budující infrastrukturu typu bunkrů, pozorovaten, zákopů a dalšího vybavení střelníc. Koncem léta je datována většina předběžných smluv obsahujících prohlášení vlastníků nemovitostí opravňující vojenskou správu k užívání jejich majetku,¹⁹⁵ z čehož lze soudit, že si v té době našli již minimálně nějaké provizorní ubytování a dále se snažili vyjednat si co nejlepší podmínky odškodnění. Větší komunity starousedlíků zůstávaly v Náhlově a Proseči, které ležely bezprostředně při hranicích vojenského prostoru a nebyly jeho budováním zatím nijak zasaženy, a v Kuřívodech, které přeci jen zůstávaly jako významná silniční křižovatka relativně obyvatelné.

Národní jednotě severočeské ve věci pamětního spisu starousedlíků z VVT Mimoň postoupeného Nár. jednotou severočeskou, 1948.

¹⁹³ VÚA-VHA, MNO 1948, sign. 551, sign. 85/2/4, č. j. 86.614-IV/4. odděl. 1948, Žádost Josefa Knoty z Neveklovic č. p. 32 o provedení sklizně na prodané usedlosti v Náhlově, 1948.

¹⁹⁴ VÚA-VHA, MNO 1948, sign. 551, sign. 85/2/4, č. j. 4040-dův.-IV/4 odděl. 1948, Žádost MNO o vyvlastnění nemovitostí, nacházejících se v prostoru vojenského výcvikového tábora Mimoň, 1948.

¹⁹⁵ VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 314, sign. 85/6/94-52, složka VVT Mimoň, jednotlivé složky vyvlastňovaných nemovitostí, 1947-1949.

Na začátku ledna 1948 se 14 starousedlíků obrátilo prostřednictvím Národní jednoty severočeské naposledy na centrální orgány s prosbou o revizi zařazení jejich nemovitostí do vojenského prostoru a v případě zamítnutí navrhli sestěhování všech do Náhlova a jeho následné vypuštění z vojenského prostoru.¹⁹⁶ To bylo odmítnuto a na konci tohoto měsíce se oficiálně začalo s vyvlastňovacím procesem,¹⁹⁷ který se kvůli formalitám táhl u značné části postižených až do léta 1948 a v jednom případě v Kuřívodech dokonce až do jara 1949.¹⁹⁸ V naprosté většině případů ale k vyvlastnění samotnému nedošlo a nemovitosti vojenská správa získala na základě tržních smluv. Svým odporem a neochotou přistoupit na původní výše odškodného si tito starousedlíci nakonec o něco polepšili a finální částky, za které své usedlosti prodali, byly zpravidla vyšší než zprvu nabízené. Co se týče toho, kam se tito starousedlíci přestěhovali, neposkytují prameny ani zdaleka odpovědi pro všechny případy. Zdá se ovšem, že zhruba polovina z nich odešla do blízkého pohraničí na konfiskáty a zbývající polovina se naopak přesunula do vnitřního pohraničí – tedy do vnitrozemí, kde měli známé, příbuzné nebo jiné kontakty.

---

¹⁹⁶ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, Dopis čtrnácti starousedlíků z nejnáchodnějších obcí Mimoňska ze dne 5. ledna 1948 adresovaný Ústřednímu výboru Národní jednoty severočeské, 1948.

¹⁹⁷ NA, Národní jednota severočeská, kart. 128, inv. č. 52, složka Českolipsko – vojen. střelnice, č. j. 76.629 – IV/4 odděl. 1948, dopis MNO z 2. února 1948 adresovaný Národní jednotě severočeské ve věci pamětního spisu starousedlíků z VVT Mimoň postoupeného nár. jednotou severočeskou, 1948.; VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 314, sign. 85/6/94-52, složka VVT Mimoň, jednotlivé složky vyvlastňovaných nemovitostí, 1947-1949.

¹⁹⁸ VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 314, sign. 85/6/94-52, složka VVT Mimoň, jednotlivé složky vyvlastňovaných nemovitostí, 1947-1949.

7. Rozšiřování

Léta 1948 až 1951 se ve vojenském prostoru Ralsko nesla především v duchu budování infrastruktury a počátků výcviku vyšších jednotek v masovém měřítku. Veškeré movitosti i nemovitosti nacházející se na jeho území po odchodu civilního obyvatelstva se maximálně využily a to tak, že zemědělské stroje, příslušenství, ale i elektroinstalace či nábytek byly svázeny do několika sběrných míst a dále mířily především k volyňským Čechům a dalším novým příchozím do pohraničí.¹⁹⁹ Takto očištěné usedlosti dále sloužily jako zásobárna stavebního materiálu a na podzim 1948 proběhlo několik veřejných dražeb těchto domů za účelem jejich zbourání a odvezení všeho, co by se z nich ještě dalo použít znova.²⁰⁰ Destrukci některých obcí (zejména Oken, Kracmanova a Židlova ležících na hlavní střelnici) výrazně urychlil samotný vojenský výcvik, jehož součástí byl i boj i v obydleném území, ale většina z nich zmizela ze zemského povrchu až v průběhu let, což je dobře patrné z leteckých měřičských snímků.²⁰¹

Stupeň destrukce se také lišil podle toho, jak armáda jednotlivé obce využívala. Horní vsi byly s jedinou výjimkou Náhlova ponechány bez využití s tím, že Náhlov se stal zázemím pro Vojenské lesy a statky, které sem nastěhovaly své zaměstnance. Přesné důvody, proč byl vybrán právě Náhlov se v pramenech neobjevují, ovšem lze se domnívat, že největší roli hrála dobrá dopravní dostupnost a také to, že obec byla z velké části obydlená a obhospodařovaná svými původními obyvateli až do počátku roku 1948 a většina usedlostí byla stále vhodná k obývání. Také spojená obec Hvězdov-Plouznice byla do určité míry zachována a sloužila k ubytování mužstva, které se nevešlo do provizorních kasáren v Kuřívodech nebo do mimoňského zámku, ve kterém sídlilo velitelství vojenského prostoru a kasárna.²⁰²

---

¹⁹⁹ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, kart. 426, inv. č. 518, Dopis osídlovací komise ministerstva zemědělství pro politický okres Turnov z 28. dubna 1947 adresovaný OKMZ v České Lípě ve věci bytového zařízení pro volyňské Čechy, 1947.; tamtéž, č. j. 3196/47-Har/La. – Zpráva o přesídlování osídlenců z oblasti VVT-Bezděz z 26. května 1947, 1947.

²⁰⁰ VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 409, sign. 96/1/3, č. j. 1815/Dův. 1948 - Voj. výcvikové tábory – výsledek komisionálních obhlídek týkajících se využití a likvidace konfiskovaného majetku, 1948; tamtéž, Nařízení pro dražbu vojenských objektů ve VVT Mimoň, 1948.

²⁰¹ *Archiv leteckých měřičských snímků* [online]. [cit. 2023-06-14]. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/?start=lms>

²⁰² VÚA-VHA, MNO 1948, kart. 144, sign. 85/4/3, č. j. 21.794 hl. št. VŽV. 1948 – VVT Mimoň – přístavba zámku a zastavění jeho okolí, 1948.

Jak je již z předcházejících kapitol patrné, právní rámec i praxe zakládání vojenských prostorů zahrnujících vysídlování obyvatelstva, nebyly pro stát ani zdaleka bezproblémové a uspokojivé. Nedostačující legislativa vycházející z prvorepublikového zákona 63/1935 Sb. o vyvlastnění k účelům obrany státu byla na začátku roku 1948 doplněna o prohlášení všech pozemků, na kterých se rozkládaly vojenské výcvikové tábory za místa důležitá pro obranu státu podle dalšího prvorepublikového zákona 131/1936 Sb. o obraně státu, což značně zvýšilo pravomoci armády na tomto území, ale zcela nový právní rámec vznikl až o rok a půl později v podobě zákona 169/1949 Sb. o vojenských újezdech, který byl schválen Národním shromážděním 16. června 1949. Tento zákon reflektoval problémy, které provázely budování vojenských prostorů (největším problémem vůbec bylo zřejmě opravdové vypořádávání se se starousedlíky v případě námi popisovaného vojenského prostoru) a zaváděl nový typ území se zvláštní správou – vojenský újezd. Tento nový typ území vycházel do značné míry z již používané praxe. Oblast vojenských újezdů vyhlášených na území stávajících vojenských výcvikových táborů byla (nově systematicky) zcela vyloučena z civilní sféry a vstup do ní byl povolen pouze sloužícím příslušníkům armády a těm, kteří měli propustku vydávanou velitelem tábora, respektive nově újezdním správcem, který stál v jeho čele a zajišťoval veškerou agendu v civilní sféře odpovídající místnímu národnímu výboru. Přeměnou vojenského výcvikového tábora Mimoň na vojenský újezd Ralsko 1. července 1950 také definitivně právně zanikají všechny do něj zcela pojaté obce.²⁰³

Kromě úpravy vnitřního fungování myslel zákon o vojenských újezdech i na jejich možné rozšiřování, či zakládání újezdů nových. Výrazně omezoval manévrovací prostor obyvatel, respektive vlastníků nemovitostí nacházejících se na území, které by bylo vládou prohlášeno za vojenský újezd, a to zejména tím, že zaváděl tříměsíční lhůtu, během níž se tito museli z vojenského újezdu vystěhovat a dával vojenské správě rozsáhlé pravomoci na vymáhání tohoto rozhodnutí včetně práva vyklidit veškerý movitý majetek takto postižených obyvatel. Zároveň ale zachovával systém odškodnění jak při vyvlastnění, tak nově i za ušlý zisk po dobu maximálně šesti měsíců.

7.1. Hradčany

---

²⁰³ SOkA Česká Lípa, kart. 483, inv. č. 561, reg. zn. 045, zn. 161/4-9/6-1950-I/2 – Zřízení vojenských újezdů, úprava příslušnosti k okresům a krajům, zánik obcí, 1951.

Podle charakteru jednotlivých cvičišť a střelnic se dá celý vojenský prostor rozdělit na část určenou pro tankové vojsko na východě, pro ženisty ve středu a pro letectvo na západě. Právě letectvo již od počátku bojovalo s prostorovou tísní související s tím, že hranice vojenského prostoru probíhaly v bezprostřední blízkosti letiště u Hradčan a značně omezovaly možnosti jeho rozvoje. Samotná obec Hradčany byla s výjimkou několika domů přímo na letišti ve své zastavěné části z vojenského záboru vyňata, ovšem existence vojenského objektu v její těsné blízkosti jí těžce poznamenala. V letech 1948 a 1949 ještě můžeme hovořit o snaze místních obnovit věhlas místního letoviska, ale ta definitivně umírá poté, co na jaře 1950 přichází vojenská správa s požadavkem na zábor Hradčanského rybníka s plovárnou a hotelem Na Pláži, což bylo vedle nedalekých skal a lesů právě to, co z Hradčan dělalo cíl většiny návštěvníků.²⁰⁴ Místní sice většinou nebyli na turistickém ruchu přímo závislí, ale vedle jejich obvyklé práce buď v mimošských továrnách nebo v lesnictví nově zaštiťovaném podnikem vojenských staveb Posista, představovalo pronajímání hostinských pokojů či přímo letních bytů vítaný přivýdělek.²⁰⁵

Požadavek na úplné vysídlení obce Hradčany přednesený v lednu 1951 měl v zásadě dva důvody. První představovala potřeba ubytování rodin na letišti trvale sloužících důstojníků a zaměstnanců obsluhy, která převyšovala kapacity Hvězdova-Ploužnice, z velké části trvale neobyvatelného z důvodu nedostatečné vzdálenosti od přilehlé střelnice i Mimoně, která se stále nedokázala vypořádat s přílivem nových obyvatel vysídlených právě z vojenského prostoru ani se zvyšujícím se počtem dělníků místních továren, jejichž rozvoj byl vládou mohutně podporován (některé důstojnické rodiny již v Hradčanech bydlely). Druhý důvod byl ovšem důležitější. V létě 1950 měli být *díky bdělosti místních obyvatel* zneškodnění agenti vyslaní ze západu za účelem špionáže československých vojenských zařízení, a to právě v lesích a skalách nad Hradčany, odkud měli skvělý výhled na celé letiště.²⁰⁶ Zda se tento příběh zakládá na skutečnosti nebo šlo o pouhou propagandistickou akci nedokážeme s jistotou říci,

---

²⁰⁴ SOkA Česká Lípa, MNV Hradčany, kart. 1V, inv. č. 12, Opis zápisu o poradě svolané dne 14. března 1950 za účelem řešení konečných požadavků vůči obci Hradčany ministerstvem národní obrany, 1985.; tamtéž, č. j. 11117/1950 - Hradčany – úprava vstupu na koupaliště a do okolních lesů ze 4. května 1950, 1950.

²⁰⁵ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77 5/515-3, č. j. 0205 – HSS – Vojenský újezd Ralsko – vysídlení obce Hradčany /Kumr/, 24. ledna 1951, 1951.

²⁰⁶ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-19, Zápis o poradě ve věci vysídlení obce Hradčany, konané dne 3. II. 1951 v zasedací síni ONV Doksy, 1951.; VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 455, sign. 9 /1/2, č. j. 0636/1951 - Dopis MNV Hradčany z 28. ledna 1951 adresovaný kanceláři ministra národní obrany s JUDr Alexeje Čepičky, 1951.

ovšem faktem je, že letiště, které je snadné pozorovat jak z bezprostředního okolí, tak z běžně přístupných vzdálenějších vrcholů jako je Ralsko, Bukové hory nebo dokonce Bezděz, představovalo pro armádu ve stále se prohlubující studené válce obrovský bezpečnostní problém.

Armáda požadovala rozšíření na západě vojenského prostoru prakticky ve stejném rozsahu jako na počátku jednání o jeho vzniku v roce 1945, tedy celou oblast Polomených hor od Máchova jezera k Hradčanům až po obce Provodín a Brenná a rozsáhlé lesy od Břehyňského rybníka až po Bezděz. Jak jsme si již popsali v předchozích kapitolách, tomu se dříve podařilo zabránit zejména argumentací různých aktérů o ohrožení turistického ruchu v Máchově kraji. Nyní byla situace zřejmě jiná, jelikož Doksy s celou oblastí Máchova jezera byly již zavedenou rekreační oblastí, kterou existence tohoto nárazníkového pásma bez pravidelného výcviku, nemohla ohrozit. Po dohodě s lidosprávou a všemi dotčenými orgány se podařil vyjednat ústupek v těsné blízkosti Máchova jezera, kde vojenská správa požadovala i zábor jeho severního břehu pro bezpečnostní, ale i rekreační účely, což by v očích místních mohlo způsobit pobouření, jelikož si ještě pamatovali, jak se ve zdejším kraji poprvé rozšířily zprávy o plánování vojenského prostoru po podezřelém přidělování vilek důstojníkům na přelomu let 1945 a 1946.

Ani v samotných Hradčanech se zpočátku myšlenka na rozšiřování vojenského prostoru nesetkala s pochopením a místní dokonce sepsali rezoluci adresovanou ministru národní obrany Čepičkovi,²⁰⁷ avšak již po první schůzce zástupců MNV Hradčany, ONV Česká Lípa a Doksy a vojenské správy, hradčanští *dospěli k přesvědčení, že zapojení obce do vojenského újezdu, a tedy i vysídlení obce je v zájmu obrany nutné²⁰⁸ a je (jejich) povinností dovést to také vysvětlit všem obyvatelům.*²⁰⁹

Politické uvědomění občanstva a celkové *politické zajištění akce* hrálo při vysídlování Hradčan mnohem větší roli než v případě stěhování obyvatelstva v letech 1947 a 1948. Armáda si byla vědoma, že v kraji není příliš populární a v samotných Hradčanech byly její vztahy

---

²⁰⁷ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 455, sign. 9/1/2 č. j. 0636/1951 - Dopis MNV Hradčany z 28. ledna 1951 adresovaný kanceláři ministra národní obrany s JUDr. Alexeje Čepičky, 1951.

²⁰⁸ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77 5/515-3, č. j. 0205 – HSS – Vojenský újezd Ralsko – vysídlení obce Hradčany /Kumr/, 24. ledna 1951, 1951.

²⁰⁹ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-19, Zápis o poradě ve věci vysídlení obce Hradčany, konané dne 3. II. 1951 v zasedací síni ONV Doksy, 1951.

s civilním obyvatelstvem po záboru rybníka s plovárnou obzvlášť napjaté.²¹⁰ Obyvatelé Hradčan zřejmě nijak nerozporovali základní narativ o tom, že *armáda nežádá nic co by nemusela, (...) každé znemožnění výcviku v míru by znamenalo ve válce zbytečně více mrtvých a že my (Československo, resp. ČSLA) nechystáme žádnou válku, ale musíme být připraveni, čímž je vinen Truman.*²¹¹ Pro organizaci přesídlení zhruba 70 rodin byla ustavena smíšená *dislokační komise* složená ze zástupců vojenské správy i dotčených národních výborů všech úrovní. Tato komise vyhledávala volné nemovitosti a zajišťovala celou akci po technické stránce. Již od počátku se zaměřila především na dvě města, mezi nimiž Hradčany ležely – na Mimoň a Doksy. V mimoňských továrnách sice pracovala značná část hradčanských, ale bytová situace zde byla natolik zoufalá, že se odpovídající náhradu podařilo najít jen menšině z nich. Více možností bylo v Doksech, kde přicházelo do úvahy adaptovat na byty vilky vlastněné ROH, které byly pro potřeby masové závodní rekreace vzhledem ke svým malým rozměrům nevhodné, s tím, že by se jejich noví obyvatelé mohli věnovat pronajímání hostinských pokojů stejně jako si tím dříve přivydělávali v Hradčanech.²¹² Několik takových vilek zde vlastnilo i přímo ministerstvo národní obrany, které v možném předání těchto nemovitostí do civilních rukou mimo jiné vidělo příležitost, jak vylepšit svůj obraz na veřejnosti a dokázat, že *nejde o zajištění rekreačního střediska armádě, ale nýbrž že jde o životní zájmy nás všech.*²¹³ V neposlední řadě se také dalo počítat se získáním více než 200 nemovitostí, které měly být dříve přiděleny osobám, vlastnícím zároveň byt i jinde a které pronajímáním pokojů v Doksech *získávají nezasloužené příjmy mnohdy do konce i v dolarech.*²¹⁴

Vystěhovávání si podobně jako v letech 1947-1948 uvědomovali svá privilegia nyní ještě umocněna veřejně deklarovanou snahou vojenské správy *projevit dobrou vůli (příčemž) s. ministr dr. Čepička by nám (zástupcům armády) utrl hlavu, kdybychom ji neměli (...) a proplatit nejen to, co je podloženo účty, ale nepodložené uhradit podle vyjádření lidosprávy, co*

---

²¹⁰ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-3, č. j. 0205 – HSS – Vojenský újezd Ralsko – vysídlení obce Hradčany /Kumr/, 24. ledna 1951, 1951.

²¹¹ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-19, Zápis o poradě ve věci vysídlení obce Hradčany, konané dne 3. II. 1951 v zasedací síni ONV Doksy, 1951.

²¹² VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-4, Zápis sepsaný dne 26. února v Doksech – Zjištění možnosti přidělu (sic!) nebo bytových jednotek ve Starých Splavech, 1951.; tamtéž, č. j. 0457/1951 – Vojenský újezd Ralsko – získání bytových jednotek pro přesídlelce, 1951.

²¹³ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-19, Zápis o poradě ve věci vysídlení obce Hradčany, konané dne 3. II. 1951 v zasedací síni ONV Doksy, 1951.

²¹⁴ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 74, sign. 77-4/12-1, č. j. 015156/1951, Zápis o předběžném jednání o rozšíření VVT Mimoň mezi zástupci HSS, USS, GRVLS, VTV a VL konané dne 21. srpna 1951 na MNO-vel. let, 1951.

řekne MNV bude pro nás (vojenskou správu) svaté.²¹⁵ Obdobně jako v při první stěhovací akci byl základním principem fakt, že tito lidé stále nebyli knihovními vlastníky, ale pouze národními správci nemovitostí a bylo jednoduché je národní správy zbavit. Přesto, že mnozí z nich byli národními správci již šestým rokem, sumu potřebnou k definitivnímu převzetí nemovitosti do osobního vlastnictví a zápisu do pozemkových knih měli splacenou jen z nepatrné části,²¹⁶ což bylo ostatně realita drtivé většiny pohraničí.²¹⁷ Na vojenské správě si ovšem dokázali vymoci vyplacení finančních náhrad za provedené investice na opouštěných domech, které byly skutečně bez diskuse a hlubší kontroly propláceny oproti podkladům dodaným MNV.²¹⁸

Zásadním rozdílem oproti rokům 1947-48 bylo především to, že pro žádnou stěhovanou rodinu nebylo zapotřebí hledat vhodnou zemědělskou usedlost – všechny nemovitosti byly zkonfiskované na základě dekretu 108/1945 Sb. a tudíž se jednalo o rodinné domky, či byty, jejichž shánění bylo přeci jen výrazně snadnější a jejich obyvatelé byli výrazně flexibilnější v tom, jaké zaměstnání mohou vykonávat. To spolu s konsolidovanější a klidnější situací v pohraničí, lépe zorganizovaným technickým řešením a samozřejmě výrazně menším rozsahem stěhování než před třemi lety vedlo k tomu, že stěhovací akce byla úspěšně ukončena 5. července 1951, přičemž si celá *dislokační komise* vysloužila pochvalné uznání za její hladký průběh, které bylo u většiny jejich členů vyjádřeno i finanční odměnou.²¹⁹ I přes nový právní rámec (zejména zákon 169/1949 Sb. o vojenských újezdech), nedošlo vůbec k jeho využití, ostatně katastrální území Hradčan se stalo oficiálně součástí vojenského újezdu až několik měsíců po jeho vysídlení a tím pádem se na ně ani vztahovat nemohl. Mnohem více než nový typ přístupu k nucenému stěhování, navazovala tato akce jak ze strany stěhovaných, tak ze strany státu a vojenské správy na akci z let 1947-48 s tím, že byla mnohem důkladněji naplánovaná a vycházela výrazně víc vstříc prakticky všem zapojeným stranám a zejména pak nuceně vysídlovaným. V souladu s dříve vyřčenými požadavky starousedlíků nyní vojenská správa a

---

²¹⁵ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-19, Zápis o poradě ve věci vysídlení obce Hradčany, konané dne 3. II. 1951 v zasedací síni ONV Doksy, 1951.

²¹⁶ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-13, Vyúčtování nemovitostí zkonfiskovaných podle dekretu 108/1945 Sb. – rodinné domky, Obec: Hradčany, 1951.

²¹⁷ WIEDEMANN, Andreas. *"Pojd' s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha, 2016. s. 125.

²¹⁸ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 361, Náhrady za zestátněné nemovitosti podle zákona 169/49 Sb., 1951.

²¹⁹ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-16, č. j. 038 os. – Vysídlovací akce Hradčany, skončení – hlášení sepsané 12. července 1951 újezdním správcem pplk. Dr. Jaroslavem Bydžovským, 1951.

národní výbory samy velice aktivně hledaly odpovídající náhrady a přebíraly na sebe většinu úsilí a zodpovědnosti, přičemž ale nijak nebránily vlastní iniciativě. Tento paternalistický přístup byl v první řadě snahou vojenské vyřešit neudržitelné soužití civilního obyvatelstva a vojenských zájmů v Hradčanech. *Politické zajištění akce* v tomto případě znamenalo více než cokoliv jiného zachování smíru mezi civilním obyvatelstvem a armádou, která byla oprávněně vnímána jako nerozlučně spjatá s vládoucí stranou, respektive novým režimem jako celkem. *Kdyby vojenská správa vysídlované zklamala, poškodila by tím i KSČ.*²²⁰

7.2. Vrchbělá

Záhy po vyklizení Hradčan se začalo diskutovat o dalším rozšíření vojenského prostoru. Záběr této obce, Polomených hor a zákaz vstupu na Ralsko nevyřešil bezpečnost letiště zcela, jelikož bylo dále možné ho pozorovat ze vzdálenějších vrcholů a civilní obyvatelstvo se stále ještě v malé míře nacházelo ve Hvězdově-Ploužnici. V srpnu 1951 také tankové vojsko definitivně vyslovalo požadavek na rozšíření tankové střelnice u Kuřívod ve směru k Bezdězu, čímž by se stal z bezpečnostních důvodů neobyvatelným zbytek obce Jezová a celá obec Vrchbělá, v roce 1946 na poslední chvíli z vojenského prostoru vypuštěna.²²¹

Požadavky na rozšíření vojenského újezdu Ralsko o celé katastrální území Vrchbělé, zbytky Hvězdova-Ploužnice a dvou osad – Strážova, ležícího v lesích mezi Hradčany a Kuřívody a Borečku na půli cesty z Hradčan do Mimoně vyslovila vojenská správa v okamžiku, kdy bylo již v plném běhu plánování rozšíření prakticky všech stávajících vojenských prostorů (s výjimkou VÚ Březina) v Československu a zakládání tří zcela nových (Dobrá Voda na Šumavě, Panenská na Ústecku a Javorina v Levočských vrších na Slovensku).²²²

Tato vlna rozšiřování a zakládání vojenských prostorů byla o poznání systematictější a promyšlenější než ta z let 1947-48 i než vysídlení Hradčan. Její součástí byla nyní rozsáhlá *politicko-uvědomovací akce*, mající za cíl plně využít vysídlované obyvatele k naplňování

---

²²⁰ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-19, Zápis o poradě ve věci vysídlení obce Hradčany, konané dne 3. II. 1951 v zasedací síni ONV Doksy, 1951.

²²¹ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 74, sign. 77-4/12-1, č. j. 015156/1951, Zápis o předběžném jednání o rozšíření VVT Mimoň mezi zástupci HSS, USS, GRVLS, VTV a VL konané dne 21. srpna 1951 na MNO-vel. let, 1951.

²²² nejmladší vojenský újezd v Československu VÚ Hradiště v Doupovských horách byl založen jako náhrada za zrušený VÚ Prameny ve Slavkovském/Císařském lese až na jaře 1953 a nebyl tedy součástí této vlny zakládání nových vojenských prostorů; VÚA-VHA, MNO 1952, kart. 21, sign. 77-4/42-2, č. j. 00527 HSS z 25 února 1952 – Vojenské újezdy – rozšíření a zřízení – vládní usnesení, 1952.; tamtéž, Zřízení nového VVP DOUPOV – rozhodnutí, 1952.

představ KSČ o podobě nového socialistického venkova. V našem případě se této *Akce „V“*, jak bývá v materiálech označována, zúčastnilo 180 rodin, respektive 594 osob.²²³ Na rozdíl od předchozích stěhovacích akcí, zde máme k dispozici precizně zpracovaný přehled o tom, do jakých odvětví, a u většiny dokonce do kterého konkrétního státního podniku se vysídlení přesunuli.

Stejně jako dřív, ani nyní nebyla otázka nutnosti vystěhování vůbec tématem. Přesídlení nezemědělců bylo stejně jako v případě Hradčan poměrně snadné a *přesídlovací komisi* opět složené ze zástupců vojenské správy a národních výborů se podařilo pro průmyslové dělnictvo najít nová odpovídající zaměstnání včetně bytů s tím, že většina pokračovala jako lesní dělníci, či zaměstnanci dřevozpracujícího průmyslu, který ve Vrchbělé představovala pila Delta, ale část se přesunula do průmyslu textilního, strojírenství, a dokonce do hornictví.²²⁴ Výrazně těžší vyjednávací pozici měli soukromě pracující zemědělci, kterých zde bylo před začátkem akce 75 (rodin), z toho 54 ve Vrchbělé, kde tvořili zhruba polovinu obyvatelstva. Pomocí „*hovorů s občany*“ v rámci *politicko-uvědomovací akce* byla většina z nich přesvědčena, aby se místo požadavku na náhradní samostatnou zemědělskou usedlost spokojila s místem v některém z nedalekých JZD a rodinným domkem nebo bytem. V soukromém zemědělském sektoru i přesto zůstalo 17 rodin, pro které přesídlovací komise usedlosti vyhledala. Kolektivizace zemědělství byla v pohraničí obecně úspěšnější než ve vnitrozemí mimo jiné z důvodu, že vstupem do JZD byl národním správcům odpuštěn zbytek nesplacené úhrady za příděl (který často dosahoval okolo 90 procent celkové částky), čímž jim tyto nemovitosti přešly do knihovního vlastnictví.²²⁵ Vidina zbavení se nejisté pozice národního správce v blízkosti vojenského prostoru výměnou za skutečně vlastní bydlení a ztrátu zodpovědnosti za plnění kontingenčních dodávek a politického tlaku, mohla být pro značnou část vysídlovaných lákavá a zřejmě nebylo zapotřebí při jejich přesvědčování vyvíjet nijak drastický nátlak.

I přesto, že v praktické rovině vypadala *Akce „V“* velice podobně jako přesídlení Hradčan, tj. přesídlenci vyplnili dotazník týkající se jejich představ o náhradním ubytování a zaměstnání, na jehož základě jim přesídlovací komise nabídla volné nemovitosti k prohlídce a eventuálnímu

---

²²³ VÚA-VHA 1952, kart. 463, sign. 77-23/1-31, č. j. 0284 OS. z 15. listopadu 1952 – Voj. újezd Ralsko, údaje o vysídlovací akci-předložení, 1952.

²²⁴ VÚA-VHA 1952, kart. 463, sign. 77-23/1-31, příloha k č. j. 0284-OS/1952 – Přehled pohybu obyvatelstva v akci „V“, 1952.

²²⁵ WIEDEMANN, Andreas. *"Pojd' s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha, 2016. s. 125.

přidělení, v tomto případě již bylo využito zákona 169/1949 o vojenských újezdech. 5. února 1952 vláda schválila rozšíření vojenského újezdu Ralsko v hranicích navržených vojenskou správou, přičemž teprve tímto datem se oficiálně staly jeho součástí již více než půl roku vysídlené Hradčany, ale také mimo jiné vrchol Bezdězu,²²⁶ o který se vedl spor zejména s ONV a MNV Doksy, jelikož opět panovala obava, že ztrátou tohoto významného turistického cíle *budou (Doksy) značně ochuzeny a přestanou mít ráz rekreační,*²²⁷ ovšem nyní již byla autorita armády nesrovnatelná s perspektivou turistického využití Máchova kraje a *bezpečnostní hledisko, které je životním zájmem nás všech (občanů Československa)*²²⁸ snadno zvítězilo.

Jak již jsme zmínili výše, zákon 169/1949 o vojenských újezdech umožňoval poměrně striktní vystěhování obyvatelstva do tří měsíců od jeho vyhlášení, ovšem i nyní se vojenská správa rozhodla řešit věc o poznání benevolentněji a byla *daleka využít práva, která nám (vojenské správě) dává zákon a místo toho celou záležitost řešit s KSČ, lidosprávou i občanstvem a najít nejlepší způsob řešení.*²²⁹ Proto byla stanovena lhůta pro skončení stěhovací akce až na konec roku 1952, ovšem nakonec byla *na dožádání MNO a závazkem členů přesídlovací komise, který si dali na počest 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, zkrácena do 31. října 1952,* kdy byla skutečně *Akce „V“* oficiálně úspěšně ukončena.²³⁰

---

²²⁶ VÚA-VHA 1952, kart. 68, sign. 77-13/1-17, č. j. 01686/1952 – Vojenský újezd Ralsko – podrobné vytyčení hranic, 1952.

²²⁷ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-18, č. j. 02018 HSS z 25. srpna 1951 – Rozšíření VVT Ralsko, 1951.

²²⁸ VÚA-VHA, MNO 1951, kart. 369, sign. 77-5/515-19, Zápis o poradě ve věci vysídlení obce Hradčany, konané dne 3. II. 1951 v zasedací síni ONV Doksy, 1951.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ VÚA-VHA 1952, kart. 477, sign. 77/5, Konečná zpráva přesídlovací komise z 1. listopadu 1952, 1952.

8. Závěr

Od roku 1952 již zůstaly hranice vojenského újezdu Ralsko neměnné až do jeho zániku ke 31. 12. 1991. Pokusy o jeho zmenšení nebo alespoň povolení vstupu na turisticky atraktivní místa na jeho okrajích (zejména zříceniny Ralsko, Bezděz a Děvín) probíhaly po celou dobu jeho existence, ale zejména po roce 1968, kdy celý vojenský prostor přešel do správy Střední skupiny vojsk Sovětské armády v rámci jejího „dočasného pobytu“, neměly prakticky žádnou šanci na úspěch.

Rokem 1952 definitivně končí „zakládací fáze“ tohoto vojenského prostoru, během které došlo k završení jeho proměny z běžné venkovské oblasti na hermeticky uzavřený prostor, nad kterým měl stát prostřednictvím armády de facto neomezenou moc. Tato proměna byla od samotného začátku ospravedlňována bezpečnostním hlediskem obrany státu. V průběhu zakládání sice potenciálním ohrožením přestalo být Německo toužící po další expanzi, které nahradil západní imperialismus mající za cíl zničení budování komunismu na východ od nově spuštěné železné opony, ale rétorika a argumentace vojenské správy pro nutnost naprosté kontroly nad tímto kusem země se nezměnila prakticky vůbec. Autorita armády byla v Československu velice vysoká již od konce druhé světové války a s průběhem prohlubující se studené války a upevňování moci komunisty se stále zvětšovala a na počátku padesátých let na rozdíl od let čtyřicátých již nebylo pro prakticky jakékoliv další aktéry možné s vojenskou správou jednat jako s rovným partnerem a domoci se zásadnějších ústupků.

Ve čtyřicátých letech prostor pro vyjednávání existoval, ale byl omezený v zásadě na jediné argumentační pole – hospodářské využití krajiny. Vztah jednotlivce k půdě, na které žil a hospodařil, nebyl pro vládnoucí kruhy ani přes rétorické figury o odčiňování Bílé hory a navrácení české půdy do českých rukou, dostatečně silným argumentem. Mnohem důležitějším tématem bylo, jak tuto půdu co nejlépe využít k prospěchu státu, přičemž hospodářský zájem se často se zájmem bezpečnostním příliš neslučoval. V našem případě dokázal v očích představitelů státu na několik let zvítězit státní zájem na prosperujícím rekreačním a turistickém ruchu v Máchově kraji nad maximálními požadavky armádního výcviku, aby se na počátku padesátých let tyto požadavky staly tak silně nezpochybnitelné a o tolik důležitější, že vojenské správě nakonec připadlo území ještě o kus větší než, jaké po válce původně požadovala - zvětšené o nejvýchodnější vysídlené vsi, do záboru dodatečně pojaté v závěrečných fázích jednání v létě 1946 kvůli tomu, aby se k rekreaci a turistice mohla využívat ta území, která se

součástí vojenského prostoru stala právě při rozšiřování v roce 1952. V té době se již hospodářské zájmy rekreační oblasti, které zejména pomocí odborů z velké části přebíral na svá bedra od soukromníků stát, absolutně nemohly měřit s bezpečnostními požadavky silně militarizované společnosti uprostřed studené války.

Do vyjednávání nevstupovali všichni aktéři se stejnou vahou svého hlasu. Aby se dokázali vyrovnat autoritě armády, potřebovali se spojovat jak spolu navzájem, tak především s „vyššími instancemi“ na stranické, vládní nebo jiné centrální úrovni. Jednotliví osídlenci donucení k vystěhování takovou silou neměli vůbec. Bylo jich absolutně málo, a navíc žili rozdělení ve značném množství poměrně malých obcí, jejichž konsolidace ať už hospodářská nebo sociální, ale především co se týče vzniku a upevnění místních elit probíhala ještě v okamžiku, kdy by se tyto elity již měly do vyjednávání zapojovat. Problém s nedostatečnou konsolidací zřejmě řešilo i letovisko Doksy a jeho okolí, ale v městském prostředí s výrazně rozvinutější infrastrukturou a větším počtem více koncentrovaných obyvatel se odpor dal organizovat mnohem snáze a efektivněji, a ačkoliv těmto lidem nehrozila ztráta domovů, ale pouze možné zhoršení ekonomických podmínek, dokázali na svou stranu získat dostatek vlivných silnějších účastníků jednání, kteří jejich argumentaci přejali a reprodukovali ve vyšších patrech. Možnosti a limity místních aktérů v dobovém kontextu se zřejmě nedají na tomto jediném příkladu dokonale popsat a vysvětlit a tím spíše zobecňovat. Vojenský prostor Ralsko nebyl unikátem již jen proto, že spolu s ním byly založeny další tři výcvikové tábory. Zejména případ vojenského tábora u Pradědu, který byl právě pro odpor místních autorit přesunut do prostoru Moravského Berouna, respektive oobů Libavé, si vyžaduje detailní komparaci na základě primárního archivního výzkumu, která již ovšem stojí mimo možnosti a výzkumné otázky této práce.

Zajímavá je také poněkud ambivalentní role okresních národních výborů, respektive okresních správních komisí. V našem příběhu se jako aktéři objevují zejména národní výbory okresů Česká Lípa a Dubá, jejichž přístupy se v mnohém lišily. ONV Česká Lípa, ač jeden z pouhých tří ONV, které vznikly hned po konci války a posléze nebyly nahrazeny shora jmenovanými okresními správními komisem, v mnohém spíše než představitel „lidosprávy“ a tedy reprezentant občanů okresu při vyjednávání se státem a jeho vyššími složkami, často působil jako pouhá převodová páka státní moci a vykonavatel rozhodnutí vyšších pater. ONV Dubá, respektive po určitou dobu OSK Dubá, se naopak aktivně stavěl na odpor a skutečně zastupovala zájmy svých občanů. Tento rozpor nevysvětlíme ani stranickým zájmem

jednotlivých zástupců okresů-komunistů, jelikož na odpor se v Doksech a Dubé stavěli také komunisté a mnoho stížností putovalo po komunistické stranické linii (což se zřejmě dělo soudě podle zběžného pohledu do archiválií i v případě vojenského prostoru u Pradědu/Moravského Berouna) nehledě na to, že považovat poválečné budování nových vojenských prostorů od začátku jako čistě komunistický projekt není možné.

Pokud centrální orgány hleděly na území především z hlediska jeho možného hospodářského využití, můžeme podobný pohled sledovat i u vnímání jeho obyvatelstva. V přípravné fázi vysídlování se počítalo s tím, že tito lidé budou cíleně využiti pro zlepšení hospodářské výnosnosti těch částí pohraničí, kde poválečné osídlování trpělo největšími neduhy. Přístup státu k vysídlovaným byl od počátku velice paternalistický a snažil se jejich rozhodování ovlivňovat tak, aby z něj měla deklarovaný prospěch celá společnost a aby se tito lidé co nejlépe zapojili do budování republiky, lidové demokracie a socialismu. Stát neměl sílu k tomu, aby vysídlence přestěhoval a udržel v místech, které by to sice z jeho hlediska nejvíce potřebovaly, ale kam tito vysídleni sami nechtěli, a tak se velice rychle smířil s tím, že zcela stoprocentně bude naplněn „pouze“ základní úkol celé akce, a to vystěhování obyvatelstva mimo určený prostor. Na nižší úrovni okresů se ale do určité míry podařila naplnit i myšlenka co nejefektivnějšího využití této lidské síly, která s asistencí ONV pomohla s osídlením hůře se rozvíjeních oblastí blízkých vysídlovanému území, ovšem s tím, že přesídleni měli poměrně silné a privilegované postavení co se týče výběru svého nového bydliště a bez jejich konečného souhlasu neměly místní ani centrální orgány možnosti a ani vůli k využívání přímého nátlaku nebo dokonce jakékoliv formy explicitního násilí. Tím spíše to pak platí pro vysídlence-starousedlíky, jejichž stěhování trvalo v některých případech téměř půldruhého roku a kterým i v počínající komunistické diktatuře stát zajišťoval širokou paletu práv a možností, jak se domoci řešení, které pro ně bylo přijatelné.

Při rozšiřování vojenského prostoru v padesátých letech se státní paternalismus ještě posiluje a obě přesídlovací akce let 1951-52 můžeme vnímat jako výrazně zdokonalenou verzi původní myšlenky vysídlovací akce let 1947-48. Státu se během těchto několika málo let podařilo získat mnohem větší kontrolu nad společností a hospodářskými vztahy, a to zejména v pohraničí a dokázal vysídlenecům poskytnout výrazně pestřejší, v mnoha věcech zřejmě lákavější, ale zejména mnohem lépe zorganizovanou nabídku nových uplatnění a možností. I přesto, že na rozdíl od čtyřicátých let nyní disponoval i výrazně striktnější legislativou, ve vztahu k vysídlování obyvatelstva, se jí rozhodl nevyužít a místo toho pokračoval ve snaze

nabídnout vysídlencům takovou nabídku, se kterou by byli opravdu v rámci možností spokojeni a byla pro ně přijatelná bez nutnosti vyvíjet na ně velký nátlak, kterému byli do určité míry vystaveni víceméně pouze samostatně hospodařící zemědělci.

Založení a vysídlení vojenského prostoru Ralsko je jednou z mnoha násilných státních intervencí do struktury obyvatelstva, které českou, respektive československou společnost postihly od konce třicátých let do druhé poloviny let padesátých (v širším pojetí můžeme za konec tohoto období označit až rok 1989). Ve většině těchto intervencí bylo cílem změnit, narušit, či úplně zlikvidovat určitou společenskou, etnickou, či jinak definovanou skupinu obyvatelstva. To v našem případě neplatí. Primárním cílem zakládání vojenských prostorů ve čtyřicátých a padesátých letech byl zisk území, a nikoliv likvidace jeho osídlení. Důvod, proč byli tito lidé nuceni ke stěhování, nebyl to, kým byli, ale kde žili. Jednou z oblastí zájmu této práce bylo hledání kontinuit a diskontinuit mezi dvěma nucenými migracemi v letech 1947-48 a 1951-52. Kontinuity můžeme ale nalézt i při pohledu na vznikání vojenských prostorů ve starší době. V prvorepublikovém kontextu je shodný zájem výhradně na zisku volného prostoru za cenu co nejmenších hospodářských nákladů a ztrát (tj. bez nutnosti stěhování velkého množství lidí z území, které ideálně nemá významný hospodářský potenciál). To se mění v období nacistické okupace, kdy se vojenské prostory staly součástí cílené germanizační politiky a likvidace českého osídlení vybraných oblastí byla zřejmě důležitější než jejich vojenské využití. Po roce 1945 se sice opět vracíme k „prvorepublikovému“ zájmu čistě na prostoru, ovšem precedenty nacistické okupace v podobě masových přesunů různě vybraných skupin obyvatelstva způsobily určitou legitimizaci takové sídelní politiky.²³¹ I přesto, že poválečné vládnoucí kruhy samy sebe bezpochyby považovaly za *protipól (anti-protagonisty) nacistické politiky*²³² využívaly v lecčems velice podobné metody. Naším cílem není jakkoliv hodnotit či srovnávat oba dva režimy, ale pouze poukázat na to, že kořeny toho, že takové státní

---

²³¹ za první systematické masové využití cílených přesunů určitých skupin obyvatelstva v moderních dějinách bývá ovšem považována výměna obyvatelstva mezi Tureckem a Řeckem v letech 1922-23 vycházející z Lausannské smlouvy, k tomu viz např. THER, Philipp. *Temná strana národních států: etnické čistky v moderní Evropě*. Praha, 2017, zejména s. 78-86.; ke kontinuitám s nacistickou okupací ve střední Evropě viz VON ARBURG, Adrian. Poválečné přesuny obyvatelstva v českých zemích. Otázka jejich vztahu k sídelně-politickým opatřením z předchozích období a dopadu na společenskou transformaci. In: *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: Hledání východisek*. Praha, 2010, zejména s. 298-311.

²³² VON ARBURG, Adrian. Poválečné přesuny obyvatelstva v českých zemích. Otázka jejich vztahu k sídelně-politickým opatřením z předchozích období a dopadu na společenskou transformaci. In: *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: Hledání východisek*. Praha, 2010, s. 299.

zásahy do struktury obyvatelstva byly natolik přijatelné, že se o jejich legitimitě de facto v našem případě vůbec nediskutovalo, můžeme najít zejména ve válečných letech.

Zřejmě nejpodobnější takovou intervencí představuje vysídlení zakázaného pásma podél hranic se „nepřátelskými kapitalistickými“ státy, které probíhaly ve stejném období, kdy vznikala druhá vlna poválečných vojenských táborů (Dobrá Voda, Panenská a Javorina) a byla rozšiřována většina stávajících, tedy v průběhu roku 1952. Ze zakázaného pásma se také lidé vystěhovali především kvůli tomu, že žili na nevhodném místě a ne proto, že by přímo oni sami představovali bezpečnostní ohrožení státu.²³³ Další prostor pro komparaci představuje například zánik mnoha obcí a několika měst, které stály v cestě budování velkých přehradních nádrží či těžbě uhlí v Podkrušnohoří a na Karvinsku (většinou spadajících až do pozdějších období).

---

²³³ faktor „národní spolehlivosti“ byl ale ve vysídlování zakázaného a pohraničního pásma více přítomný než v případě vysídlování vojenského prostoru Ralsko; viz KOVAŘÍK, David. "V zájmu ochrany hranic": Přesídlení obyvatel ze zakázaného a hraničního pásma (1951-1952). *Soudobé dějiny*. 2005, roč. 12(3-4), s. 686-707; DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno, 2012, především s. 201-295 pojednávající o přesídlení jihomoravských Charvátů; zajímavé by bylo srovnání s otázkou poválečného osídlení Vitorazska, které ale zatím není uspokojivě popsáno

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Národní archiv, Praha

fond 1075/3 MV I – NR, Ministerstvo vnitra – nová I

fond 315/1 ÚPV-B, Úřad předsednictva vlády – běžná

fond 315/2 ÚPV-T, Úřad předsednictva vlády – tajná

fond 699 NJS, Národní jednoty severočeská

fond 1085/2 MZ II – S, Ministerstvo zemědělství II

fond 100/24 Klement Gottwald 1938-1953

Státní oblastní archiv Litoměřice

fond KNV Liberec

Státní okresní archiv Česká Lípa

fond MNV Holičky

fond MNV Hradčany

fond MNV Hvězdov

fond MNV Kunratice u Cvikova

fond MNV Kuřívody

fond MNV Okna u Mimoně

fond MNV Proseč

fond ONV Česká Lípa

fond ONV Doksy

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv

fond MNO 1945

fond MNO 1946

fond MNO 1947

fond MNO 1948

fond MNO 1949

fond MNO 1950

fond MNO 1951

fond MNO 1952

Literatura

BEDNAŘÍK, Petr, Helena NOSKOVÁ a Zdenko MARŠÁLEK, ed. *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018.

BÍLEK, Jiří a Karel KAPLAN. *Pomocné technické prapory 1950-1954: Vznik, vývoj, organizace a činnost; Tábory nucené práce v Československu v letech 1948-1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992.

BLAŽKOVÁ, Jana. Internační a sběrné středisko v České Lípě. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa, 2001, roč. 10(1). s. 163-190.

BLAŽKOVÁ, Jana. Mimořádný lidový soud v České Lípě. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa, 2004, roč. 13(1). s. 135-154.

BLAŽKOVÁ, Jana. Němečtí antifašisté po konci druhé světové války na Českolipsku. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa, 2011, roč. 20(1). s. 161-199.

BLAŽKOVÁ, Jana. Vznik vojenského újezdu Ralsko. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa, 1997, roč. 5(1). s. 9-40.

BŘEZOVSKÝ, Martin. Vojenský výcvikový prostor Jince. In: *Střední Brdy*. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 2005. s.248-251.

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Praha: Prostor, 2002.

BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha: Prostor, 2015

CORNWALL, Mark. *Čertova zed': život a smrt Heinze Ruthy*. Praha: Academia; Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2020.

- CEPEK, Josef. Ke zřízení vojenského výcvikového tábora v oblasti Jeseníků. *Sborník Bruntálského muzea*. Bruntál, 2011. roč. 14(1). s. 79-83.
- ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: CERM, 2005.
- DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno: Matice moravská, 2012.
- GLASSHEIM, Eagle. *Očista československého pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha: Academia, 2019.
- HAVELKA, Miloš. Srovnávání nesrovnatelného aneb Existovala v nejnovějších českých dějinách epocha totalitarismu? *Soudobé dějiny*. 2009, roč. 16(4), s. 607-624.
- HAVELKA, Miloš. "Stratifikační násilí": intervence do sociální struktury československé společnosti 1938–1989. In: *Násilí: jiná moderna*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2017, s. 37-50.
- HEUMOS, Peter. *"Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!": dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.
- HONS, Osvald. *Zaniklé obce kolem Ralska*. Ralsko: Město Ralsko, 2014.
- KAPLAN, Karel (ed.). *Akce B – vystěhování „státně nespolehlivých osob“ z Prahy, Bratislavy a dalších měst 1952–1953*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992.
- KASTNER, Quido. *Osídlování českého pohraničí od května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka): II. Přepřacované vydání*. Praha – Ústí nad Labem: Sociologický ústav AV ČR, 1999.
- KMOCH, Pavel. *Konec pánů Benešovska: SS-Stadt Böhmen, Ortsgruppe der NSDAP Beneschau, Wallenstein a ti druzí*. Praha: Academia, 2021.
- KOZEL, Petr. K některým vojensko-ekologickým aspektům vojenských újezdů. *Geografie: sborník české geografické společnosti*. roč. 103(3), 1998, s. 221.

KOVAŘÍK, David. Vojenské újezdy jako dějiště nucených migrací v českých zemích a jejich komemorace. *Národopisná revue*. 2021, roč. 31(1), 42-52.

KOVAŘÍK, David. "V zájmu ochrany hranic": Přesídlení obyvatel ze zakázaného a hraničního pásma (1951-1952). *Soudobé dějiny*. 2005, roč. 12(3-4), 686-707.

KOVAŘÍK, Jaroslav. *Ralsko na starých pohlednicích*. Hostivice: Baron, 2014.

KRÁL, Václav. Rehabilitujme název Sudety. *Geografické rozhledy*, roč. 2(4), 1993. s 105.

PULLMANN, Michal. Diktatura, konsensus a společenská změna. K výkladu komunistické diktatury v českých akademických diskusích po roce 1989. In: *Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 231-246.

PULLMANN, Michal. Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění. *Soudobé dějiny*. 2008, roč. 15(3-4), 703-717.

RYDYGR, Zdeněk. Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 1998, roč. 7(1). s. 21-27.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011.

SPURNÝ, Matěj ed. *Proměny sudetské krajiny*. Praha: Antikomplex, 2006.

Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. II. nezměněné vydání. Praha: Státní úřad statistický, 1924.

THER, Philipp. *Temná strana národních států: etnické čistky v moderní Evropě*. Praha: Argo, 2017.

TECHNIK, Svatopluk. *Výstava Budujeme osvobozené kraje v Liberci 1946*, Liberec: Česká beseda, 2001.

TOPINKA, Jiří. Vysídlení obcí z vojenského prostoru Brdy 1940–1953. In: *Minulosti Berounska: Sborník Státního okresního archivu v Berouně*. roč. 7. Beroun: Státní oblastní archiv v Praze, 2004.

URMINSKÝ, Ivan. Pozemkové záležitosti ve fondu ŘOP spojené s výstavbou opevnění v první čs. republice. In: Vojenský historický ústav. *Ročenka 2006*. Praha: VHA, 2007.

Vojenský historický ústav. *Ročenka 2011*. Praha: VHA, 2012.

VON ARBURG, Adrian. Jak dál ve výzkumu poválečného postavení německy hovořícího obyvatelstva v českých zemích?: Několik úvah k diskuzi. In: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno: Matice moravská, 2010. s. 25-53.

VON ARBURG, Adrian. Poválečné přesuny obyvatelstva v českých zemích. Otázka jejich vztahu k sídelně-politickým opatřením z předchozích období a dopadu na společenskou transformaci. In: *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: Hledání východisek*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010. s. 291-315.

VON ARBURG, Adrian a Tomáš STANĚK, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.: Díl 1 Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010.

VON ARBURG, Adrian a Tomáš STANĚK, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.: Díl 2. Sv. 3 Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010.

VON ARBURG, Adrian a Tomáš STANĚK, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.: Díl 2. Sv. 1 Duben-srpen/září 1945. "Divoký odsun" a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011.

VON ARBURG, Adrian. Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945-1950 als Kehrseite von Vertreibung und Zwangsaussiedlung der Deutschen. In: *Osteuropa vom Weltkrieg zur Wende*. Wien: Verlag der ÖAW, 2007, s. 71-98.

WIEDEMANN, Andreas. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha: Prostor, 2016.

ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko 2016.

Absolventské práce

KOVAŘÍK, Pavel. *Demoliční akce v českém pohraničí v letech 1945-1960*. Brno, 2009. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

KYKAL, Josef. *Retrospektiva zaniklých a částečně zaniklých obcí v bývalém vojenském výcvikovém prostoru Ralsko za posledních 90 let*. Liberec, 2009. Diplomová práce. Technická Univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická.

MICHALÍK, Dušan. *Proměny krajiny VVP Libavá ve druhé polovině 20. století*. Olomouc, 2023. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta.

NOVÁKOVÁ, Klára. *Vojenský újezd Ralsko v letech 1950-1968*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Karlova univerzita, Filozofická fakulta.

POŘÍZKOVÁ, Hana. *Poválečná obnova obcí Dražanska (vyklizených za druhé světové války)*. Brno: 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.

VEČEŘ, Petr. *Existence a optimalizace vojenského újezdu Libavá*. Olomouc, 2016. Rigorózní práce. Univerzita Palackého, Právnická fakulta.

ZOUZAL, Tomáš. *Transfer českého obyvatelstva z vojenského cvičiště SS Benešov a jeho sociální dopady (1942–1945)*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

Elektronické zdroje

Archiv leteckých měřičských snímků [online]. [cit. 2023-06-14]. Dostupné z:
<https://ags.cuzk.cz/archiv/?start=lms>

Seznam příloh

Tabulky

Tab 1 Obce na území budoucího VVP Ralsko a okresy, které je měly osídlovat.....41

Obrazové přílohy

Obr. 1 Obce na území vojenského prostoru Ralsko 93

Obr. 2 Hranice vojenského prostoru Ralsko z roku 1947 a po rozšíření v roce 1952.....94

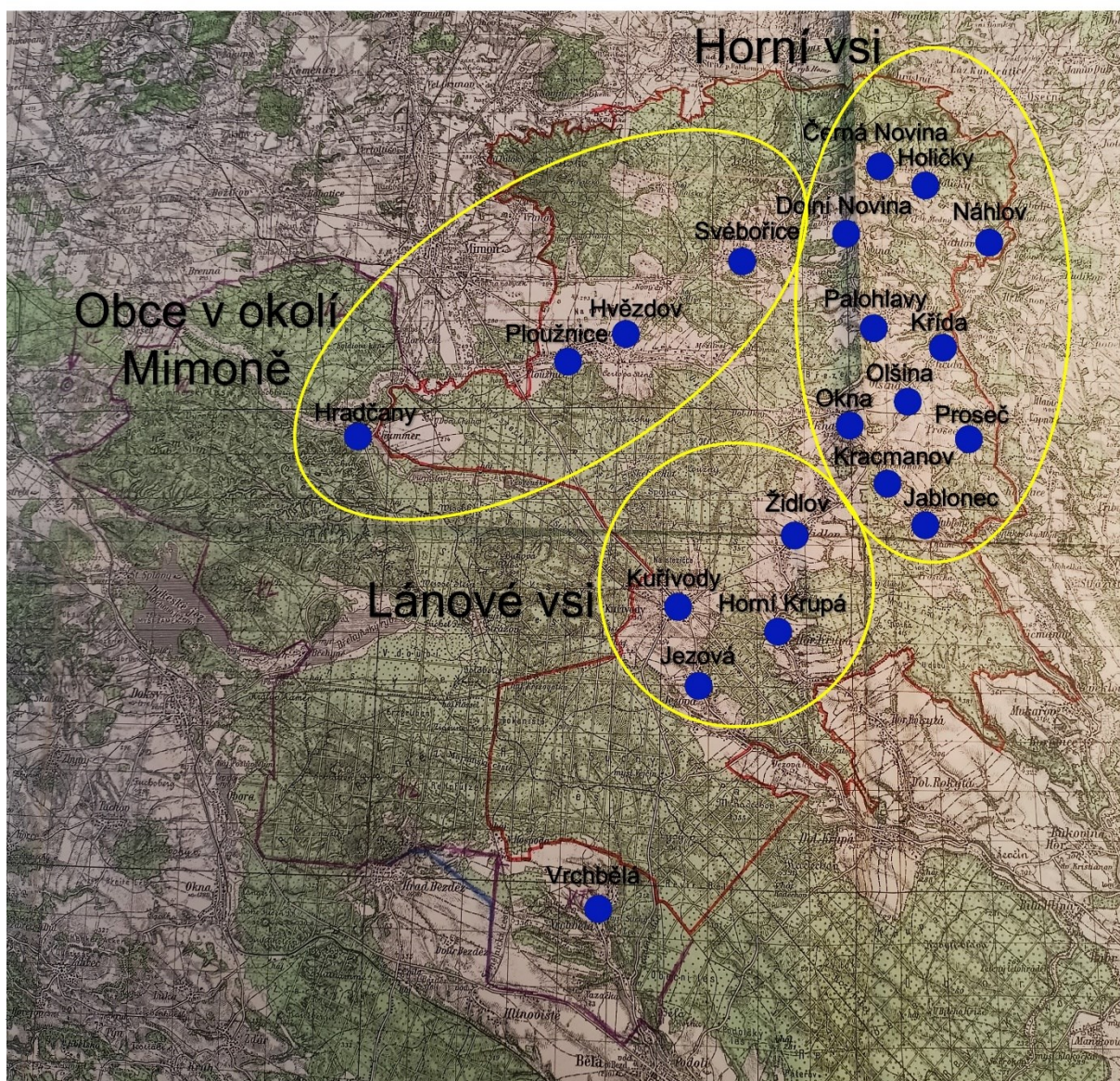
Obr. 3 Etnická mapa Národní jednoty severočeské, 1911 95

Obr. 4 Původně navržené hranice vojenského tábora u Bezdězu, 1945.....96

Obr. 5 Posun hranic vojenského tábora u Bezdězu po 57. schůzi vlády, 1946 97

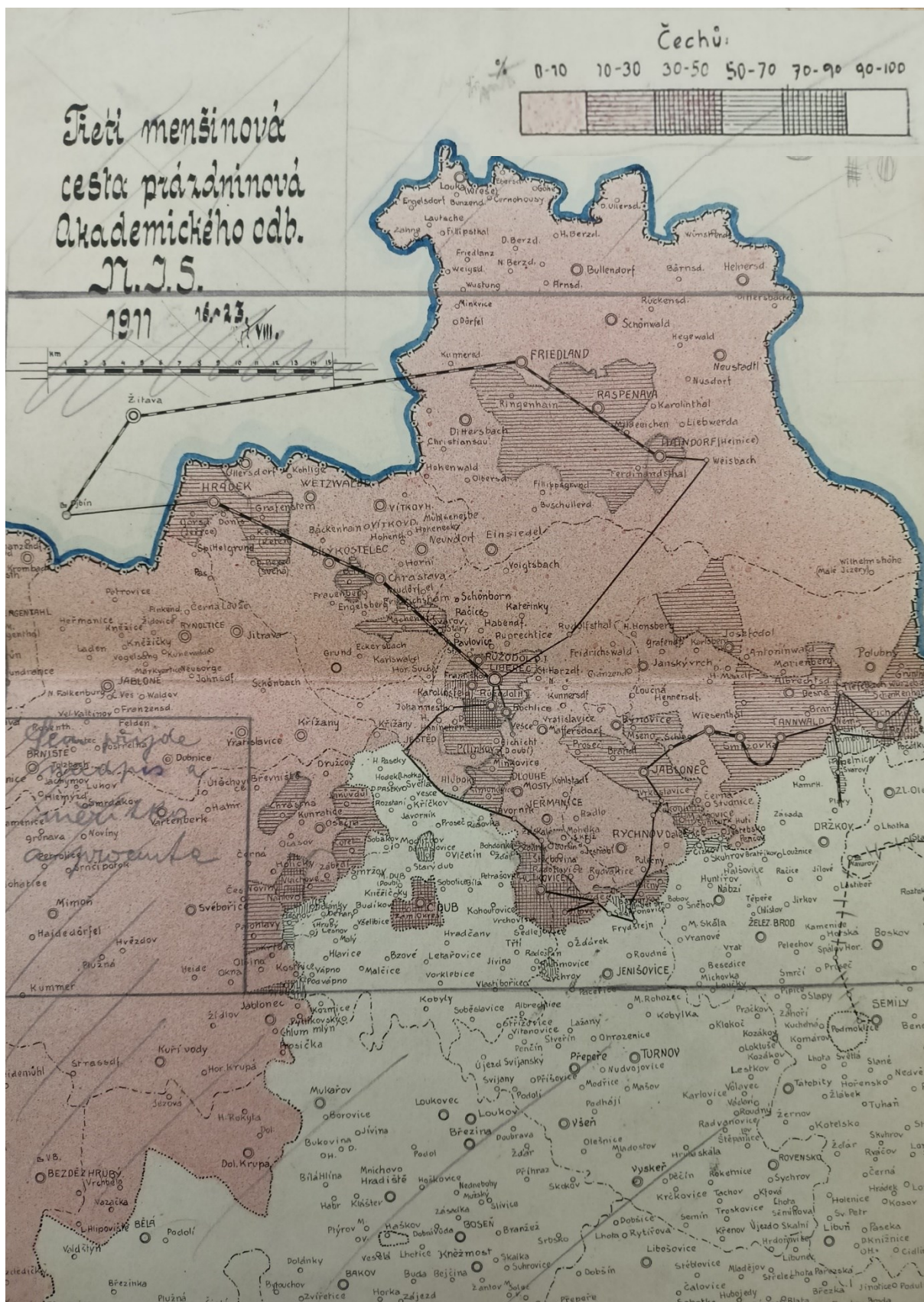
Obr. 6 Vojenský prostor Ralsko v letech 1947-1951 98

Obrazové přílohy

Obr. 1 Obce na území vojenského prostoru Ralsko
zdroj: VÚA-VHA, MNO 1951, kart.369, sign. 77/5/517-7, č. j. 015156/VL, VVT Mimoně – návrh na rozšíření z 27. srpna 1951, 1951.

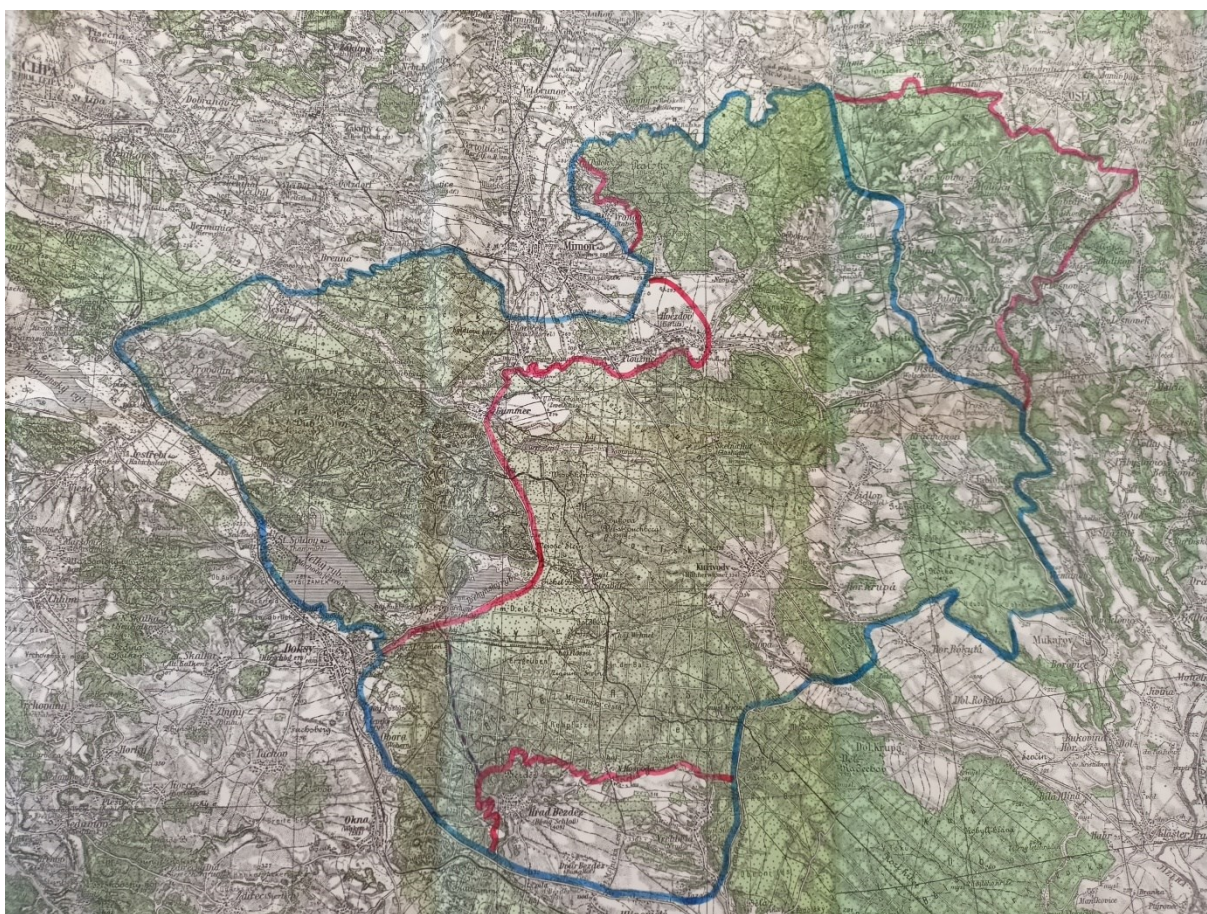
Obr. 3 Emická mapa Národní jednoty severočeské, 1911

zdroj: NA, Národní jednoty severočeské, kart. 125, Třetí menšinová cesta prázdninová Akademického odb. N.J.S., 1911.

Obr. 4 Původně navržené hranice vojenského tábora u Bezdězu, 1945
zdroj: NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 921 Dův. hl. št./1. odděl. 1945, Zřízení voj. výcvikových táborů v Čechách a na Moravě – Důvodová zpráva, 1945.

Obr. 5 Posun hranic vojenského tábora u Bezdězu po 57. schůzi vlády (červeně), 1946
zdroj: NA, Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, kart. 662, sign. 341/1/2, č. j. 1059/46 dův., Návrh vládního usnesení o zřízení vojenských výcvikových táborů – výsledky jednání vlády konané 17. května 1946 sepsané 23. května 1946. 1946.

Obr.6 Vojenský prostor Ralsko v letech 1947-1951
 zdroj: VUA-VHA, MNO 1947, kart. 404, sign. 85/6/31, příloha k č. j. 12228 dův. hl. št./I. odd. 1947/ V. V. tábor u Mimoně –
 rozvrh polních střelnic a výstavba tábora – schválení, 1947.